1

OSLOBOĐENJE ● SRIJEDA, 14. NOVEMBAR 1990.

PIŠE: MEHMEDALIJA BOJIĆ

Drina – vječna granica

Bosna je, kao i Srbija, uduvijek bila konglomerat vjera, kultura i civilizacija. Car Teodosije je dijeleći svojim suvladarima svoje carstvo odredio rijeku Drinu kao granicu i razmeđe dviju civilizacija i dvaju carstava u Evropi. Od tada je ova rijeka razdvajala, ali i spajala narode na njenim obalama

O zemlju Bosnu otimali su se, počev od velike seobe naroda (IV vijek) do naših dana, Goti, Huni, Avari, Sloveni, Vizantinci, Bugari, Makedonci, hrvatski i srpski vladari, Mađari, Turci, Austrijanci, Nijemci, Italijani i razni njeni susjedi. I četiri vjere – rimokatolička crkva, bosanski bogumili (patareni), pravoslavna crkva (grčka i srpska) i islam.

Bosna je, kao i Srbija, oduvijek bila konglomerat raznih vjera, kultura i civilizacija. Kad je car Teodosije, sa svojim suvladarima, dijelio svoje carstvo na Istočno i Zapadno Rimsko Carstvo (395), odredio je rijeku Drinu kao granicu i razmeđe dvaju carstava i dviju civilizacija u Evropi. Još od tada je ova rijeka razdvajala, ali i spajala narode koji su živjeli na njenim obalama. Ovom rijekom ići će kasnije i granica uticaja katoličko-rimske i pravoslavno-vizantijske crkve, poslije velikog raskola među njima od 1054. godine. Na Drini je počeo i prvi svjetski rat.

Sticajem istorijskih okolnosti u 10. vijeku će se istočno i jugoistočno od ove rijeke obrazovati Raška (Srbija) i Duklja, a zapadno, bosanska ranosrednjovjekovna država. Dalje ka zapadu, u isto vrijeme, obrazovala se i hrvatska država. Stanovništvo ovih država (a takođe i svih drugih južnoslavenskih zemalja) bilo je istorodnog staroslavenskog porijekla. Oni su iz svoje prapostojbine, o kojoj postoje različite teorije gdje se nalazila, donijeli isti jezik, sličnu pagansku vjeru, običaje.

Jednom i nikad više

Iz prvobitnih državnih jezgara, o čemu će kasnije biti više riječi, sve četiri su se širile iz unutrašnjosti ka Jadranskom moru, gdje su savladavale druge samonikle autohtone kneževine – Paganiju (Neretljansku oblast), Zahumlje, Travuniju ili su međusobno preotimale, na duže ili kraće vrijeme, određene teritorije, uglavnom periferne oblasti.

Raški i hrvatski vladari su od druge polovine 10. vijeka pa do kraja 11. vijeka u nekoliko navrata pokušavali ovladati teritorijom Bosne, ali im to nije polazilo za rukom. Samo u vrijeme raškog župana Časlava (931–960) i hrvatskog kralja Krešimira II (949–969) Bosna je bila u sastavu njihovih država. I **nikad više**. I daleka Duklja (Zeta) je, prema zapisima izvjesnog popa Dukljanina, jedno kraće vrijeme (1081–1085) bila nametnula svoga namjesnika za gospodara Bosne. Ali, u tom vremenskom razdoblju Bosnom su, kao i Raškom, jedno kraće vrijeme vladali Bugari i Makedonci, a Vizantinci vladali i Hrvatskom.

Provalom Mađara u Panonsku niziju krajem 9. vijeka, još jednog u nizu ratničkih naroda hunsko-turskog porijekla (Huni, Avari, Bugari i dr), koji će presudno uticati na istoriju Balkana gotovo hiljadu godina, država Bosna će dobiti jednog susjeda sa kojim će voditi višestoljetnu borbu za svoju samostalnost i opstanak.

Bosanska država je jačala i širila se ka sjeverozapadu, ka Uni i ka Jadranskom moru, zauzimajući u ratovima nekadašnje prostore hrvatske države i ka jugu, pridružujući teritoriju Huma (današnje Hercegovine), nekadašnji posjed raške države. Ni moćni car Dušan Silni, premda je pokušavao, nije mogao pokoriti Bosnu (1350) pa čak ni povratiti Hum.

Kraljevina Bosna u vrijeme vladavine Tvrtka I (1353–1391) bila je na vrhuncu moći. On je prisajedinio znatne dijelove teritorije Srbije i Hrvatske Bosni. Tvrtko se s pravom zvao kraljem i Srba i Bošnjana i Hrvata. Njegova kraljevina bila je tada najjača država na Balkanu. Bosna je svojom snagom i aktivnošću tada uveliko uticala na istorijski tok zbivanja i na odnose između gotovo svih balkanskih država.

Ni srpska ni hrvatska

Već dvjesto pedeset godina vodi se žestoka bitka među is-

Rijeka koja je razdvajala i spajala – Drina

toričarima o tome čija je Bosna? Jedni dokazuju da je ona oduvijek bila srpska, a drugi hrvatska zemlja. Jedno vrijeme u toj bici učestvovali su i njemački (austrijski) i mađarski istoričari. U prošlom i ovom vijeku vođeni su i ratovi za ostvarenje tih želja.

Analizirajući istoriografske radove o Bosni nekih poznatih istoričara dolazi se do zaključka da su i oni svoj dar i znanje uveliko stavljali u službu dnevne politike. Omiljene teme i kod nekih savremenih političara jesu i tzv. »istorijska prava« na Bosnu i Hercegovinu. Njima su se u nekim republikama priključili i mnogi književnici. Nažalost, među njima ima i onih sa međunarodnim ugledom i, donedavno, veoma poštovanih u svim jugoslovenskim sredinama.

Neupućeni, i dobronamjerni ljudi (jer je nastava iz istorije kao predmet a bila svedena u srednjim školama na minimum) pitaju se zašto sada sredstva informisanja i mnogi političari toliko govore o prošlosti svojih naroda pa ističu da to nema posebnog značaja, a pogotovo nema izučavanje srednjovjekovne prošlosti za postindustrijsko i informativno društvo 21. vijeka. Ti bi ljudi bili sasvim u pravu kada srednjovjekovna istorija ili historija ili povijest, ne bi bila instrumentalizirana u nekim sredinama do krajnjih granica, kada ne bi bila politizirana za svakodnevne potrebe i pridobijanje ljudi za svoje nacionalističke i hegemonističke ciljeve. Upravo srednjovjekovna istorija Bosne je toliko instrumentalizovana u štabovima nekih političkih stranaka pa i u naučnim ustanovama najvišeg ranga koje priželjkuju novo rasparčavanje njene teritorije, da izaziva čuđenje koliko je ljudi angažovano na izradi i publikovanju raznih istoriografskih knjiga, udžbenika, brošura i geografskih atlasa, a koji počivaju na grubim falsifikatima i svakojakim nenaučnim tumačenjima pojava i događaja iz prošlosti Bosne i Hercegovine.

Težnje P. R. Vitezovića

Otimanja, prekrajanja i svojatanja bosanske istorijske prošlosti i njene države kao i razne teorije o tome čija je Bosna, cjelishodno je pratiti i sagledavati i kroz razmatranja istoriografskih djela i njihovih autora, a što traje, kako rekosmo, skoro 250 godina i sve do ovog oktobra 1990. godine.

Među prvima koji su u svom historiografskom radu ispoljavali pretenzije prema Bosni bio je književnik, historičar, političar i baron Pavao Riter – Vitezović (1652–1713). On je u svojim spisima razvio misao o cjelokupnoj Hrvatskoj u koju je uključio i Bosnu. Ona je, prema Vitezoviću, »srce Ilirika« (cor ost illirici). U jednoj pjesmi on je izrazio želju da se Hrvatskoj što prije pridruži Bosna i Srijem. U napisu **»Bosna captiva«** (1712) Vitezović polaže veliku nadu u grofa Petra Keglevića da će slavno ratujući »nakon sretnih pobjeda vratiti svetoj kruni Bosnu, a svome rodu staru postojbinu«.

Vitezović je kao član komisije za razgraničenje između Austrije i Turske nakon Karlovačkog mira (1699) izradio elaborat bečkom dvoru u kojem je Hrvate, Srbe i Slovence prikazivao jedinstvenim imenom Hrvata, tražeći da se Hrvatskoj pripoje sve južnoslovenske zemlje koje budu oslobođene od Turaka. U svom radu »Croatia-rediviva« (1700) izrazio je nadu da će se pod hrvatskim imenom ujediniti svi Južni Sloveni.

Pretenzije prema Bosni i Hercegovini na osnovu »historijskih prava« ugarske krune iskazivala je i Austrija pomoću historiografskih djela. Tako je, vjerovatno na njen podsticaj i narudžbu napisao istoričar L. A. Gebhardi 1780. godine **Istoriju države Bosne i Rame.** Publikovao ju je u okviru jedne višetomne Istorije svijeta.

Pošto je Austrija težila da osvoji i pripoji svom carstvu sve zemlje koje su nekad pripadale Ugarskoj i čekala priliku da istjera Tursku iz Vlaške, Srbije i Bosne i Hercegovine i da naslijedi ovu na Balkanu, to je za njen generalštab i državne potrebe češki istoričar Maksimilijan Šimek napisao 1787. godine **Političku istoriju kraljevine Bosne i Rame od 867. do 1741. godine.** Djelo je izišlo kad se car i kralj Josip II spremao da povede odlučujući rat s Turskom radi osvajanja Bosne, povratka teritorija koje je Austrija izgubila Beogradskim mirom, proširenja svojih teritorija svim posjedima Mletačke Republike na Balkanskom poluostrvu i, najzad zauzimanja Albanije.

Sutra: Tri pogrešna izvora

PIŠE: MEHMEDALIJA BOJIĆ

Tri pogrešna izvora

Svi ugledniji hrvatski i srpski istoričari trudili su se da se kritički odnose prema izvorima o porijeklu i pripadnosti Bosne, ali u nedostatku pouzdanih podataka iz ranog srednjeg vijeka pristupali su ovoj istorijskoj »enigmi« prema svom nacionalnom opredjeljenju, proglašavajući je srpskom ili hrvatskom

Aspiracije Austrije prema Bosni i Srbiji naišle su, bez obzira na učešće na njenoj strani u ovom ratu srpskog naroda i krajiških pukova iz Vojvodine i Hrvatske, te velikog broja dobrovoljaca, na protivljenje već nacionalno svjesnih i umnih ljudi iz redova Srba, koji su osporavali Austriji »istorijska prava« na Bosnu i Srbiju. Arhimandrit i istoričar Jovan Rajić je, u namjeri da ospori istoričara Šimeka i austrijske pretenzije, napisao **Istoriju raznih slovenskih naroda naročito Bugara, Hrvata i Srba** (I–IV, Beč 1794), u kojoj je **prvi od svih srpskih spisatelja prikazao Bosnu kao srpsku zemlju.** On je prvi među južnim Slovenima napisao i Istoriju južnoslovenskih naroda, doduše, na osnovu narodne tradicije i s patriotskim nadahnućem. On, prirodno, nije mogao da napiše kritičku istoriju, jer nije koristio nikakve vjerodostojne izvore niti potrebnu literaturu. Prije toga napisao je **Kratku istoriju Srbije, Raške, Bosne i Rame** (1793), slične naučne vrijednosti.

Ubrzo poslije ovoga događaja publikovana je 1797. godine na latinskom jeziku **Istorija Srbije od VII do XV vijeka** (Historia Serviae a secolo VII ad XV), koju je napisao isusovac i historičar Franjo Ksaver Pejačević. On u ovoj knjizi u obliku dijaloga između jednog Srbina i jednog Bugarina prikazuje istoriju Srbije, Bosne, a i Hrvatske. U 12. razgovoru dat je pregled bosanske istorije, kao dijela srpske istorije. U ovom radu je potencirana želja da se izvrši ujedinjenje katoličke i pravoslavne crkve pod okriljem pape i Vatikana.

Nacionalno svojatanje

U prvoj polovini 19. vijeka istorijska nauka i njene pomoćne discipline sporo su se razvijale. Otkrićem i publikovanjem mnogih primarnih pisanih izvora, u drugoj polovini ovog vijeka, gotovo svi istaknutiji srpski i hrvatski istoričari su se bavili i bosanskom istorijom i dali svoj značajan doprinos osvjetljavanju njene prošlosti. Svi su se oni trudili da se kritički odnose prema izvorima. Ali, u nedostatku sigurnih izvora iz ranog srednjeg vijeka, svi su se određivali čija je Bosna prema svome nacionalnom porijeklu. Tako je i historijčar i prvi pisac historije Bosne iz Hrvatske dr. Vjekoslav Klaić (1849–1928) u svom radu **Povijest Bosne do propasti kraljevstva** (Zgb, 1882), napisao da je Bosna, **možda**, bila hrvatska zemlja. Tu riječ »možda« previdjeli su svi hrvatski historičari, publicisti i političari, koji su mu bili savremenici ili živjeli poslije njega.

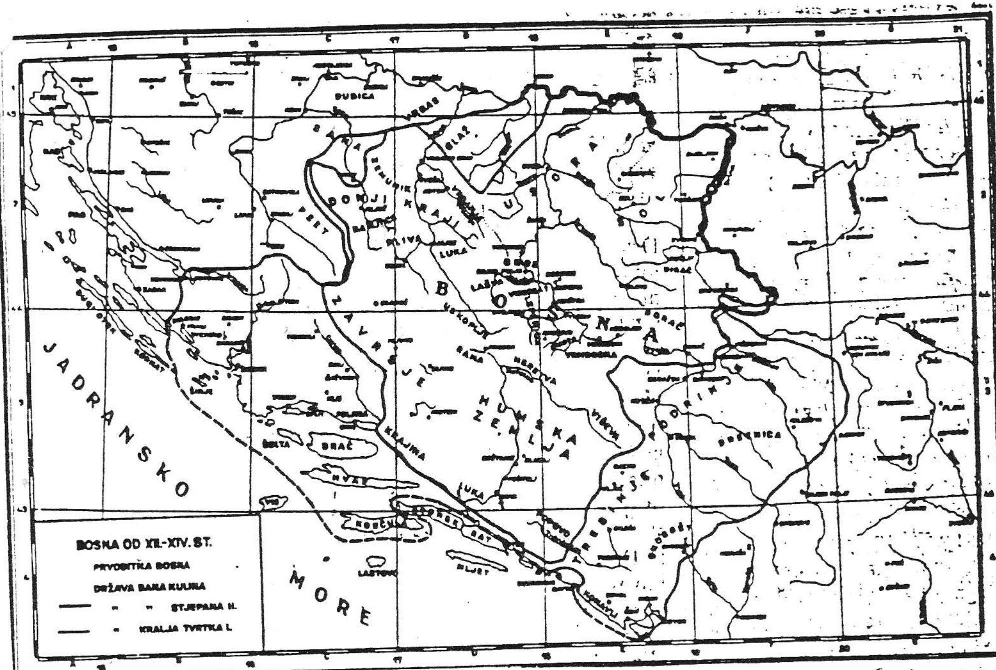
Među prvim srpskim istoričarima koji su pokušali naučno da dokažu da je Bosna bila sastavni dio srpske zemlje i prvobitne države još u doba ustanka Ljudevita Posavskog (819–822), bio je istoričar Ljub. Jovanović. On je još 1900. godine napisao i objavio u časopisu »Brankovo kolo« raspravu pod naslovom **O Bosni s početka VII do sredine XII veka.**

Prije nego što nešto više kažemo o ovom Jovanovićevom radu, čitaoci bi trebalo da imaju u vidu da sve razlike između srpskih i hrvatskih istoričara oko pitanja čija je Bosna potiču usljed krivog tumačenja tri važna izvora, i to: **Anala franačkog pisca Ajnharda** (770–840), **spisa** vizantijskog cara **Konstantina Porfirogeneta** (912–959) i **Ljetopisa** nepoznatog **popa Dukljanina**, iz Bara (oko polovine 12. vijeka). Na njih ćemo se vraćati u više navrata jer su ovi izvori veoma važni.

Dakle, Jovanović je, koristeći Ajnhardov tekst o Ljudevitu Posavskom i njegovom »bježanju ka jugu među Srbe«, zaključio na osnovu svojih pretpostavki da je Ljudevit mogao naći Srbe samo u Bosni (između Vrbasa i Drine) ili na prostoru rijeke Kolubare. No, on je ipak ostao pri zaključku da su se riječi »na jug« morale odnositi na prostor Bosne. Naziv Bosna će se pojaviti, doduše, tek sredinom 10. vijeka. **Taj njegov zaključak i pretpostavke prihvatili su kasnije svi srpski istoričari i koristili ga**, uz podatke iz druga dva pomenuta izvora, **isto tako nesigurna, kao vjerodostojne činjenice.**

Knjiga za (zlo)upotrebu

Od Jovanovićeve rasprave, pa sve do danas u gotovo svim djelima nacionalne istorije i [illegible]

Bosna od 12. do 15. stoljeća

istorijskim atlasima za škole Bosna se tretira kao srpska zemlja u periodu od 11. do 12. vijeka. Odatle potiču i ona »istorijska prava na Bosnu«. Ali, poznata hrvatska istoričarka za srednji vijek dr Nada Klaić, koja je 1989. publikovala knjigu **Srednjovjekovna Bosna**, opovrgla je, tome ima već više od 12 godina, Jovanovićevu težu o Ljudevitovom dolasku među Srbe u Bosnu. Prema njenom tumačenju, Ljudevit je zaista »pobjegao na jug« (iz svoje Posavske Hrvatske) ali u SRB, mjesto koje se pod tim imenom zvalo još u rimsko doba, a i danas se nalazi na istoj lokaciji u gornjem toku rijeke Une, u Lici.

Uoči rata značajnije djelo o Bosni napisao je dr Vladimir Ćorović pod nazivom **Historija Bosne** (Beograd, 1940). Pisao ju je sa dosta naklonosti, jer je i sam porijeklom Hercegovac, ali je i on u njoj zastupao tezu da je Bosna bila srpska zemlja. Poslije rata najobimnije djelo i sa najviše naučnih pretenzija napisao je dr Sima Ćirković pod naslovom **Istorija srednjovjekovne bosanske države** (Beograd, 1964). Detaljnom analizom dolazi se do zaključka da je autor knjigu namijenio prvenstveno studentima i onim političkim snagama kojima će ona poslužiti kao naučno pokriće za pretenzije prema Bosni kao vjekovnoj srpskoj zemlji. Istina, u ovoj knjizi ima izvanredno dobro i tačno napisanih poglavlja, opservacija i zaključaka. Ali, opet, knjiga je, za razliku od djela V. Ćorovića, pisana bez ikakve naklonosti prema toj ipak značajnoj srednjovjekovnoj tvorevini. Jer, u većem dijelu teksta potencirana je njena nesamostalnost i zavisnost od Mađara toliko puta da to djeluje neukusno, tim prije što je i istorijski netačno.

Na ovakvim i sličnim knjigama vaspitane su mnoge generacije studenata. Na žalost, i bosanskohercegovačkih. Zato se i ne treba čuditi niti osuđivati mlade koji kroz svoje novoformirane političke partije i organizacije ističu vjekovno »istorijsko pravo na Bosnu«. A budući da se istom metodom služe i neki istoričari, iz Hrvatske, tvrdeći, isto tako nenaučno, u svojim publikacijama da je Bosna oduvijek bila samo hrvatska zemlja – to očigledno njihova nauka ima veze samo sa politikom.

Prećutni sporazum između istoričara zagrebačke i beogradske škole da oni državu Bosnu prikazuju kao svoju – srpski kao srpsku zemlju od 9. do 12. vijeka (a neki sadašnji političari govore da je BiH bila srpska zemlja »hiljadama godina«), a hrvatski da je Bosna »oduvijek bila samo njihova« – nedavno je prekinula nacionalno romantičarski neopterećena i visoko obrazovana, kao i lično hrabra profesorka Zagrebačkog sveučilišta dr Nada Klaić. Ona je prva među istoričarima (najprije je korigovala i odbacila neka ranija svoja shvatanja) **naučno dokazala da Bosna nikad nije pripadala** (izuzev što je bila zauzimana u trajanju za istoriju krajnje zanemarljivo) **ni srpskim ni hrvatskim zemljama.**

(Bosna samonikla autohtona tvorevina)

Država Bosna je, prema N. Klaić, samonikla tvorevina, kakve su bile Hrvatska, Srbija (Raška) i Duklja. Ona se politički razvijala kao poseban subjekt i država poput pomenutih zemalja. Nada Klaić je minuciozno i znanstveno dokazala da mnoge činjenice i ocjene u knjizi Vjekoslava Klaića (Poviest Bosne, 1882), premda najbolje u vremenu kada se pojavila, a takva je bila i kasnije dugo vremena, više znanstveno u mnogo čemu ne vrijede. Znanstveno je dokazala da ni Ćirković ni hrvatski historičari nemaju pravo kada tvrde da je Bosna u srednjem vijeku bila jedna od hrvatskih, odnosno srpskih zemalja.

I akademik dr Mihailo Dinić je, poput S. Ćirkovića, još prije ovoga također u svojim radovima uvrštavao rani period srednjovjekovne prošlosti Bosne u istoriju srpskih zemalja. Na žalost, tako je to M. Dinić uradio i u Historiji naroda Jugoslavije (I, Zagreb 1953), koja je sačinjena na inicijativu Savjeta za nauku i kulturu pri vladi FNRJ.

Za izradu tog udžbenika formirana je, kako je to bilo uobičajeno, komisija u koju su ušli najugledniji historičari iz svih republika, među kojima i dr Mihailo Dinić, dr Dragoslav Janković i Dušan Perović. Treba napomenuti da se ovaj udžbenik još uvijek koristi, jer drugog i nema, i na više univerziteta u zemlji, i po njemu tako stiču znanje iz nacionalne istorije ne samo učenici srednjih škola.

Međutim, od dobre namjere Savjeta za nauku i kulturu FNRJ prošlost Bosne od VI do XII vijeka je prošla gore nego u udžbenicima Kraljevine Jugoslavije. Jer, taj period, koji se u knjizi obrađuje na 318 strana, Bosni je pripalo svega desetak redova, pa i to montirano na štetu istorijske istine stare slovenske zemlje i države Bosne.

Sutra: »Iščupana« Bosna

»Iščupana« Bosna

Ko i zašto prećutkuje pet stotina godina bosanske istorije? – Ko su »istorijski« narodi? – O čemu se spore hrvatski i srpski istoričari za rani srednji vijek – Država bosanska starija i od srpske i od hrvatske

Da nečija politika određuje šta treba da sadrži univerzitetski udžbenik, na primjer, za predmet istorije prava, pokazuje i udžbenik **»Istorija države i prava naroda FMRJ«** od profesora dr Dragoslava Jankovića. On je u prvom izdanju iz 1948. godine uvrstio u »predfeudalne države jugoslovenskih naroda« ove zemlje: Hrvatsku, Rašku, Duklju, Makedoniju, Sloveniju, te Bosnu i Zahumlje. Nije ovdje bitno da li je baš profesor Janković sve tačno prikazao njen politički razvitak, jer je značajno da joj je on posvetio zajedno sa Zahumljem čitavo poglavlje (glava peta).

Ali, vjerovao pod nečijim pritiskom ovo poglavlje je nestalo već u trećem izdanju i bilo uklopljeno zajedno sa Dukljom u poglavlju o srpskim zemljama. Nekom od istoričara-političara međutim, i to je smetalo, pa je, izgleda opet pod nečijom presijom, u posljednjem izdanju svoje knjige **»Državnopravna istorija Jugoslavije«** (Beograd, 1984) ranobosansku državu sasvim izbacio. Tako se to kroji istorija kada se u nju miješa dnevna politika!

Granica kao žvakaća guma

Neki hrvatski i srpski istoriografi i kartografi su se, izgleda, takđer prećutno dogovorili o krojenju granica države Bosne u ranom srednjem vijeku. Jedni stavljaju granicu dodira hrvatske i srpske države u to doba na rijeci Vrbasu, drugi na rijeci Bosni, a treći na Drini. Kako kome odgovara, ali ipak, svaki od njih ima neke svoje argumente, jer je i onako taj period taman i ne može se pouzdanim i valjanim izvorima još potpuno osvijetliti.

Stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1918), odnosno njenim preimenovanjem u Kraljevinu Jugoslavije (1929-1941) nestalo je konačno i Bosne i Hercegovine sa istorijske i kartografske scene. Nastavljena je samo bitka između političara kome će se carstvu privoljeti Muslimani. I tu je dogovor između srpskih i hrvatskih političara bio, izgleda, prećutan. Zato je u vrijeme Kraljevine Jugoslavije trebalo sprečavati suviše pisanja o tradicijama bosanske srednjovjekovne državnosti. Pošto se iz naučnih obzira nije moglo baš sve prećutkivati o Bosni kao nekadašnjoj državi, ona je obrađivana kao jedna od srpskih zemalja. To se reljefno vidi i pregledom **istorijskih atlasa** koji su se izrađivali i koristili u školama i na fakultetima.

Tako u **Istorijskom atlasu za opštu i narodnu istoriju** koji je priredio istoričar Stanoje Stanojević (1874-1937), profesor Univerziteta u Beogradu (napisao je 1909. godine **Istoriju Bosne i Hercegovine**), Bosna je prikazana tako da je sve od IX do XII vijeka jedna od srpskih zemalja i kao takva uvijek u sastavu srpske države. U ovom njegovom atlasu Bosna je za period od XII do XX vijeka prikazana na svega jednoj omanjoj kartici srazmjere 1:2,750.000. Atlas je izdat u Zagrebu 1925, na njegovoj izradi radili su profesori N. Vulić, F. Šišić, V. Popović, P. Popović, M. Radovanović, Hrvatski historičari su, vjerovatno ne bez razloga, u izradi ovog atlasa pravili određene kompromise sa svojim kolegama iz Beograda, ali opet na štetu naučnog prikazivanja istorijske prošlosti Bosne i Hercegovine kao države.

Ovaj Stanojevičev atlas izdat je, neizmjenjenog sadržaja, i u Beogradu (1940-Geca Kon A. D.).

Muslimani – svačiji ili ničiji

Ni poslije oslobođenja tradicije bosanske državnosti izvan Bosne nisu se mogle mnogo njegovati. Pa, čak ni u Bosni. Profesori i nastavnici na svim školama i fakultetima u zemlji držali su se je u svojim predavanjima da je Bosna u ranom srednjem vijeku bila srpska, odnosno hrvatska zemlja (zavisno od republike) ili je uvijek bila podijeljena između Srba i Hrvata.

Muslimani kao poseban narod nisu priznavani (od 1946. do 1963). Njima je ostavljena mogućnost da se opredjeljuju kao Srbi, Hrvati, Crnogorci, a mogli su i da se i ne opredjeljuju. Nastava iz istorije predavana je na osnovu istorije koje su prilagođene novim prilikama. Jedino su neki profesori i nastavnici, posebno se isticao Anto Ba-

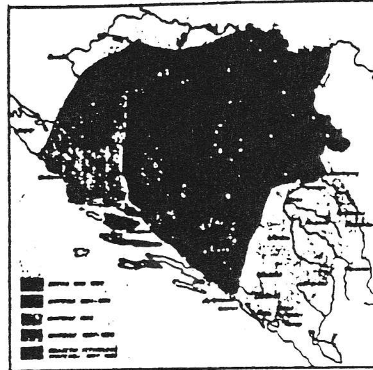
PIŠE: MEHMEDALIJA BOJIĆ

bić, znali i u takvim uslovima da pišu i predaju svojim učenicima i studentima pravu istinu o ranom srednjovjekovnom periodu Bosanske države. Vjerovatno je takvih profesora bilo i u drugim republikama. To se vidi ne samo po nekim istoriografskim publikacijama, već i po nekim istorijskim atlasima.

Tako dok je istoričarka dr Nada Klaić (ona koja je kasnije izvršila reviziju svojih shvatanja) u svom **Historijskom atlasu** (Zagreb, 1954) prikazivala Bosnu sredinom IX vijeka i u sastavu Dalmatinske Hrvatske, a za to nije bilo istorijskog osnova, njen kolega iz Beograda Dragutin Prljević izradio je **Istorijski atlas za nacionalnu istoriju** (od rimskog perioda do završetka I svetskog rata – 1918), koji je publikovala izdavačka kuća »ZNANJE« u kojem **prvi put**, koliko autor ovog feljtona zna, **Bosna u ranom srednjem vijeku nije naznačena ni kao srpska ni kao hrvatska zemlja** (podvukao M. B.) Država Bosna u ovom atlasu ima tretman onakav kakav je ta zemlja u prošlosti i zasluživala.

Do sada je čini se, najpotpunije i najobjektivnije objašnjena rana srednjovjekovna prošlost Bosne u **Istorijskom atlasu** koji je izradio dr Zvonimir Dugački za poduzeće »UČILA« iz Zagreba 1972. godine. On prikazuje prošlost Bosne bez ikakvih opterećenja i kompromisa. Prvi put Bosna je ucrtana kao država u sklopu Balkana i evropskih država u raznim periodima svoga postojanja. Prvi put u jednoj takvoj publikaciji napisano je da u Bosni i Hercegovini uz Hrvate i Srbe žive kao narod i Muslimani.

Ali, za razliku od ovoga, u **Školskom istorijskom atlasu** koji su priredili Relja Novaković, Gavro Škrivanić, Vladimir Stojančević i Željko Škalamera, a po narudžbi Zavoda za udžbenike u Beogradu (ovaj atlas je najtiražniji i doživio je niz izdanja) država Bosna se tretira u svim izdanjima kao srpska zemlja od IX do XX vijeka. Granica između Srbije i Hrvatske je na rijeci

Širenje Bosne u 14. vijeku (prema knjizi Sime Ćirkovića »Istorija srednjovekovne bosanske države«

Bosni i u gornjem toku Vrbasa. Bosna je, prema ovim autorima, u sastavu Hrvatske samo oko 1300. godine, u vrijeme vladavine bana Pavla Šubića.

Budući da političari i publicisti raznih profesija, obrazovani na udžbenicima, skriptama ili propagandističkim brošurama hrvatskih ili srpskih nacionalromantičara, u svojim nastupanjima na javnim mjestima, prilikom održavanja zborova, davanja intervjua preko radija i TV mreže, dnevne štampe, a i u svojim pisanim radovima, i dalje uporno ističu da je Bosna bila oduvijek srpska, odnosno hrvatska zemlja, te da prema tome ona treba da uđe, prilikom eventualnog rasparčavanja Jugoslavije, kako to neki u svojim glavama zamišljaju u jednu od ovih država, to ćemo kroz opis i prikaz promjena granica kroz vijekove utvrditi da li ima osnove za svojatanje Bosne i Hercegovine bilo na temelju »historijskih«, »državnopravnih« ili nekakvih »teritorijalnih« prava.

Prećutanih pet stoljeća

Iz ranijih kazivanja vidjelo se da istorija bosanske države u mnogim historiografskim radovima počinje sa XII vijekom. A šta se dešavalo u prethodnih pet stotina godina od doseljavanja Slovena na teritoriju današnje Bosne, to se uglavnom prečutkuje, izuzev onoga što smo već ranije govorili za period od IX do XII vijeka – o svojatanju Bosne. A zašto se i kako to čini?! Prvo, zato što su se samo Hrvati i Srbi u istoriografiji tretirali kao »istorijski narodi«. Takav tretman, dobili su, doduše, još i Slovenci u vrijeme Kraljevine SHS (i Jugoslavije). Svi drugi narodi uklopljeni su u istoriju Srba, a Bosna (time i bogumili a onda i Muslimani) još i u istoriju Hrvata.

Ovome je kao istorijski osnov poslužila priča koju je, kako smo već ranije nagovijestili, ispričao vizantijski car Konstantin Porfirogenit (Constantine Porphyrogenitus) u jednom svom spisu pod nazivom **De administrando imperio (O vladavini naroda)** o doseljavanju Hrvata i Srba i njihovom smještaju na Balkanskom poluostrvu. Ali, prije nego što o tome spisu nešto više kažemo, razmotrimo, bar u najnužnijem obimu, šta se sve zbivalo u Bosni i u njoj susjednim zemljama do toga doba (do sredine X vijeka).

Poznato je da su se naši daleki preci – stari Sloveni – počeli u velikim skupinama doseljavati na teritoriju južno od Dunava i Save još sredinom VI vijeka. Tada je vizantijski car Justinijan (527-565) bio zauzet dugotrajnim ratovanjima u Italiji, Španiji, Sjevernoj Africi i srednjoj Aziji, te nije mogao istovremeno štititi i sjeverne granice svoga carstva. Ubrzo poslije toga prodrli su (568) preko Karpata u Panonsku niziju Avari – narod mongolsko-turskog porijekla – kao što su bili Huni, Bugari i Mađari – pod vodstvom čuvenog vojskovođe i velikog kagana Bajana.

Sutra: Dva vijeka avarske vladavine

OSLOBOĐENJE ● SUBOTA, 17. NOVEMBAR 1990.

PIŠE: MEHMEDALIJA BOJIĆ

Dva vijeka avarske vladavine

Dogovorna istorija – Dioba bosanskih zemalja – Doseljenje Hrvata – Autohtoni susjedi Bosne – Prve države Srba i Hrvata i istorijski izvori o njihovom stvaranju

Ovladavši Sirmijumom (Sremska Mitrovica) i Singidunumom (Beograd), Avari su potčinivši brojna slovenska plemena koja su tu zatekli (a neki su još i s njima stigli), kao i Hune i Bugare, preduzimali zajedno s njima silovite prodore starim rimskim putevima ka Dalmaciji, Solunu i Carigradu. Avara je tada bilo svega oko 50.000. Ali, čvrsto organizovani i kao konjanici, pod vođstvom Bajana i njegovih sinova, oni su brzo zagospodarili ogromnim prostorom od Dalmacije do Češke i od Karpata do Alpa. Na prelazu VI u VII vijek oni su predstavljali najveću vojničku snagu u Evropi. Ali, poslije poraza 626. godine ispod zidina Carigrada, oni se povlače u Panonsku niziju, gdje su, između Dunava i Tise, imali velike logore i ringove iz kojih su sa svojom brzom konjicom mogli činiti ispade na sve strane i kontrolisati zauzete zemlje. I dok se južno od donjeg toka Save i Dunava slovenske zemlje oslobađaju od Avara, oni će vladati teritorijom Bosne, današnjom Hrvatskom, dijelom Slovenije i Panonskom nizijom sve dok ih nije uništio moćni franački kralj Karlo Veliki 769. godine. Oni tek tada nestaju sa istorijske scene.

Krivotvorenje istorije srednjovjekovne Bosne

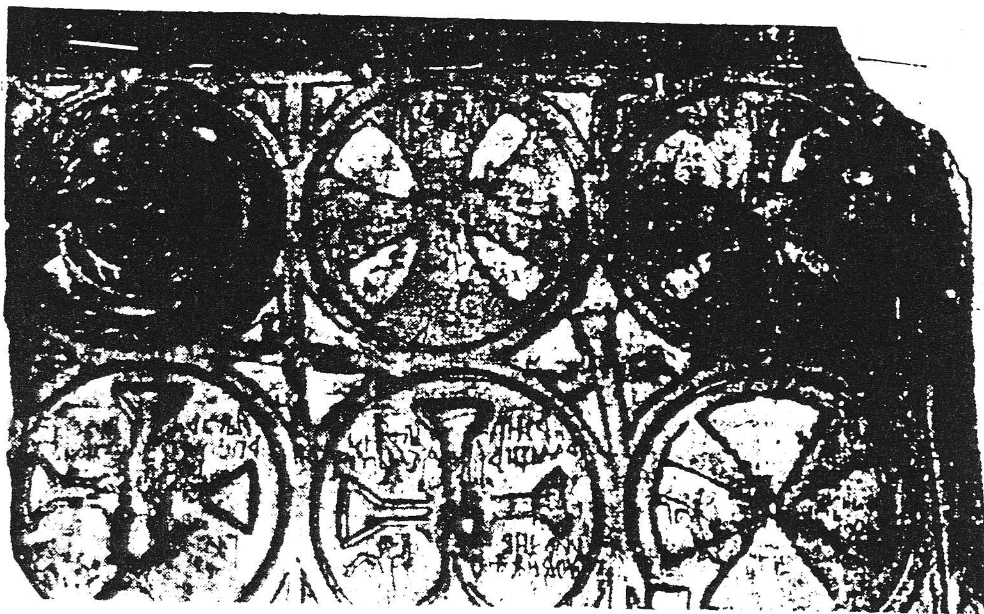
No, dva vijeka njihove vladavine u Bosni i Hrvatskoj, o čemu istoričari racionalnih istorija za srednji vijek izbjegavaju da pišu, imali su veliki značaj i ostavili dubok trag u formiranju prvih država na ovim prostorima Balkanskog poluostrva. O tome je najpotpunije i najargumentovanije u nas pisala, ranije već pominjana istoričarka dr Nada Klaić i to baš u nedavno objavljenom djelu **Srednjovjekovna Bosna** (1989). Već na početku ona ističe da »**nije neobično** da je **starija historiografija** počinjala političku organizaciju Bosne s doseljenjem Avara i Slovena.« Ali, ona u svom daljem tekstu otkriva **zašto kasnije generacije istoričara izbjegavaju to pitanje** i **otkriva pravi ključ zašto se krivotvori istorija** ranog perioda srednjovjekovne **Bosne**, kada kaže: »Ali, **nije bilo sloge** (među istoričarima, nap. M. B.) **u tome kako su bila velika hrvatska i srpska jezgra pa se često pojednostavljivala slika doseljenja na taj način da se tvrdilo kako su tobože, Hrvati i Srbi podijelili između sebe gotovo čitav doseobeni prostor**...« (podvukao M. B.).

Njena je i **teza da je bosanska država** »među svojim susjedima **najstarija**«. Dr Nada Klaić je ustanovila i objavila dosta tragova i činjenica o postojanju bosanske države u vrijeme avarske vladavine i to još prije doseljenja Hrvata i obrazovanja njihove prve države.

Rušenju postojećih »dogovornih« teza većine naših medievista o doseljenju Hrvata i Srba početkom VII vijeka i njihovoj međusobnoj diobi teritorija i vlasti nad ranije doseljenim Slovenima uveliko su doprinijela najnovija istraživanja više njemačkih slovenačkih i hrvatskih savremenih historičara. Ona su publikovana i poznata stručnjacima. Prema teoriji historičara L. Margetića Hrvati su se doselili u današnje krajeve **ne početkom VII već tek krajem VIII ili početkom IX vijeka**. Hrvati, dakle, nisu došli, kako se to sve do skoro smatralo, na poziv cara Iraklija (610–641) iz Velike ili Bijele Hrvatske nego sa sjeverozapada, iz Karantanije i to zajedno s franačkom vojskom i njihovim vojskovođama u vrijeme ratovanja sa Avarima ili nešto kasnije. Franci, a ne Vizantija, dopustili su Hrvatima da se u Dalmaciji prošire na ona područja koja su ranije pripadala Avarima.

Teritorijalne pretpostavke

Kolike je veličine bila prvobitna bosanska država ili banat poslije nestanka Avara, nema nikakvih podataka. Da li su na teritoriji današnje Bosne bila tada i dva banata takođe se može samo pretpostavljati. Granice te prvobitne bosanske države mogle su se protezati od Drine do Sane (gdje je još tada bila župa Banica), na sjever do

Ploča s natpisom bana Kulina u Muhašinovićima kod Visokog

Spreče, a na jug do gornjeg toka Neretve i rijeke Rame.

Istoričarka N. Klaić pretpostavljala je da je još ranije, na prostoru između rijeka Bosne, Sane i Save, postojao banat već tada zvan USORA, jer se nešto tako moralo nalaziti na putu Balatonsko jezero – Sava – dolina Vrbasa kojim su Avari kontrolisali banate u Bosni i Dalmaciji.

Pošto su susjedi bosanske države neprekidno težili u X i u XI vijeku da na njen račun šire teritorije svojih kneževina, a i ona od XII vijeka na njihov račun, pogledajmo za trenutak koje su to države i kneževine bile u njenom susjedstvu.

Na zapadu su susjedi Bosne bila hrvatska plemena koja su, po doseljenju krajem VIII vijeka, stvorila prvobitno dvije samostalne države: jednu u Posavlju i Pokuplju, sa sjedištem u Sisku, a drugu u području između planine Plješevice i Jadranskog mora sa sjedištem oko grada Knina. U prvoj polovini X vijeka ove dvije zemljie su se ujedinile i činile jednu cjelinu. Na njihovom čelu bili su knezovi, a zatim kraljevi. Izvan područja ove države bila je vizantijska Dalmacija koja je obuhvatala uzani pojas od Istre do Kotora sa gradovima Zadrom, Trogirom, Splitom, Dubrovnikom i Kotorom i glavnim jadranskim otocima.

Južni susjedi Bosne bila su primorska plemena: Neretljani (koje su onda zvali još Pagani ili Mariani), Zahumljani i Travunjani. Njihove države su bile samostalne kneževine. Još dalje na jugu bila je zemlja Dioclia – Duklja (od 11. vijeka zvala se Zeta). Sve će ove oblasti u srednjem vijeku biti u određenim odnosima pa, izuzev jednog dijela Zete i u sastavu Bosne.

Istočni susjed Bosne bila je Raška (Srbija) koja je prvobitno obuhvatala područja na Limu (od izvora i kosa Prokletija, gornjeg toka rijeke Drine, zajedno s Pivom i Tarom, dolinu Ibra i gornji tok Zapadne Morave. Njenu istočnu granicu činio je grad Ras, na rijeci Raškoj. Na njenom čelu bili su knezovi.

Tobožnja vladavina nad Bosnom

Sva južnoslovenska plemena, nastanjena od Karantanije (Slovenija) pa do Crnog mora su, bez obzira na razne teorije, etnički istog porijekla. Filolozi i jezička arheologija ukazuju već odavno na jedinstvo dijalekata starih južnoslovenskih plemena, čime se takođe isključuju teorije o naknadnom naseljavanju Srba i Hrvata i o njihovoj, tobožnjoj međusobnoj diobi prostora ranije doseljenih Slovena.

Ranije je već kazano da se, tobožnja, vladavina Hrvata i Srba nad Bosnom, odnosno da je to jedna od njihovih zemalja (od 11. do 12. vijeka) zasniva na **svega tri izvora**. O prvom – Analima franačkog pisca Ajnharda govorili smo šire u vezi s prvim susretom sa imenom Srbi. Drugi izvor, na koji se pozivaju svi medievisti, jesu već spomenuti spisi cara Konstantina Porfirogenita, dok je treći izvor **Ljetopis popa Dukljanina**. Prema istoričaru S. Ćirkoviću »to je skromni sastav nepoznatog popa, nastao u Baru u drugoj polovini XII veka«. Ovaj izvor poslužio je hrvatskom historičaru Ferdi Šišiću da ustvrdi kako je Bosna u ranom srednjem vijeku bila hrvatska zemlja. O Ljetopisu ili Barskom rodoslovu postoji vrlo opsežna literatura. Za čitaoce »Oslobođenja« važno je da zapaze da su to jedini pisani izvori o ovom problemu pronađeni u razdoblju od četiri stoljeća.

Car Konstantin Porfirogenit napiso je svoj spis **De administrando imperio** (O vladavini naroda) između 949. i 953. godine. O njegovoj vrijednosti kao izvora, a koji koristi kao dokaz svojim tvrdnjama o Bosni kao srpskoj zemlji, istoričar Sima Ćirković kaže: »Temeljna kritička proučavanja spisa **O narodima** pokazala su da on predstavlja kompilaciju u kojoj se gotovo ne oseća originalno stvaranje piščevo...«

Porfirogenitov podatak o dolasku Hrvata i Srba na Balkan na poziv cara Iraklija odavno se ne uzima kao valjana činjenica. Njime je trebalo i u Porfirogenitovo vrijeme pokazati d su ovi narodi vazali vizantijski. U ovom spisu se prvi put u jednom pisanom izvoru pominje naziv Bosna te da je tada bila u sastavu Srbije. Ovaj podatak se veoma mnogo koristi i različito tumači. Prema S. Ćirkoviću »još sredinom X veka, kad se ime Bosne prvi put javilo u istoriji u spisu Konstantina Porfirogenita, ona predstavlja samo deo Srbije«. On ovaj podatak vještački povezuje za onaj Ajnhardov, a zatim i za ovaj iz XII vijeka popa Dukljanina i tako stvara konstrukciju, poput još nekih medievista, o neprekidnom jedinstvu Bosne i Srbije.

U ponedjeljak: Dokazivanje po svaku cijenu

OSLOBOĐENJE ● PONEDJELJAK, 19. NOVEMBAR 1990.

ISTORIJA I POLITIKA — ČIJA JE BOSNA? (5)

PIŠE: MEHMEDALIJA BOJIĆ

Dokazivanje po svaku cijenu

I srpski i hrvatski istoriografi (svakako ne svi) pokušavaju da spis cara Konstantina Porfirogenita interpretiraju svako na način koji im odgovara. Mada su se koristili istim, po njihovom, krunskim izvorom, nisu se mogli nagoditi oko granica, da li je to bila Drina (po povjesničarima) ili Bosna, odnosno Vrbas (po istoričarima), iako je to nauka već objasnila

Povelja bana Kulina

Kako je Anto Babić, sarajevski akademik, još 1955. godine u svojoj raspravi **O pitanju formiranja srednjovjekovne bosanske države** podrobno razradio proces nastajanja bosanske države u ranom srednjem vijeku i to baš od IX do XII vijeka, oslanjajući se na posljednja dva pomenuta izvora, to ćemo je nešto više koristiti. Tim prije što je on ubjedljivo, još u ono doba, ukazivao na postojanje bosanske države u isto vrijeme kad su to bile i Hrvatska i Raška (Srbija) i Duklja.

Bosanska država je u sastav Srbije došla samo privremeno u vrijeme Časlava (931–960). On je, pobjegavši iz bugarskog ropstva, Rašku odvojio od Bugarske, uspostavio svoju vlast i vremenom proširio, izgleda uz podršku Vizantije, njene teritorije tako da su u njen sastav ušle još do tada nezavisne kneževine Duklja, Travunija i Konavlje. Zahumlje je ostalo samostalno. Kad je i na koji način Časlav zauzeo Bosnu o tome nema pisanih tragova. Njene granice su bile tada na zapadu, Hlivno i Pliva. No, prema hrvatskom historičaru dr Dominiku Mandiću **Časlav je vladao Bosnom 10 do 12 godina (od 948 do 960).**

Nakratko osvojena

Poslije Časlavove pogibije u borbi sa Mađarima oko 960. godine, njegova država se raspala, a i Bosna je ponovo postala samostalna. Dakle, Bosna je u sastavu Raške mogla biti zaista samo jedno kraće vrijeme. No, koliko je taj period trajao nije bitno. Ali je bitno da **je to bio prvi i posljednji put u čitavoj istoriji za 1300 godina, da je Bosna bila u sastavu Srbije.**

Posljednje u nizu historiografskih djela hrvatskog porijekla, koje pokušava da naučno dokaže da je Bosna (i Hercegovina) oduvijek bila hrvatska zemlja, a bogumili (patareni) i kasnije Muslimani, oduvijek samo Hrvati, jeste knjiga dr Dominika Mandića **Etnička povijest Bosne i Hercegovine** (Kanada, 1982).

Neki unaprijed opredijeljeni ljudi za hrvatsku opciju iz redova Muslimana (Hrvata-muslimana) su se ovom knjigom oduševili, pa ju i reklamiraju. Knjiga je sigurno hvale vrijedna što se tiče novih podataka, mnogih novih činjenica u vezi s bogumilima i muslimanima, nekih uspješno izvršenih i prezentiranih analiza, objavljenih nekih do sada nepoznatih izvještaja i dokumenata, posebno iz arhiva Katoličke crkve i njenih organizacija i date obimne naučne aparature (izvora i literature) i sl.

Carska se (ne) poriče

Ali, i ovaj autor čini grešku u prilazu da po svaku cijenu dokaže hrvatstvo pa i tamo gdje ga ne može biti. To isto čine, kao što smo već vidjeli, mnogi srpski istoriografi, samo obratno. Po dru Mandiću Hrvati su svi koji su po doseljenju Slavena i prijema kršćanstva sa Zapada bili katolici. Pa, budući da su Slaveni sa područja Dalmacije, Bosne, Paganije, Zahumlja, Travunije, Konavlja i Duklje primili kršćanstvo sa Zapada, onda su oni, po dr Mandiću, još kad se nekritički osloni na »Ljetopis popa Dukljanina«, prirodno svi Hrvati.

I dr fra Mandić se poziva, isto kao i neki srpski istoriografi, kao na krunskog svjedoka spis cara K. Porfirogenita **De administrando imperio** po kome su se Hrvati i Srbi doselili na

poziv cara Iraklija početkom VII vijeka. Samo što **se obje istoriografske grane**, kojima odgovara kazivanje ovoga cara, **ne mogu nikako podudariti gdje je bila ta tobožnja granica**, da li rijeka Drina, kao što tvrde hrvatski historičari, među njima i dr Mandić ili rijeka Bosna ili Vrbas, kao što tvrde njihovi oponenti.

No, srećom, u nauci je ovo pitanje praktično raščišćeno. Ovo znaju i istoričari i povijesničari, ali im to nije odgovaralo niti odgovara, pogotovo ne njihovim političkim nalogodavcima koji su pretendirali, a pogotovo ovi savremeni, na Bosnu i Hercegovinu, i to baš i tobože na osnovu »istorijskih« prava.

Dalje, kako vizantijski pisac i učesnik rata cara Manojla Komnena (1167–1180) Kinam piše da rijeka Drina dijeli Bosnu od Srbije, da ona ima svoju upravu, nezvisnu od raškog župana, dr Mandić to komentariše tako što tvrdi da budući Kinam zna da to nije zemlja Raška (Srbija), onda se po njemu mora izvući zaključak da to mora biti svakako zemlja Hrvatska. No, takav zaključak je naučno neodrživ. To odgovara samo onima koji priželjkuju da granicu Hrvatske vide na Drini.

Još do sada nije nigdje nađen jedan crkveni ili državni spis, povelja ili bilo što slično iz srednjeg vijeka u kome bi pisalo da je Bosna bila jedna od hrvatskih zemalja i da su u njoj bilo kada živjeli samo Hrvati. Ali, sačuvan je veliki broj spisa i dokumenata, posebno u arhivima katoličkih institucija, iz kojih se jasno vidi da u Bosni žive bogumili (patareni) i katolici, da se tamošnji narod naziva Bošnjacima, a njihovi vladari bosanskim banovima ili kraljevima. Zašto baš nikad nisu crkveni dostojanstvenici u srednjem vijeku nazvali taj bošnjački narod ili njihovog vladara – hrvatskim imenom?

Drina kao državna međa

Bosna je već u drugoj polovini X vijeka bila oformljena kao cjelina i imala je sva obilježja ranosrednjovjekovne države. Ona se od prvobitnog jezgra (Vrhbosne) i banata iz avarskog perioda već tada prostirala na istok do Drine i na jugozapad do jadransko-dunavskog razvođa. Već u XI vijeku, a možda i ranije, u Bosni je postojalo plemstvo – »magnates Bosne«.

U odnosima prema Vizantiji Bosna je sve vrijeme, kao uostalom i druge naše zemlje, kad bi ova njima vladala, bila u vazalnom, ali ne i u podaničkom položaju. U Ljetopisu popa Dukljanina Bosna se uvijek prikazuje kao određena veća politička i teritorijalna cjelina.

Srednjovjekovna Bosna – na latinskom Bosona, Bossina, na grčkom Bosova – dobila je ime po rijeci Bosni, koja se u rimskom dobu nazivala Bossanius. Prema popu Dukljaninu i grčkom piscu Kinamu, piše Konstantin Jiriček u svojoj **Istoriji Srba** (Beograd, 1952), da je »duboko usečena dolina Drine stalno granica između Bosne i Srbije«.

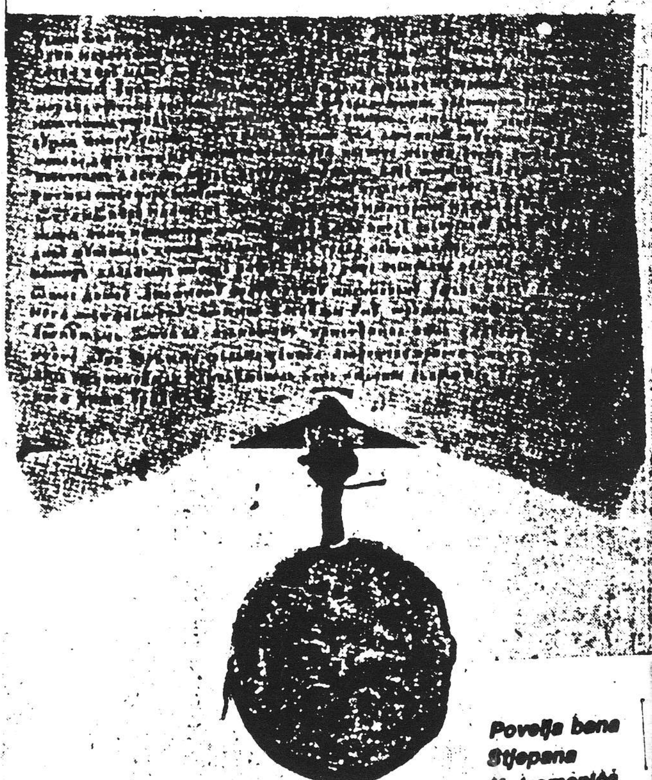
Činjenica da je prvobitna država Bosna dobila ime po starom imenu rijeke oko koje se razvijala, znači da ni hrvatska ni srpska jezgra nisu neposredno uticala na formiranje ove države. I oskudni izvori pokazuju da je Bosna imala svoj individualni razvitak.

Mnogi se pitaju zašto se samo rasprostrlo ime Srba i Hrvata (Slovenci su dobili takvo ime tek u 18. vijeku) a ne i drugih. Prema mišljenju N. Klaić to je bilo zato što je »slovenska bezimena masa« ispunjavala pod avarskom vlašću postepeno i prostor ranosrednjovjekovne Bosne. Iz te mase nije se sačuvalo niti jedno slovensko plemensko ime. Tako je bilo sve od Save do Jadrana! Sloveni su se, znači, još u vrijeme Avara počeli teritorijalno organizovati po većim ili manjim geografskim cjelinama. Zato i imamo duž obale srednjeg Jadrana toliko geografskih imena (Neretljani, Zahumljani, Travunjani, Konavljani, Dukljani).

Kako je došlo do nastanka **imena Hrvat i Srbin** – još u nauci nije razjašnjeno. Ali, zna se da to **nisu imena slovenskog porijekla**.

Sutra: Teorije iz magle

ISTORIJA I POLITIKA — ČIJA JE BOSNA? (6)

Povelja bana Stjepana Kotromanića knezu Vukoslav[u] Hrvatiniću

O rasprostranjenosti imena srpskog i hrvatskog na Bosnu i njen narod vode se između hrvatske i srpske istoriografije rasprave i polemike već više od stoljeća i po. Pošto je ovo pitanje važno radi opredjeljivanja čija je Bosna »oduvijek bila«, poslužićemo se, zbog oskudnosti prostora, samo sa dvije knjige »novijeg« izdanja o kojima smo već govorili, a koje imaju znatan uticaj na studente i čitaoce.

Prema dru Simi Ćirkoviću u Bosni je rasprostranjen srpski jezik još od doseljenja Srba, te su »još u X veku bile« – prema njemu »jasne granice gde su se dodirivale teritorije u kojima je prevladalo hrvatsko, odnosno srpsko plemensko ime«. On se u svojoj knjizi **Istorija srednjovjekovne bosanske države** nije ni potrudio da dokaže ispravnost te svoje i preuzetih teorija. Doduše, to nije ni mogao učiniti, jer o tome ne postoji nikakav dokaz za prvih 650 godina od doseljenja Južnih Slovena. A u toj magli i mraku mogu egzistirati svako-

Prvi put ime »Srblin« ve[-] zan na neki način za Bosnu po[-] javljuje se, u stvari, u povelja[-] ma bana Mateje Ninoslava, iz[-] među 1232 – 1235, te u pove[-] ljama iz 1240 i 1249. godine. [...] Ćirković navodi u svojoj Isto[-] ji da se »stanovnici Bosne ka[o] »Srbi« suprotstavljaju Dub[-] rovčanima koji se nazivaj[u] »Vlasi««, Drugi njegov doka[z] jeste da se »U povelji ban[a] Stjepana Kotromanića iz 133[.] kaže da su od četiri povelj[e] 'dvie latinsci a dvi srpscie'[.] Ima nekih sličnih dokaza i [iz] 15. vijeka.

Pošto i sam osjeća da argu[-] menti nisu baš čvrsti, dr Sim[a] Ćirković zaključuje: »Čita[v] razvoj posebne bosanske drža[-] ve vodio je u pravcu stvaranj[a] osećanja povezanosti i solidar[-] nosti stanovništva u njenim o[k-] virima. Otuda se naziv »Boš[-] njani« za stanovnike bosansk[e] države javlja daleko češće o[d] srpskog imena...«

Polemike oko povelja

PIŠE: MEHMEDALIJA BOJIĆ

Teorije iz magle

Ko su bili pisari povelja u Dubrovačkoj Republici od vremena Stevana Nemanje i šta dokazuje njihovo porijeklo? Bosna napadana u naletima i kratkotrajno osvajana od Hrvata i Raške – Vizantijski vazal, ali ne i podanik

Dominik Mandić na više mjesta analizira pomenute povelje i govori o njihovim pisarima, naručiocima i sadržajima. On, naravno, pobija sve dosadašnje tvrdnje srpskih a i nekih hrvatskih medievista. Za njega su Bošnjaci, njihovi banovi i kraljevi, odduvijek bili Hrvati. On tvrdi da su **pisari povelja u Dubrovačkoj Republici** od vremena Stevana Nemanje, od 1174. godine od kada je zauzeo Zahumlje, Travuniju i Duklju, **bili Srbi**. »Zato je on (pisar) i onda kada mu je bilo povjereno da napiše koju ispravu za bosanske vladare pisao povelje po srpskom načinu, upotrebljavao ekavicu i jezik nazivao 'srpskim'«!

Dr Mandić o poveljama, o kojima je pisao i dr Ćirković, kaže: »Prsti srpskoga pisara vide se već u ugovoru bana Ninoslava s Dubrovčanima od 1240, to u onima bosanskog bana Stjepana Kotromanića od 15. kolovoza 1332. godine...U kupoprodajnom ugovoru istoga bana s Dubrovčanima od 15. veljače 1333, koji je ugovor sastavio dubrovački pisar, ovaj zove povelje u narodnom jeziku 'sr'pscie'« Mandić ukazuje da »valja s oprezom upotrebljavati povelje, koje su dubrovački pisari pisali ili surađivali kod njihove izradbe!

Dr Mandić se je, za razliku od dr Ćirkovića, kritički osvrtao na pisanja K. Jirečeka, V. Ćorovića, F. Račkoga, M. Rešetara i F. Šišića o ovim poveljama. Na kraju analiza tih povelja dr Mandić zaključuje: »Iz svega što smo naveli slijedi nedvojbeno da Srbi, koje spominju bosanske i humske povelje 13-15 st. nijesu domaći ljudi Bošnjaci i Zahumljani, nego stranci iz stare srpske države Raške. Ove su Dubrovčani upotrebljavali kao prenosnike svoje trgovačke robe...«

Na kraju svega autor ovog feljtona smatra da će se, vjerovatno, oko ovih povelja voditi polemike još jedno-dva stoljeća, i opet se neće znati ko je u pravu.

Period od IX do XII vijeka bio je buran i u prošlosti bosanske države. Jer, često su se smjenjivala razdoblja mira i ratovanja. Što se tiče države Hrvatske i njenog potčinjavanja Bosne, istorijski izvori, premda veoma nejasni i lako zloupotrebljivi, govore ovo.

Kratkotrajna osvajanja

Moćni kralj Tomislav (910-930) je, izgleda, zauzeo župe Hlivno i Plivu na zapadnoj granici Bosne, ali nije išao dalje. Nema sumnje da je on mogao sa svojom vojskom, tada najjačom uz bugarsku na Balkanu, savladati tadašnjeg bosanskog bana. Ali, Tomislav je svoju vojsku radije usmjerio na sjever – i pridružio Panonsku Hrvatsku, širio granice Primorske Hrvatske i zauzimao otoke. On je porazio bugarsku vojsku cara Simeona negdje na granici Bosne i Hrvatske vjerovatno na Vranici planini, u izvornom toku Vrbasa.

Drugi hrvatski vladar koji je pokušao osvojiti Bosnu bio je kralj Krešimir II (949-969). Dok se Bosna konsolidovala poslije otcjepljenja od Časlavove Raške, kralj Krešimir je, prema istoričaru Vjekoslavu Klaiću, godine 968. poveo rat protiv bosanskog bana i opustošio župe Uskoplje, Luku i Plivu, a koje je ranije bio zauzeo Časlav od Bosne. Prema kazivanju popa Dukljanina Krešimir je zauzeo čitavu Bosnu. Međutim, istoričarka Nada Klaić sumnja u ovaj podatak. Ona o tome kaže: »To što je **možda** Mihajlo Krešimir II 'ovladao' Bosnom bilo je davno zaboravljeno, jer **nakon toga znamo, nije više između Bosne i hrvatskih zemalja bilo nikakvih dodira**,« (podvukao M. B.).

Treba imati u vidu da Hrvatska za Krešimira II, kao i Raška za Časlava, nisu, kako ističe Nada Klaić, imali dovoljno snage izvan etničkog teritorija da stvaraju trajnije političke tvorevine. I zato su ta osvajanja bila vremenski kratkotrajna.

Krajem X vijeka (poslije 986) Bosnu je zauzeo, kao i Rašku, Duklju i Travuniju makedonski car Samuilo. On je opustošio i Dalmaciju sve do Zadra, a onda se preko Bosne i Raške vratio kući. Poslije propasti ove makedonske države (1018-1025), Bosna je priznala, kao uostalom i Raška, Duklja i Dalmacija, vrhovnu vlast Vizantije. Kad se digao krajem 40-ih godina 11. vijeka u Zeti (Duklji) ustanak i narod pobio sve grčke upravljače, vizantijski car je nastojao, kako tvrdi pop Dukljanin, da pridobije raškog župana, **bosanskog bana** i zahumskog kneza da kao vazali vizantijskog cara učestvuju u ratu protiv Zete. Iz ovoga se vidi da su oni samo nominalno priznavali vrhovna vizantijsku vlast.

Bezuspješni napadi na Bosnu

O zauzimanju Bosne od hrvatskog kralja Krešimira IV (1058-1074) nema pouzdanih podataka, premda se u nekim istorijskim udžbenicima i atlasima i o tome govori. No, bez obzira na to da li je to tačno ili nije, bio bi to posljednji pokušaj hrvatskih kraljeva u srednjem vijeku da se domognu Bosne. Dakle, da zaključimo i zapamtimo, hrvatski kraljevi su u srednjem vijeku svega dva do tri puta upadali i pokušavali ovladati Bosnom. I svaki put, izgleda, bezuspješno, ili sa veoma malim vremenskim trajanjem. O vladavini Šubića krajem 13. i početkom 14. stoljeća nad klasičnom Bosnom, kad i kralj Dragutin dobija u miraz od mađarskog kralja banat SOLI, biće kasnije govora.

Kad je vizantijski vazal Bodin digao u Zeti ustanak (1082-1085), on je u to vrijeme zauzeo Rašku i Bosnu i postavio u njima svoje namjesnike. Ali, pošto je Bodin bio poražen i zarobljen (1085 Bosna je ponovo postala samostalna. Ona je bila nezavisna i od Raške i od Zete. Takva je bila i u prvih šest decenija 13. vijeka. To se vidi i iz spisa vizantijskog pisca Kinama, učesnika u vizantijsko-ugarskim ratovima, koji je u drugoj polovini 12. vijeka, pisao da je Bosna posebna teritorijalno-politička cjelina.

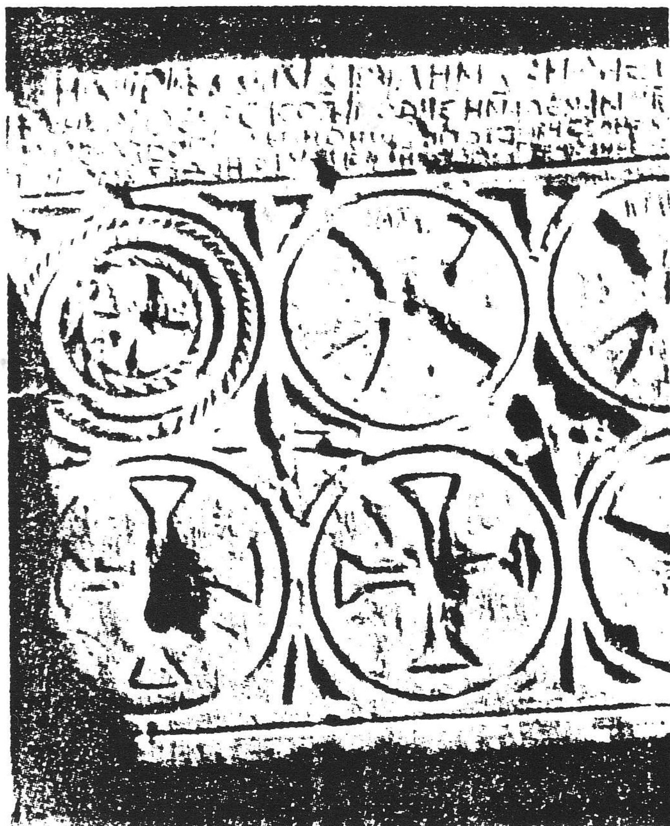
Sutra: Da nije »vražjih« bogumila

OSLOBOĐENJE ● SRIJEDA, 21. NOVEMBAR 1990.

ISTORIJA I POLITIKA — ČIJA JE BOSNA? (7)

PIŠE: MEHMEDALIJA BOJIĆ

Da nije »vražjih« bogumila

Natpis sa crkve Kulina bana iz Muhašinovića

Kad je Stevan Nemanja »ognjem i mačem« počeo proganjati bogumile oni su se sklonili u Kulinovu Bosnu, u koju su još ranije stigle izbjeglice iz Hrvatske i heretici iz Dalmacije, bježeći pred progonima katoličke inkvizicije. Tada su se najviše međusobno miješali Bošnjaci, Srbi i Hrvati

Da nije vražijih bogumila u vezi sa ratovanjem Vizantije s Ugarskom (1150) Kinam je opet pišući o Bosni, naveo da je ona od ostale Srbije odijeljena rijekom Drinom, da nije potčinjena srpskom velikom županu, nego da je samostalna sa svojim posebnim životom i posebnom upravom. Pišući o bosanskom banu Boriću, prvom po imenu poznatom banu, i njegovom učešću u ratu protiv Vizantije na strani Ugarske (1154), Kinam izričito navodi da je Borić vladar (egzarh) »dalmatinske zemlje Bosne« i »saveznik panonskog (ugarskog) kralja u tom ratu«.

Zašto neki istoričari ovo izvrću i izmišljaju o Borićevom vazalstvu i podaništvu Ugarskoj i o njegovom navodnom slavonskom porijeklu (premda to ne bi imalo nikakvog značaja) to samo oni znaju. O donedavnim tvrdnjama istoričara, a koje su zasnivali na jednoj povelji iz 1137. od kada, tobože, ugarski kraljevi nose redovno titulu i »rex Rame« (kralja Bosne), istoričarka N. Klaić je nazvala tu povelju čistim falsifikatom ugarskim i dokazala da je tu titulu dodijelila Vizantija svom štićeniku Beli tek oko 1180 godine.

Poslednji put Vizantija je zauzela Bosnu i njome vladala od 1167–1180. godine. Ta njena 13-godišnja vladavina imala je znatnih posljedica. S njenom vojskom je, izgleda, stigao u Bosnu i znatan broj pristalica bogumilske (patarenske) vjere, a na bansku stolicu došao je jedan od u narodu najomiljenijih banova – čuveni Kulin, koji će bosansku državu ponovo učiniti samostalnom i to odmah poslije smrti cara Manojla Komnena (1180). S njime će država Bosna izići široko na istorijsku pozornicu i biti jedan od značajnijih činilaca na Balkanskom poluostrvu i u srednjoj Evropi.

Dvije neodržive teze

Razdoblje od vladavine bana Kulina /1180–1204/ do propasti bosanske države i kraljevine /1463/ u istoriografiji je široko obrađivano. Ono je dosta poznato i nema potrebe da se u ovom feljtonu ono šire opisuje. Ali, prije kazivanja o granicama bosanske države i samo nekih karakteristika tokom ova dva i po vijeka, upozoriću čitaoce da kritički prilaze i proučavaju već napisanih istorija o srednjovjekovnoj Bosni. Jer, ako uzmu u ruke istorije zagrebačke ili beogradske provenijencije i nakon prvih poglavlja uporede njihov sadržaj, zapaziće da je Bosna i u ovom periodu bila ili samo hrvatska ili samo srpska zemlja, uz obavezan dodatak da je ona uvijek bila i vazal Ugarske.

Ralika u tretiranju Bosne i njene srednjovjekovne prošlosti, između »beogradskih i zagrebačkih« istoričara, postoji u tome što prvi prikazuju Bosnu i njenu državu tako da se ona samo odvojila od srpske i pošla svojim putem od Kulina bana i razvijala se kao jedna od srpskih država, drugi opet smatraju da je Bosna, ne samo od doseljenja Hrvata uvijek bila sastavni dio hrvatske države, već da je ona i u razvijenom periodu srednjeg vijeka bila hrvatska država, sa hrvatskim banovima i hrvatskim kraljevima. Naglašava se da je hrvat ska država preko ovih vladara tobože, produžila svoj samos talni život čak do sredine 15 vijeka. Osim toga, Bosna je bi la sudbinski vezana sa Hrvat skom i istim sizerenom i istom krunom – Ugarskom. Uz to navorno, katolička crkva je bi la stalni amalgam svemu tome Možda bi i bilo tako da nije bi lo vražijih bogumila /patare na/, koji nisu htjeli priznati r vrhovništvo ugarske krune katoličke crkve.

Kako je Kulin došao na če lo Bosne ne zna se. Vjerovatn je bio u vrijeme kada je Vizan tija vladala Bosnom /1167–1180/ njen namjesnik arhont domaćeg porijekla. O slobodivši se njene vlasti, Kuli je uzeo titulu bana kako su oduvijek u Bosni i nazivali nj ni vladari. Zagrebačka histor čarka dr Nada Klaić je, vjer vatno, u pravu kada tvrdi da u Bosni, još u ranom srednje vijeku, postojala dva banata bosanski i usorski. Jer, znam da je Kulin ban vladao čitavi prostorom počev od drinne, blizini Foče, do njenog uš

ISTORIJA I POLITIKA — ČIJA JE BOSNA? (8)

/izuzev Poidrinja/, dolinom Save do blizu Broda na sjever, zatim od izvora Ukrine, idući približno linijom koja se protezala do Vrbaškog Grada /Banjaluke/ i srednjeg toka Sane, a zatim do Grmeč-planine na zapadu te odatle na jug granica je presjecala župe Dlamoč /Glamoč/, Hlivno, Ramu i dolinom Rame izbijala na gornji tok Neretve i preko Jeleča do iznad Foče na Drinu.

Bosanski istoričar Marko Vego je u svojoj knjizi Naselja bosanske srednjovjekovne države /Sarajevo, Svjetlost, 1957/ prvi ucrtao granice bosanske države iz X vijeka. One su se već tada, a može se pretpostaviti još i prije, protezale od Drine na istoku do iznad Vrandučkog klanca na sjeveru, od Jajca i Glamoča na zapadu, do Livna i Rame na jugozapadu. Na žalost, gotovo svi drugi kartografi i izdavači istorijskih atlasa, izuzev Vojne enciklopedije /Beograd, tom I, 1970 prikazuju Bosnu da je Bosna obuhvatala prostor, uglavnom, od izvora Bosne pa do Vranduckog klanca, a tek od Kulina bana da ona poprima šire državne granice. Nnegatori rane srednjovjekovne bosanske države ono su morali raditi tako, jer se ona nikako nije uklapala u šemu podjele teritorija Bosne između Srba i Hrvata još od njihovog doseljenja.

Agresivnost katoličke crkve

Jedna od bitnih karakteristika u životu Kulinove Bosne bila je žestoka borba između katoličke crkve i bosanskih bogumila. Odlaskokm vizantijske vlasti katolička crkva je od 1180. preduzimala razne mjere za širenje svog uticaja i ugleda. Obnovljena je biskupija, zavedena je veća disciplina u crkvenoj hijerarhiji, odstranjeni su svećenici koji nisu znali latinski jezik, postavljeno je strožije ubiranje skrivenih nameta od naroda.

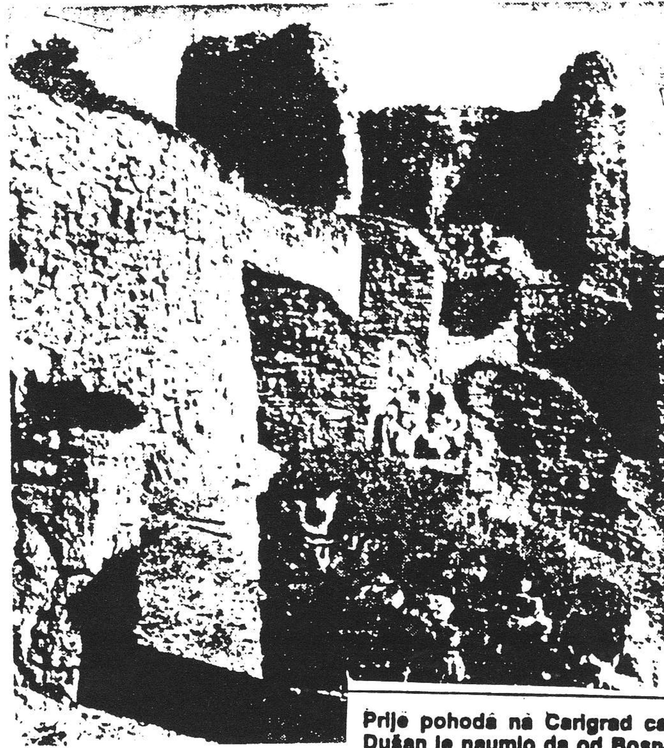
U isto vrijeme i bogumilstvo je sve više jačalo. Ono se već u 11. vijeku bilo jako proširilo iz Makedonije i Bugarske po Raškoj, Zeti, Bosni, a također su se tada širila razna heretička učenja u Dalmaciji /naročito u gradovima, posebno u Splitu i Trogiru/. Kada je Stevan Nemanja, savremenik bana Kulina, počeo da goni »ognjem i mačem« bogumile /redom su ubijani i spaljivani, oduzimana su im imanja, a knjige uništavane/, oni su masovno bježali i sklanjali se u Kulinovu Bosnu. U nju je još ranije stiglo mnogo izbjeglica iz Hrvatske koji su poslije progona narodnog svećenstva i njihovih pristalica masovno napuštali svoje krajeve. I heretici iz Dalmacije sklanjali su se pred progonima katoličke inkvizicije masovno u Bosnu. Ova zemlja je u to vrijeme bila pribježište svih progonjenih, zbog različitog vjerskog ili drugog uvjerenja. Tada su se međusobno najviše miješali Bošnjaci, Srba i Hrvati.

Politički manevar Kulina Bana

I u zapadnoj Evropi, u XI i XII vijeku, bila su dosta raširena razna heretička učenja /katari ili patareni u sjevernoj Italiji i albižani u južnoj Francuskoj/. Ova su učenja imala mnogo srodnosti sa bosanskim bogumilstvom, pa su zato rimski inkvizitori bosanske bogumile nazivali i patarenima. Već od vremena Kulina bana u Bosni, bogumili i druge heretičke sekte počinju da obrazuju svoju posebnu »crkvu bosansku«.

Na podsticaj papa, mađarski kraljevi su često poduzimali krstaške pohode na Bosnu u cilju njenog osvajanja i, usput, uništenja heretika. I Kulin ban je bio pataren, ali je 1203. godine, da bi spasio samostalnost Bosne, pritiješnjen mađarskom vojskom, bio prisiljen da primi katoličku vjeru. Ali, on se tada samo formalno odrekao bogumilstva. Tako je i njegov nasljednik Matija Ninoslav /do 1250/ pred opasnošću ugarske krstaške vojske, priznavao rimskog papu, a čim bi opasnost prošla, vraćao bi se opet bogumilstvu. Ono je zato u Bosni sve do kraja 13. stoljeća prevlast, jer je ono, pored raširenosti u narodu, imalo podršku u plemstvu, koje je, u većini, bilo patarensko.

Sutra: Oteto u miraz

Prije pohoda na Carigrad ca... Dušan je naumio da od Bosn... preotme Hum (Zahumlje), ali j... odustao od napada poslij... uzaludne opsade bosansk... prijestonice Bobovac (zidin... srednjovjekovne utvrde Bobo... vac)

Ugarski kraljevi, da bi Bosnu stavili pod svoju kontrolu, izdvajali su iz njenog sastava prilikom krstaških pohoda, pojedine oblasti, kao Usoru, Soli i druge, i davali ih neposredno svojim vazalima. Tako je mađarski kralj Ladislav dodijelio 1284. godine srpskom ex kralju Dragutinu (1276–1316), svome zetu, u miraz Soli (tuzlansku oblast) i prisajedinio je Mačvanskom banatu. To je bilo tek nakon 320 godina od vremena Časlava (umro oko 960) da je jedan srpski vladar, pa makar bio i vazal mađarski, zavladao bar jednim dijelom bosanske teritorije. Kako kaže Vladimir Ćorović u svojoj Istoriji Jugoslavije (Beograd, 1933) **»To je bio prvi i jedini Nemanjić, odnosno raški vladalac, čija je vlast prelazila preko Drine«** (podvukao M. B). No, i pored toga, ovu teritoriju neki istoričari računaju kao trajnu zemlju Nemanjića, a za neke političare to su ta »istorijska prava«. Ali, nezgoda je u tome što je ubrzo, poslije Dragutinove smrti (1316) ova teritorija vraćena, nakon upada Mađara u Mačvu, u sas...

(1319).

U mnogim se istorijskim... kartama ovaj epizodni di... iz bosanske istorije prikazu... je kao osvajački podvig kra... lja Dragutina i uopšte se n... naznačava koliko je vreme... na ova oblast bila u sastav... srpske države.

Ako je bilo ko i kada o... Časlava (960), pa do pro... pasti bosanskog kraljevstv... (1463) zavladao Bosnom... unio je u sastav srpsk... države neka istoričari ko... to znaju navedu bar godin... kada se to desilo. Ovo nek... kažu radi istorijske istine!

Otporna i neosvojiva

Bosanska srednjovjekov... na država pritisnuta sa sj... vera Mađarima (odnosn... kraljem Mačvanske banov... ne Dragutinom) krajem 1... vijeka, bila je istovremen... ugrožena od hrvatskih ve... moža Šubića. Oni su tobož... zavladali klasičnom Bo... nom (bosanskim banatom... 1299. godine, kada su n... vodno bosanski ban Stj... pan Kotromanić i gospoda... Donjih krajeva (današn... Bosanske krajine) knez V... kac Hrvatinić postali vaza... Šubića. Premda zagrebač... historičarka Nada Klaić...

OSLOBOĐENJE ● ČETVRTAK, 22. NOVEMBAR 1990.

PIŠE: MEHMEDALIJA BOJIĆ

Oteto u miraz

»Istorijsko pravo« Srbije (tadašnje Raške) na Bosnu proističe iz jedne kratkotrajne i neponovljive istorijske epizode, kada je mađarski kralj Ladislav svom zetu srpskom ex kralju Dragutinu u miraz dao Soli (tuzlanska oblast), koje su kasnije vraćene u posjed bosanske banovine

svojoj knjizi **Srednjovjekovna Bosna** (strana 200) poriče vazalstvo bana Stjepana Kotromanića i njegove vlastele, izuzev Hrvatinića iz Donjih krajeva, i boravak Šubića u Bosni, osim u vrijeme pogibije Pavlova brata Mladina I Šubića u bosanskim »patarenskim« planinama (1304), prihvatimo da je to tako stvarno i bilo. U tom slučaju pod hrvatskim plemićima, dakle u sastavu Hrvatske, samo dio Bosne bio je u njenom sastavu od 1299. pa do 1322, dakle svega 23 godine. Taj opet epizodni događaj desio se tek poslije 330 godina, odnosno od navodnog prvog osvajanja Bosne od kralja Krešimira II (949–969). O tobožnjoj vladavini Šubića nad Bosnom N. Klaić u pomenutoj knjizi kaže:

»Stoga nam je nekako žao da »hrvatski gospodin« Pavao i njegov sin Mladin II nisu imali stvarne snage da zamijene domaću bosansku bansku porodicu. Štoviše, nisu je mogli niti potisnuti. Ali, iskreno rečeno, takav se razvitak nejake vlasti Bribiraca morao očekivati. **Ako ugarski vladari nisu uspjeli, ne samo »potčiniti«, nego niti doprijeti do Bosne, onda je to još manje mogao učiniti hrvatski dinast, koji, uostalom, kao ni ugarski vladar, nije imao nikakvu pravnu podlogu na kojoj bi mogao zasnivati svoju vlast u Bosni**...Stoga, nastavlja dalje N. Klaić, koliko god bismo željeli da smijemo zaključiti drugačije, ipak moramo ustanoviti da Bribirci **nisu uspjeli unijeti nijednu promjenu u politički život Bosne** i tako su zapravo i oni i pomogli da su se Kotromanići još više učvrstili ne samo na banskoj stolici, već i u »gospodstvu bosanskom«!« (strana 214).

Širenje bosanske teritorije

Poslije Šubića Bosna nikad nije bila ni perifernim dijelovima u sastavu Hrvatske, niti jedan dan, sve do 1941. godine, kada su joj njemački i italijanski osvajači poklonili Bosnu na upravu.

Ako autor ovog feljtona nije u pravu, on poziva historičare – oponente da ga javno demantuju.

Prebrodivši teškoće prvih godina vladavine, Bosna bana Stjepana Kotromanića (1322–1353), tog visprenog, odvažnog, odlučnog, lukavog i sposobnog državnika uzvratila je susjedima njihove težnje ka bosanskim teritorijama proširenjem svoga državnog teritorija prema jadranskoj obali, odavnoj želji bosanskih vladara, da se poput ranije raških (srpskih) velikih župana i hrvatskih kneževa i kraljeva domogne mora i time otvori vrata u svijet.

U početku svoje vladavine ban Stjepan II Kotromanić, očito zbog Šubića oko Bosne, u najstarijoj povelji kermedskog slovenskog arhiva, pisanoj oko 1322. godine, Hrvatima označava svoje protivnike u Hrvatskoj, odnosno Dalmaciji, dok svoje podanike naziva **»dobri Bošnjani«**.

Sredivši zemlju iznutra i stvorivši jaku vojsku, bosanski ban je, imajući čvrst oslonac u **»crkvi bosanskoj«** i bogumilskoj vlasteli, poveo odlučnu politiku i prema Ugarskoj, i prema papi, i prema susjedima. Iskoristivši unutrašnje meteže u Ugarskoj, njeni kraljevi iz Anžujske dinastije bili su **primorani da Stjepanu Kotromaniću priznaju vlast nad Humom** (Zahumljem) i **južnom Dalmacijom** od Cetine do Dubrovnika, uključivši i gradove Omiš i Makarsku (1326), **i nad čitavom Bosnom do Une, Save i Drine**. Na Zapadu Stjepan II Kotromanić je osvojio i pripojio Bosni Završje, sa tri kraška polja: Glamočko, Livanjsko i Duvanjsko. Bosna je tada, uz Dušanovo srpsko carstvo, bila najmoćnija država na Balkanu.

Dok se car Dušan (1331–1355) pripremao da zavlada poslije južnog dijela Makedonije, i većeg dijela Albanije, Epira i Tesalije, Carigradom, on je pokušao da prije toga poduhvata ratom (1350) protiv bana Stjepana Kotromanića povrati u sastav svog carstva Hum (Zahumlje) koji je još Stevan Nemanja priključio (kad i Zetu i Travuniju). Tad je Dušan namjeravao da zavlada i južnom dalmatinskom obalom. Njemu je pošlo za rukom da prodre obalskim dijelom, preko Huma (1350), i morskim putem čak do Trogira i Šibenika. Ali, poslije mjesec dana uzaludne opsade tvrdog grada i bosanske prijestolnice – Bobovca, Dušan je morao odustati od daljih napada u Bosni, i vratiti se na jug Carstva, gdje su se Grci bili digli na ustanak.

Ban Stjepan II Kotromanić je uspio da odbrani svoju državu a Hum (Zahumlje, znatan dio Hercegovine) je ostao u trajnom sastavu bosanske države sve do današnjeg dana. Izišavši na more, Bosna je počela da utiče i na jadranska – Venecija, Kraljevina Napulj i Republika Dubrovnik, balkanska – Srbija i Hrvatska, te na srednjoevropska politička zbivanja, posebno u Mađarskoj u vrijeme dinastičkih borbi i drugih meteža.

Kralj Tvrtko na srpskom tronu

Stjepana Kotromanića je naslijedio njegov sinovac Tvrtko I (1353–1391). Bosanska država je tada zahvatala čitav prostor od Save do mora i od Une do Drine. Nakon velikih unutarnjih borbi i trvenja sa vlastelom i uplitanja Mađarske u te događaje, Tvrtko je čvrsto zasjeo na bansku stolicu tek krajem sedamdesetih godina 14. vijeka. To je bilo vrijeme kada je u Srbiji, poslije bitke na Marici (1371) nastalo rasulo i kad je svaki velikaš nastojao da prigrabi što više zemlje i vlasti.

Kako je jedan od tih velmoža, knez Nikola Altomanović, gospodar Podrinja, napadao i Tvrtkove zemlje i zemlje kneza Lazara ovi su se udružili, pobijedili ga i rasparčali mu zemlju. Banu Tvrtku pripao je veliki zemljišni prostor – počev od Tare na Drini pa na jugoistok do Kleka (istočno od Rudog), zatim sve do uključno Prijepolje i manastir Mileševo, te čitav Podrinje i istočni dio Huma (1374).

Stekavši vlast nad velikim dijelom zemlje Nemanjića, Tvrtko se 1377. godine u Mileševu krunisao za »kralja Srbije, Bosne, Primorja i zapadnih strana«.

Ubrzo u ratu sa Balšićima, gospodarima Zete, kralj Tvrtko zauzeo je Trebinje, Konavle i župu Draževicu. Granica Bosne na jugoistoku tada se proširila do izvora Pive i Morače, srednjeg toka Zete, uključivši i manastir Ostrog, te dalje na jug do Kotora. I ovaj grad ušao je u sastav njegove države 1385. godine.

Sutra: Najumniji vladar Bosne

ISTORIJA I POLITIKA — ČIJA JE BOSNA? (9)

PIŠE: MEHMEDALIJA BOJI

Najumniji bosanski vladar

Hrabar i odlučan, kralj Tvrtko izgradio je moć nu vojsku, počeo da gradi flotu, bio je sposo ban vojskovođa, mada se u ratove upuštao sa mo kada je morao, i još sposobniji diplomata gradeći svoju moć na toleranciji i dobrosus jedskim odnosima. Prvi put za njegove vlada vine u jednoj državnoj zajednici našli su se etnički istovjetni narodi, ali podijeljeni na tr vjere – bogumilsku, katoličku i pravoslavnu

Portret Hrvoja Vukčića (iz njegovog glagoljskog misala, u Carig- radu), najmoćniji bosanski plemić i bogumil koji je protiv mađar- skih krstaša u pomoć pozvao Turke

Da bi ekonomski osamostalio Bosnu i bio nezavisan od Mletaka i Dubrovnika, kralj Tvrtko je 1381. otpočeo da zida grad Sveti Stjepan (Stefan) u Boki, kasnije nazvan Novi, pa Herceg-Novi.

Koristeći pobunu hrvatske vlastele protiv mađarskog dvora, kralj Tvrtko je, stavivši se na njihovu stranu, najprije zauzeo zapadni dio Huma i zapadne oblasti Bosne (koje mu je ranije prilikom meteža i borbi za presto, bio preoteo mađarski kralj Ludovik), a zatim postepeno zauzeo čitavu Hrvatsku, južno od Velebita. U njoj je postavio svoga namjesnika da njome upravlja u njegovo ime, dodijelivši mu uz to jaku vojsku pod zapovjedništvom bosanskog vojvode. I dalmatinski gradovi Split, Trogir i Šibenik te otoci Brač, Hvar i Korčula su mu se, nakon izvjesnog kolebanja, predali.

Dobivši podršku hrvatske vlastele i dalmatinskih gradova, Tvrtko je 1390. godine uzeo titulu »kralja Srbije, Bosne, Dalmacije, Hrvatske i Primorja«. Njegova kraljevina bila je veličine oko 80.000 km² (danas Republika BiH ima površinu od 51.129 km²).

Tvrtko je bio najumniji i najsposobniji vladar koga je Bosna ikad imala. Bio je sposoban državnik i vojnik. Izgradio je moćnu vojsku, a počeo da gradi i flotu. Bio je hrabar i odlučan. Imao je diplomatskog dara. Pridobijao je gradove i vlastelu povlasticama, a sve crkve je štitio i obilato darivao. Izgradio je solidan sistem unutrašnje uprave, prilagođene mađarskom i državnom uređenju Srbije.

U rat samo kada mora

Kralj Tvrtko je nastojao da ojača svoju državu stvaranjem prijateljstava i sporazuma sa susjedima. Ratove je vodio samo onda kada je na to bio prisiljavan. Za ostvarenje svojih strateških planova koristio je uveliko i svoje rodbinske veze. Kao unuk kralja Dragutina bez rata je zadobio naziv kralja Srbije. Bio je oženjen kćerkom bugarskog cara (1374) kojeg je želio da ima za saveznika. Njegova bliska rođaka Jelisaveta bila je žena jednog od najmoćnijih vladara Ugarske – kralja Lajoša (Ludovika). Imao je dobre odnose i sa Mletačkom Republikom i sa austrijskim dvorom.

U Tvrtkovoj kraljevini prvi put su se od doseljenja Slavena našli u jednoj državnoj zajednici etnički istovjetni narodi. Ali, već tada su oni bili podijeljeni na tri vjere – bogumilsku, katoličku i pravoslavnu i na tri kulture. Bogumila je najviše bilo u središnjoj i sjevernoj Bosni i oko gornjeg toka Neretve, katolika u Dalmaciji i u zapadnoj i središnjoj Bosni, a pravoslavnih u pripojenim krajevima bivših nemanjićkih ze malja – u današnjoj istoč noj Hercegovini, gornjo Zeti, Podrinju i Polimlju Još tada je bosanska država bila, izgleda, uz to i jedina na Balkanu, pa i u Evropi zemlja vjerske tolerancije zemlja gdje su se ukrštale prožimale neometano razn mediteranske, balkanske srednjoevropske kulture civilizacije. Seobe i miješa nja ljudi iz raznih krajeva – a naročito djelimično slove niziranog romanskog ple mena Vlaha – bila su nor malna. Tada se ljudi nisu razlikovali po nacionalnos tima, niti je takvih osjeća nja bilo.

Tvrtko je umro iznenada u 52. godini, u naponu snage, ostavivši svojim nasljed nicima teritorijalno, vojnič ki i finansijski jaku državu

Razjedinjeno i grabljivo plemstvo

Poslije smrti Tvrtka I u Bosni su nastali, kao što to

ISTORIJA I POLITIKA — ČIJA JE BOSNA? (10)

gotovo uvijek biva nakon moćnog vladara, sukobi i grabež vlastele oko podjele vlasti i teritorija. Oni su više od pedeset godina (1391–1443) postavljali i skidali kraljeve prema svojim željama i interesima. U tom vremenu na bosanskom kraljevskom prijestolju izredalo se sedam kraljeva. Njihova neposredna vlast ograničavala se samo na mali teritorij srednje Bosne sa gradovima Sutjeskom, Bobovcem i Visokim. Ostalim zemljama vladale su tri moćne velikaške porodice: Hrvoje Vukčić, kad se zanemari privremeni prodor u sjeveroistočnu Bosnu i vladanje otocima, dalmatinskim gradovima i njihovim hrvatskih zaleđem, gospodario teritorijom koja se pružala od Sane, od 1399–1402. čak od Une i Save, pa sve do Ne..., obuhvatajući Donje krajevve, Završje i Cetinsku krajinu, gdje se njegova zemlja dodirivala sa zemljom Sandalja Hranića; zemlje ovoga velikaša su se od 1404. godine prostirale od Neretve do Lima i Kotora sa gradovima Novim, Nevesinjem, Konjicom, Goraždom, Pljevljima i Nikšićem, uključujući i Konavlje; dok je Pavle Radenović vladao istočnom Bosnom, na prostoru od Drine i Lima do Neretve, sa središtem u gradu Borču, od Vlasenice. Ove tri porodice odlučivale su, u stvari, ko sudbini bosanske države sve do njene propasti.

Teško stanje u bosanskoj državi pogoršavano je i čestim upadima mađarske vojske. Dolazeći kao krstaši da istrebljuju bogumile (patarene), mađarska vojska je tim prilikama bezobzirno pljačkala i pustošila zemlju.

Kad je mađarski kralj Sigismund 1415. preduzeo n... krstaški pohod na Bosn... a bi pokorio najmoćnijeg bosanskog velmožu herцега Hrvoja Vukčića, oko njega se brzo okupio veliki dio plemića i naroda. On je bio pripadnik bogumila. Hrvoje je pozvao u pomoć Turke. Njihovom podrškom razbijena je mađarska vojska, ali su se Turci zato utvrdili u nekim uporištima između Bosne i Drine, u Foči na primjer. Tad je u Vrhbosni, sadašnjem Sarajevu, postavljena jaka turska posada i osnovan Sandžak.

Od ovog vremena i drugi velikaši u međusobnim obračunima traže pomoć bilo Turaka bilo Mađara. To čine i bosanski kraljevi. Od vladavine Tvrtka II (1421–1443) stvarni gospodar Bosne bio je turski sultan. Tvrtko je priznao (1437) i sultanovu vrhovnu vlast i obavezao se na plaćanje danka od 25.000 dukata.

U prvoj polovini 15. vijeka bilo je više sukoba i ratova između Bosne i Srpske despotovine zbog rudnika srebra u Srebrenici. Nju je preoteo iz posjeda herцега Vukčića 1412. mađarski kralj Sigismund i predao je srpskom despotu Stefanu Lazareviću na upravljanje. Bosanski velikaši i njihovi kraljevi bezuspješno su opsjedali i više puta napadali ovaj grad 1414. i 1415. godine. Vođen je rat i 1426. sa Stefanom Lazarevićem. I kralj Tvrtko II je 1432. i 1433. vodio rat za ovaj bogati rudnik srebra, koji je bio jedan od najpoznatijih u Evropi, ali ga je despot Đurađ Branković uspio zadržati. Godine 1439. Turci su osvojili Srebrenicu, Zvornik i Teočak, ali je gradove 1440. preoteo od Turaka kralj Tomaš i držao do 1445, kada ih je predao despotu Đurđu Brankoviću. Poslije smrti despota Lazara (1458) Srebrenica je ponovo došla u posjed bosanskog kralja Tomaša. Ali, za kratko. Jer, on je već 1460. morao ustupiti prvo USORU (Tuzlansku oblast), a zatim Srebrenicu, Zvornik, Teočak.

Ovo je ukratko ispričana priča o Srebrenici, koja se na svim istorijskim atlasima prikazuje kao sastavni dio Srpske despotovine.

Sutra: Silom u drugu vjeru

Jednom mu oprostio zbog pruženog otpora, drugi put nije bilo praštanja. Po nalogu sultana Mehmeda Drugog, Stjepan (Stefan) Tomašević je pogubljen: Navodni portret S. Tomaševića

O prošlosti Bosne i Hercegovine pod Osmanskom vladavinom u nas su se bavile i bave mnoge naučne institucije i veliki broj istraživača – istoričara. Literatura o ovom razdoblju veoma je obimna. Napisano je mnoštvo znanstvenih radova, studija, monografija, rasprava i izdat izvjestan broj zbornika dokumenata. U svim pisanim istorijama Jugoslavije – u istorijama Srba, u povijestima Hrvata, istorijama Crne Gore, u istorijama bosanskih izdanja – u Vojnoj enciklopediji i Enciklopediji leksikografskog zavoda Jugoslavije, obrađivana je istorija ovog perioda Bosne i Hercegovine.

Pozitivni i negativni narodi i pojedinci

Uz pomenute enciklopedije čini se, čitalac može steći, najobjektivnija i najpotpunija saznanja o Bosni i Hercegovini za vrijeme od 16. do kraja 18. vijeka u **Istoriji naroda Jugoslavije** knjiga druga, Prosveta, Beograd, 1960. Nju su pisali poznati istoričari dr Branislav Đurđev, dr Hazim Šabanović, dr Vaso Čubrilović i dr Nedim Filipović. Oni su uz svoje sintetizovane radove dali i izvore i literaturu, naznačivši svuda imena naučnika (znanstvenika) koji su radili na proučavanju i osvjetljavanju ovog vremena do pojave ove kapitalne knjige. Ali, današnji čitalac, prilikom ocjene nekih dijelova tekstova, ipak mora imati u vidu da je ona pisana u doba kad Muslimani nisu, po važećem Ustavu (iz 1946) niti administrativno priznavani kao poseban narod pa zbog toga i u ovoj Istoriji ima izvjesnih nedorečenosti i propuštenih tema.

U zadnje tri decenije publikovan je veliki broj naučnih radova o Bosni i Hercegovini i izrasli su u tom vremenu, mnogi naučnici iz redova poslijeratnih generacija, čija se imena, samo zbog oskudnog prostora, ne mogu ovom prilikom navoditi. To se posebno odnosi na znanstvenike Orijentalnog instituta u Sarajevu, Akademije nauka i umetnosti u Beogradu i Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Nažalost ima i takvih publikacija koje pretenduju na na-

PIŠE: MEHMEDALIJA BOJIĆ

Silom u drugu vjeru

Još od ranog srednjeg vijeka pa do 18, a i kasnije, u hrišćanskoj Evropi vladala je vjerska netolerantnost, najsnažnije izražena u 16. stoljeću, kada je vladalo načelo da vladar odlučuje o vjerskoj pripadnosti svojih podanika. Osmanlije su odstupile od toga principa

učnost, koriste se na nekim fakultetima i srednjim školama kao udžbenici, a opterećene su, premda su ih pisali marksistički obrazovani istoričari (sada se neki od njih odriču te nauke), nacionalnim romantizmom i prećutkivanjem pozitivne prošlosti kod Muslimana i njihovim negiranjem kao naroda. Takva jedna knjiga je, na primjer, **Istorija Jugoslavije** (Prosveta, Beograd, 1972). Zato ko je čitao ove istorije, kao i neke iz ranijih vremena sličnih opterećenja, takvi na javnim tribinama i politički uticajnim forumima (prilikom obračunavanja s ljudima) govore za muslimanske junake – kao na primjer za Muju Hrnjicu i druge – da su bili zulumćari, a za druge za koje se pouzdano zna da su bili kondotijeri i plaćenici Mletačke Republike ili Austrijske Carevine da su bili nacionalni junaci, oslobodioci i sl. Na primjer, za hajdučkog harambašu Baju Pivljanina (a i za još neke druge) zna se da je bio u službi Mlečana, o čemu postoje u Venecijanskom arhivu desetine dokumenata (a koje istoričari Crne Gore izbjegavaju da publikuju), pa opet se i dan-danas veliča kao nacionalna i jugoslovenska veličina. U nekim republikama, u mnogim gradovima, ulice nose njegovo ime, a i neke partizanske jedinice su se zvale »Bajo Pivljanin«. Eto veze politike i istorije!

Čija vladavina, onoga i vjera

Na takav odnos nailazi se u gotovo svim istoriografskim radovima u pogledu isključive progresivnosti Krajišnika iz Vojne krajine, koji su bili nekoliko vjekova u službi Austrijske Carevine, i tobožnje reakcionarnosti, muslimanskih krajišnika iz bosanske Vojne krajine, a koji su bili u službi Turske carevine. Razlika među njima je bila jedino u vjeri. Govorili su istim jezikom i bili sličnog ili istog etničkog porijekla. Čak su jedno stoljeće svi krajišnici (njihovi preci) prvo služili sultanu (a on ih je i doveo do Une, u Dalmaciju, Liku i Slavoniju) pa onda su vremenom prešli na stranu austrijskog cara. Žalosno je da su obje strane uništavale jedna drugu, a za račun tuđih carevina. Na obje strane bilo je pravih junaka. Ali, oni nisu branili samo tuđa carstva, nego i golu egzistenciju svojih naroda. Samo, jedni junaci ispali su u istoriografiji pozitivni, a drugi negativni.

Osim toga, muslimanski krajišnici znali su šta čeka njih i njihove porodice ako popuste u odbrani granice pa makar tim objektivno branili i Tursko Carstvo. Oni jednostavno nisu imali alternative. Jer, podsjetimo se da je u hrišćanskoj Evropi još od ranog srednjeg vijeka pa sve do kraja 18. vijeka (pa i kasnije) vladala krajnje vjerska netrpeljivost, a u 16. vijeku potpuno pobijedilo načelo da vladar odlučuje o vjerskoj pripadnosti svojih podanika (po principu, dakle, čija vladavina, onoga i vjera – Cuius regio, illius religio). Za razliku od toga načela Osmanlije su od početka svoje vladavine dopuštale organizovanje i ispovijedanje svih grana hrišćanske vjere, kao i judaizam.

Silom u drugu vjeru

U tim teškim vremenima za bosansku državu rimski papa i mađarski kralj vršili su neprekidno pritisak na bosanske vladare da silom iskorjenjuju bogumilstvo. Inkvizicija, kojom su rukovodili dominikanci i franjevci, uveliko je radila na hvatanju i kažnjavanju heretika. Kralj Stjepan Tomaš (1443-1461) bio je priznat tek pošto se odrekao patarenstva i primio obavezu da će svim sredstvima progoniti pristalice bogumilske vjere. Tako su u vrijeme vladavine ovog kralja nastali veliki pogromi i izvršena čudovišna nasilja. Narod je, preplašen, u masama bježao na razne strane, tražeći spas. Godine 1450. četrdeset starješina bogumilske »bosanke crkve«, s mnogobrojnim narodom, pobjeglo je iz Bosne i sklonilo se u Hum, kojim je tada vladao herceg Stefan Vukčić, uvjereni pristalica bogumilstva i neprijatelj kralja Tomaša.

Na drugoj strani, kako piše Anto Babić u svojoj **Istoriji naroda Jugoslavije**, u krajevima koji su bili pod Turcima, zaveden je strog red, stegnuta je samovolja vlastele i bogumili su bili zaštićeni od pogrona. Narod se navikao na tursku vlast koja je, upoređena sa vlašću domaće vlastele, bila bolja i pravednija. Godine 1459. kralj Tomaš, tražeći od pape Pija II pomoć, naveo je u zahtjevu da se ne može sam boriti protiv Turaka »zbog patarena koji više vole Turke nego kršćane, a veći dio stanovnika su patareni«.

Bitka za duše Bošnjana

Te godine je, na podsticaj kralja Mađarske, došlo do stapanja bosanske kraljevine i Srpske despotovine. Na to su Turci odgovorili zauzimanjem Smedereva i Srpsku despotovinu su pretvorili u svoj pašaluk. Zarobljenog kralja Stjepana (Stefana) Tomaševića (1461-1463) u Smederevu, Turci su oslobodili i pustili ga da sa svitom i mladom kraljicom ode u Bosnu. Tako su Turci poslije pada despotovine postali susjedi bosanske državne teritorije duž čitave istočne granice.

Ali, došavši u svoju kraljevinu Stjepan Tomašević se nije mogao osloniti ni na narod ni na plemstvo. Tražio je pomoć na sve strane i od pape i od Mađara i od Mlečana, ali umjesto pomoći svi su mu slali samo podrške ohrabrenja i prazna obećanja. Pozivao je preko Dubrovnika i slavnog Skender-bega da dođe s vojskom u Bosnu. Od svega dobio je od pape krunu i krstaški barjak. Jedino mu je gospodarica Milana, iz Italije, uputila preko Ankone 300 ratnika.

Da ospori glasove o njegovoj navodnoj izdaji Smedereva, koje su kružile Evropom, kralj Stjepan Tomašević je pojačano preduzimao pogrome protiv patarena. U napadima i progonima protiv ovih »dobrih Bošnjana« učestvovali su ne samo franjevci već, kako piše S. Ćirković u Istoriji srednjovjekovne bosanske države, i pravoslavno sveštenstvo. Bitka za duše »dobrih Bošnjana« nije prestajala sve do napada Turaka na Bosnu.

Saznavši da kralj Stjepan traži pomoć na sve strane, a pošto je odbio da mu plaća uobičajeni danak, sultan Mehmed II, osvajač Carigrada upao je s velikom vojskom u Bosnu i uz podršku vlastele i silom nedavno pokrštenih bogumilskih starješina i njihovih sljedbenika, zauzeo je gotovo bez otpora maja 1463. godine.

Pogubivši kralja Stjepana kome je već jednom bio u Smederevu poklonio život zbog pruženog otpora, sultan je u svim važnijim gradovima ostavio turske posade. Poslije pada Bosne došla je na red Hercegovina.

U ponedjeljak: Bosanski pašaluk

OSLOBOĐENJE ● PONEDJELJAK, 26. NOVEMBAR 1990.

ISTORIJA I POLITIKA — ČIJA JE BOSNA? (11)

PIŠE: MEHMEDALIJA BOJIĆ

Granice Bosanskog pašaluka oko 1606. godine

Bosanski pašaluk

Nakon brzog osmanlijskog osvajanja Bosne i Hercegovine, njene teritorije podijeljene su na sandžake i time bile uključene u tursko carstvo, dok su druge zemlje sistematski pustošene sve dok stanovništvo ne bi prihvatilo sultanovu vlast ili napustilo svoju zemlju

Prije nego razmotrimo položaj i ulogu vjera u Bosni u prvim stoljećima osmanske vladavine, pogledajmo ukratko kako su oni organizovali svoju prvobitnu vlast, izvršili vojno-upravnu podjelu, kako su i dokle širili granice tadašnjeg bosanskog pašaluka (tadašnja BiH), kao i pitanje velikih seoba naroda koji su potpuno izmijenili etnički sastav stanovništva Bosne. I ne samo nje.

Odmah po padu Bosne Turci su osnovali veliku pograničnu provinciju Bosanski sandžak sa sjedištem u Sarajevu, čije su osnove postavljene godinu dana ranije na zemljištu tadašnjeg Trgovišta. Premda su Mađari, po odlasku glavnine turske vojske, prodrli u Bosnu i osnovali, duboko se uklinivši, dvije banovine – srebreničku i jajačku (1463 – 1512, odnosno do 1528), Turci su neprekidno širili teritoriju ovoga sandžaka ka zapadu i jugozapadu.

Osvajanjem Hercegovine Osmanlije su početkom 1470. osnovali poseban hercegovački sandžak, sa sjedištem u Foči. Iduće godine i Počitelj je pripojen ovom sandžaku, a Novi 1482. godine. Dvije godine ranije osnovan je zvornički sandžak, sa sjedištem u Zvorniku. Osnovna vojno-administrativna jedinica bila je vilajet, koji se sastojao od više župa ili nahija. Sva tri sandžaka su bila podređena rumelijskom beglerbegluku (pašaluku), čije je sjedište bilo u Skoplju.

Klonuli na Krbavskom polju

Sandžak-beg bosanskog sandžaka rukovodio je svim osvajačkim akcijama prema Hrvatskoj i Dalmaciji. Pored stalnih napada na jajačku Banovinu, Turci su u drugoj polovini 15. vijeka veoma često pustošili i provaljivali u Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju, Kranjsku Furlaniju, Korušku i Štajersku pa čak i u Mađarsku. U ljeto 1493. bosanski sandžak-beg Jakub je, angažujući i akindžije iz Srbije, Makedonije i Trakije, provalio u Hrvatsku, Štajersku i Kranjsku, opustošio te krajeve i na povratku, u bici na Krbavskom polju teško porazio hrvatsku feudalnu vojsku. Tu je poginuo cvijet hrvatskog plemstva, dok je ban Mirko Derenčin pao u ropstvo. Posljedice su bile iste kao i poslije poraza srpske vojske u bici na Marici (1371). Ovim porazom bio je slomljen svaki dalji ozbiljan otpor na ovom pravcu turskog nadiranja.

Vojna organizacija bosanskog sandžaka nije se mnogo razlikovala od osmanskog vojno-feudalnog uređenja. Osnovnu vojničku snagu bosanske provincijske vojske činile su spahije (među kojima je bilo dosta onih iz redova hrišćanskih feudalaca, posebno iz Hercegovine), akindžije, delije, vojnici i janičari (ovih zadnjih je u Bosni bilo u manjem broju). Akindžije su bili konjanici, nisu imali nikakve plate i bila im je dozvoljena svaka pljačka i vršenje nasilja. To su, u stvari, bile pomoćne trupe, izviđači i popunjavane su pretežno od Vlaha (stočara), a djelimično i od hrišćanskog zemljoradničkog stanovništva. Bosanske akindžije su svojim pljačkama i surovošću izazivale pravi strah i trepet po mletačkim i austrijskim zemljama u drugoj polovini 15. i početkom 16. vijeka. Njih su tridesetih godina 16. vijeka zamijenile delije. Ovi su u početku činili tjelesnu gardu pograničnih komandanata, a zatim su formirani u lake konjaničke udarne jedinice pograničnih teritorija. Regrutovani su od najhrabrijih islamiziranih stanovnika Bosne, Srbije i dijelova Hrvatske.

Turci prodiru u Hrvatsku

Turci su posebno cijenili Vlahe (uveliko slovenizirano romansko, izgleda čak mavarskog porijekla, stanovništvo planinskih oblasti, koji su se bavili stočarstvom) pa su ih kao dobre i vješte ratnike uzimali za različite vojne i poluvojne službe. Oni su u 16. vijeku doživili najvišu društvenu afirmaciju i stekli razne uticajne položaje i visoka zvanja. Jedan od njih je bio i beglerbeg bosanskog pašaluka Hasan Predojević, rodom iz Hercegovine.

Prilikom napada turske vojske na Beograd (1521) iz Bosne je učestvovalo 6–7.000 vojnika pod komandom Bali-bega Jahjapašića. Novi bosanski sandžak-beg Husrev-beg, porijeklom izgleda Bošnjak, osvojio je 1522. godine Knin i Skradin, a slijedeće godine Ostrovicu na Uni. Od osvajanja Srebrničke Banovine (1512) do bitke na Mohačkom polju (1526) bosanske turske snage osvojile su dalmatinsku Hrvatsku južno od Velebita (osim Klisa i Obrovca), a sa linije Ključ – Kamengrad izvele su oko 50 upada u Hrvatsku, Slavoniju, Istru, Furlaniju, Kranjsku, Korušku i Štajersku, i tom prilikom su pustošena i područja Like, Krbave i sjeverne Dalmacije.

Bosanska vojska je, pod komandom Husrev-bega, u toku 1526–1527. godine zauzela sve posjede Mađarske u Bosni i Dalmaciji. Znatne snage (oko 10.000, a istoričar Hammer tvrdi oko 100.000) iz Bosne učestvovale su i u pohodima na Beč 1529. i 1532. godine. Bosanska vojska u četvrtoj deceniji 16. vijeka zauzela je Slavoniju do Novske, gdje je formiran požeški, a u Dalmaciji Klis i Vranu, gdje je osnovan kliški sandžak (Lika, Krbava, dijelovi Dalmacije i Bosne).

Zbog značaja operacija prema Hrvatskoj i dalje ka zapadu, sjedište bosanskog sandžaka premješteno je 1553. godine iz Sarajeva u Banjaluku. Ubrzo je osvojeno na Uni više uporiš-

ta, među kojima i Krupa. Bosanska vojska, pod komandom Mustafe Sokolovića, učestvovala je i veoma se istakla u bici za Siget (1566), zbog čega je postavljen za pašu Budima, u Mađarskoj. Njegov bliski rođak Ferhad-paša Sokolović je samo u toku 1576. godine izveo 50–60 upada u Hrvatsku, kad je osvojio Bužim i Cazin, zatim iduće godine Kladušu, Ostrožac, Zrin i Drežnik. Tada je proširena turska vlast i na Ravne kotare, a od Like, Krbave i drugih oblasti osnovan je, oko 1580. godine, lički (krčki) sandžak.

Granice bosanskog ejaleta

Osmanski sultani su pridavali sjeverozapadnim granicama svoga carstva veliki značaj. Zbog toga je osnovan 1580. godine bosanski pašaluk (ejalet, beglerbegluk), najveća turska vojno-administrativna jedinica sastavljena isključivo od današnjih jugoslovenskih zemalja. Takav gest je bio izuzetan u prostranom Osmanskom Carstvu. U njegov sastav ušlo je osam sandžaka. Kada je 1592. osvojen Bihać, u njegov sastav ušao je i novoformirani bihaćki sandžak. Granice ovog bosanskog pašaluka prostirale su se tada od rijeke Ilove na sjeverozapadu do Kosova polja na jugoistoku, od Drave na sjeveru do Jadranskog mora na jugu. Zahvatao je prostor od 80.000 km². Bio je po prostranstvu iste veličine kao i bosanska kraljevina u vrijeme Tvrtka I. U takvom sastavu i granicama ostaće, sa manjim izmjenama, sve do bečkog rata (1683–1699) koji je zaključen mirom u Sremskim Karlovcima 1699. godine.

U drugoj polovini 16. vijeka, radi odbrane granica formirane su posebne granične teritorijalne jedinice, kojima su stajali kapetani na čelu. Na te položaje dolazili su, uglavnom, predstavnici značajnijih bosanskih feudalnih porodica. Nasuprot njima nalazila se austrijska i hrvatska Vojna krajina, sa 11 pukovnija. Sjedište ove krajine bilo je u Karlovcu. U temelje ovog grada – tvrđave ugrađeno je 1579. godine 900 glava bosanskih zarobljenika.

Odbranu Bosanskog pašaluka i njegove granice, kao i ofanzivne operacije i akcije na susjedne teritorije, vršili su, već od druge polovine 16. vijeka, domaći ljudi – islamizirani Bošnjaci, Srbi i Hrvati. Već tada pa i u drugoj polovini 15. vijeka, u vrhovima osmanskog carstva i u bosanskom pašaluku bilo je dosta domaćih ljudi na visokim vojnim i upravnim funkcijama. Među njima su bili, pored porodice Sokolovića rodom iz Rudog, Skender-beg Mihailović, Sinan-paša Borovinović, Ahmed-beg Vranešević, Mehmed-beg Obrenović, Ahmed-paša Hercegović, Malkoč Karaosmanović, Ferhad Desisalić, Hasan Predojević, Ferhad Sokolović, Murat Tardić i mnogi drugi.

Etnička miješanja

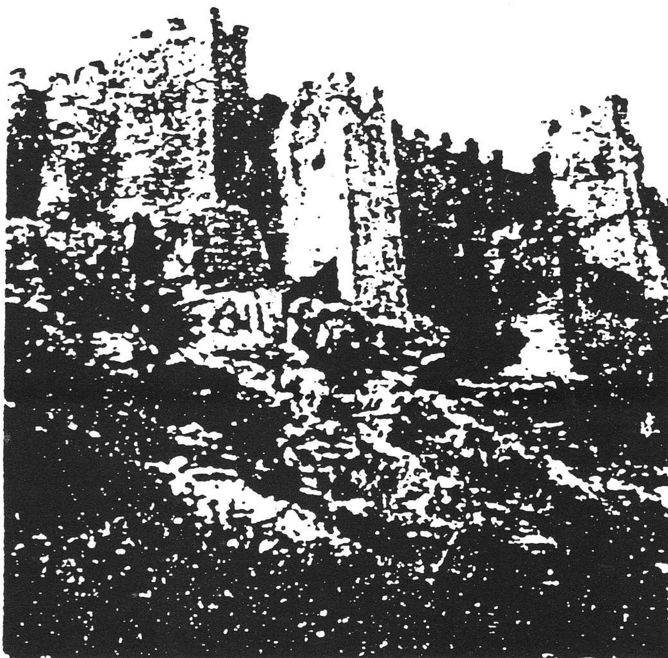
Pad bosanske kraljevine pod Osmansko carstvo imao je krupnih posljedica i na etnički sastav i velike seobe stanovništva. Za razliku od brzo osvojene Bosne i Hercegovine, u kojima su odmah poslije pada formirani posebni sandžaci i time bile uključene u Osmansko carstvo, druge zemlje su sistematski pustošene i razarazne sve dotle dok stanovništvo ne bi priznalo sultanovu vlast ili napustilo svoju zemlju. Takvu taktiku primjenjivali su Turci sve do kraja 16. vijeka (do Sisačkog rata 1593). Ali, da bi ipak mogli koristiti te opustošene zemlje, oni su morali pribjeći njihovom ponovnom naseljavanju. Oni ne dovode svoje stanovništvo, jer ga mnogo nemaju za veliko carstvo, nego većinu naseljenika – kolonista u 15. i 16. vijeku nalaze u domaćem stanovništvu – pretežno u stočarima (Vlasima) iz dinarskih planinskih oblasti stare Raške (današnjeg Sandžaka), Crne Gore, istočne Hercegovine, zapadnih krajeva Neretljanske oblasti i istočne Bosne. Takođe iz ovih oblasti doseljavaju i mnogo Srba.

Već do kraja 15. vijeka naseljena su novim stanovništvom područja između rijeka Bosne i Vrbasa, a poslije bitke na Mohačkom polju (1526) i pada Jajačke banovine (1528) naseljene su opustjele teritorije između Vrbasa i Une, zatim središnja sjeverna Dalmacija i Lika. Seoba stanovništva iz Crne Gore i Hercegovine išla je, kako piše dr Vaso Čubrilović, preko Neretve i Cetine, zatim preko kraških polja Livna, Kupresa i Glamoča prema sjevernoj Dalmaciji, Bosanskoj krajini i Lici, kao i dolinama Drine i Bosne pa odatle sjeverobosanskim pobrđima i dolinama Lašve i Usore opet ka Bosanskoj krajini i Lici.

Sutra: Seobe naroda

PIŠE: MEHMEDALIJA BOJIĆ

Seobe naroda

Zidine stare utvrde Blagaja

Etnička pomjeranja i kolonizacije od polovine 15. vijeka do kraja 18. na bosanskohercegovačkim prostorima i susjednim zemljama, uticali su na formiranje posebnih nacija i kultura, ali u njihovoj različitosti bilo je i prožimanja i približavanja

Stara Hrvatska je u ratovima od 1521. do 1540. godine bila gotovo opustjela. Zato su Turci u te krajeve doveli novih nekoliko hiljada srpskih porodica. Kninska krajina, Bukovica i Kotari su tada postala područja sa isključivo srpskim stanovništvom. I godine 1551. turske vlasti su naselile nekoliko hiljada Srba na dalmatinsko-bosansko-hrvatsku tromeđu, oko Srba i Knina.

Osvojenu Slavoniju Turci su naselili Srbima i Vlasima »da omoguće ishranu pograničnih turskih četa«, dok su bosanske Muslimane naseljavali u gradovima, koji su ubrzo poprimili islamski orijentalni karakter, isto kao i ona u Srijemu (izuzev Sremskih Karlovaca), Bačkoj i osvojenoj Ugarskoj.

Istoričar Vladimir Ćorović je u svojoj **Istoriji Jugoslavije** (Beograd, 1933) o značaju ovih seoba napisao:

Ukinite privilegije

»U našoj narodnoj istoriji ove seobe, koje su, u većoj meri, počete od sredine XV veka pa trajale sve do početka XIX veka, imaju neobično veliki značaj i to u više pravaca. One su proširile u ogromnoj meri područje našeg etničkog rasprostiranja i našeg narodnog jezika. Srpska naselja šire se jedno vreme do Sent-Andreje i Temišvara. Na zapadu su došla do Krke, Ogulina i Žumberka. **Mi smo se u ropstvu pod Turcima širili ne manje nego kao da smo imali najekspanzivniju svoju državu...«**

Kada su Turci poslije bitke na Mohaču izjednačili Vlahe sa običnom rajom – jer su ostali da žive na teritorijama iza glavnih ratišta, a tvrđave povjeravane od tada na čuvanje muslimanskim bosanskim posadama te zato ukinuli povlastice koje su imali Vlasi kao vojnici, akindžije i martolosi – oni su počeli u sve većim razmjerama da prebjegavaju na hrvatsko i mletačko zemljište. Sa Vlasima-stočarima idu postepeno i obični zemljoradnici, nezadovoljni povećanim teretima i procesom ubrzanog stvaranja čifluka. Ta prebjegavanja sa turske teritorije po pravilu su se vršila po dogovoru s vlastima preko granice. No, neki turski komandanti, pogotovo oni našeg porijekla, kao ranije pominjani Malkoč-beg, Ferhat-beg Sokolović i Hasan-paša Predojević su, zahvaljujući svojim dobrim postupcima, uspijevali da Vlahe i Srbe na granicama ne samo zadrže oko sebe, nego da ih i dalje koriste za značajnije vojne i ekonomske poduhvate.

Beglerbeg bosanskog pašaluka Hasan-paša Predojević naselio je poslije zauzimanja Bihaća (1592) više hercegovačkih stočarskih plemena, kao i svoje pleme Predojevića, na prostor srednjeg Pounja oko Brekovice, Ripča, Ostrovice i Vrle Drage do Sokolovca.

Tako je to trajalo sve do izbijanja rata (1593–1606), kada je zapovjednicima iz hrvatske Vojne krajine polazilo za rukom da uspostavljaju prisnije odnose i pridobijaju ove ratnike u turskoj Slavoniji, a zatim i one iz Bosanske krajine. Od toga vremena počinju masovnija prebjegavanja i svrstavanja u austrijsku Vojnu krajinu.

U 16. i 17. vijeku naseljavalo se po Slavoniji i Ugarskoj muslimansko stanovništvo iz Bosne i to prilično masovno. Dobrim dijelom su bile spahije ili posade u tvrđavama, a mnogi su živjeli u gradovima gdje su se bavili trgovinom i raznim zanatima.

Najvažniji grad u Slavoniji bila je Požega, koja je bila i sjedište sandžaka. Drugi po značaju grad bio je dobro utvrđeni Osijek. Tu je sagrađen 1566. godine čuveni most koji je povezivao Slavoniju sa Ugarskom. Osijek krajem 16. vijeka imao sedam džamija, a stanovništvo je 93 posto bilo muslimansko. Ostala mjesta bila su Đakovo, Orahovica, Valpovo, Pakrac, Velika, Brod.

Muslimanske granične utvrde

Učestala prebjegavanja hrišćanskog stanovništva sa granice na austrijske i mletačke posjede između Drave i Jadranskog mora, prisiljavalo je tursku vlast da ojačava muslimansko stanovništvo iz Bosne i na tim granicama. Na taj način stvarani su turski pogranični gradovi i prema Mletačkoj Republici i prema Austrijskom Carstvu.

Krajem 16. i početkom 17. vijeka većinu stanovništva u bosanskom pašaluku činili su Muslimani. To se vidi i iz izvještaja koji je podnio 1624. godine Petar Masareki Svetoj stolici. On je po nalogu Kongregacije za propagandu, pošto je poznavao naš jezik, posjetio franjevačku vikariju i Bosnu 1623. godine, a zatim Srbiju i Bugarsku. U njegovom izvještaju piše da u bosanskom pašaluku ima 900.000 muslimana, 300.000

katolika i 150.000 pravoslavnih žitelja. Takve podatke je Masareki mogao dobiti samo od franjevaca koji su jedini imali od rimokatoličkih predstavnika dozvolu kretanja po čitavom bosanskom pašaluku, pa i šire.

Dok su u razdoblju uspona turske seobe hrišćanskog stanovništva išle od juga ka sjeveru, muslimansko stanovništvo se od velikog Bečkog rata (1683 - 1699) seli od sjevera ka jugu. Ovim se je ponovo vršilo veliko etničko pomjeranje ljudi u svim našim krajevima. Tako se u toku ovoga rata, praktično, svo muslimansko stanovništvo, koje nije želilo da pređe na katoličku vjeru, iz Ugarske, Slavonije, Like, Dalmacije i Srijema povuklo na lijevu stranu Save i istočno od Dinare. Među tim useljenicima bilo je seljaka, vojnika, zanatlija, trgovaca i feudalaca. Ono se naseljavalo južno od Save sve do Sarajeva, a najviše u dolini Spreče. Muslimanski bjegunci iz Like naseljavali su se oko Une i Sane, gdje su osnovali nova naselja: Kulen Vakuf, Orašac, Bosanski Petrovac i Prijedor. A iz Dalmacije u Livno, Gabelu, Trebinje i Ljubinje. Ono se većinom zadržalo u Bosni i Hercegovini, kako piše dr Vaso Čubrilović u **Istoriji naroda Jugoslavije**, u »našim zemljama već pre toga pretežno naseljenim muslimanima pojačavajući još više njihovu snagu...«

Nakon kraćeg vremena (1703) bosanski vezir je prenio svoje sjedište iz Sarajeva u Travnik, koji je tako postao glavni grad bosanskog pašaluka.

Prilikom iznenadnog prodora austrijske vojske, jačine oko 4.000 konjanika i 2.000 grenadira pod komandom Eugena Savojskog oktobra 1697. godine dolinom Bosne u Sarajevo, kada je ono bilo opljačkano i do temelja spaljeno, s njim je odselio znatan broj katoličkog stanovništva iz središnje i istočne Bosne u Slavoniju, Baranju i Bačku – Bunjevci i Šekci. Tih godina se i mnogo srpskog stanovništva preselilo iz Bosanske krajine u oslobođenu Liku i Baniju.

Zbog nemira koji su ispoljavali hercegovačka, brdska i crnogorska plemena od kraja 17. vijeka, Bosanski pašaluk je ojačao istočnu Hercegovinu sa ratobornim muslimanskim stanovništvom, posebno u gradovima Nikšiću, Trebinju, Nevesinju i Gacku te u dolini Lima gradova Plav, Gusinje, Kolašin i Berane (Ivangrad).

U ovo doba bosanski pašaluk sistematski naseljava i pogranične gradove u Bosni na Savi i Uni muslimanskim stanovništvom iz drugih krajeva Bosne. Prema Vasi Čubriloviću »tada Duboka krajina dobija čisto muslimanski karakter«.

Zaštićeni Sefardi

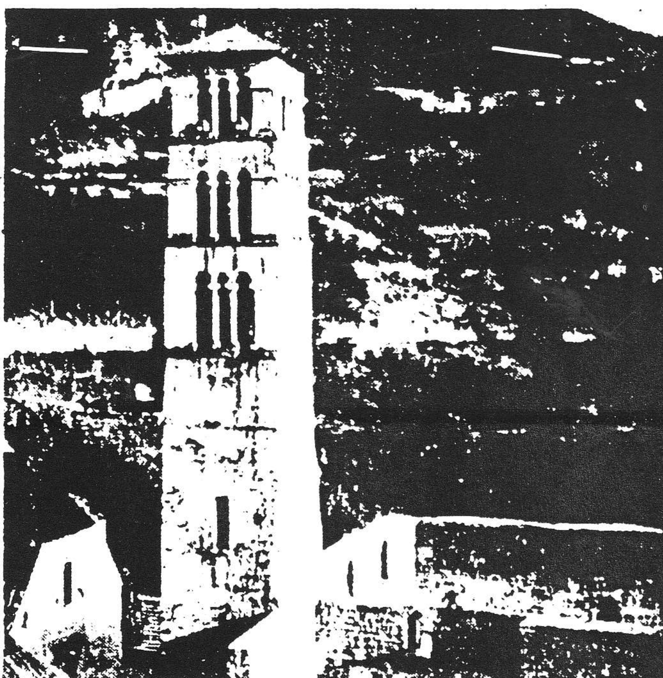
Od 15. do 18. stoljeća gradovi u Bosni i Hercegovini, kao Sarajevo, Banjaluka, Travnik, Mostar, Foča, Livno, Tuzla, Novi Pazar i drugi su privredno dosta razvijeni i imaju sva orijentalno-muslimanska obilježja. U njima uz muslimane živi i manji broj hrišćanskog stanovništva, ali ima i balkanskih trgovaca Cincara, Grka, Makedonaca, Albanaca.

Od polovine 16. vijeka u Bosni i Hercegovinu se doselio izvjestan broj Jevreja – Sefarda koji su izbjegli iz Španije, spasavajući se pred pogromima kralja Ferdinanda i kraljice Elizabete i njihove inkvizicije. Oni su već 1565. godine formirali svoju prvu opštinu u Sarajevu. Oni u bosanskom pašaluku, kao ni kasnije sve do pojave fašizma i nacizma 1941. godine nikad nisu doživjeli pogrome i kojekakve represalije, kao što se to dešavalo njihovim sunarodnicima u mnogim državama Evrope.

Velika etnička pomjeranja i kolonizacije vršene od polovine 15. do kraja 18. stoljeća na tlu Bosne i Hercegovine i u njoj susjednim zemljama, uticaće ne samo na formiranje posebnih nacija nego i na kulturna i civilizacijska diferenciranja, ali i na uzajamna približavanja i prožimanja.

Sutra: Iz vjere u vjeru

ISTORIJA I POLITIKA — ČIJA JE BOSNA? (13)

Osmansko carstvo se, po unutrašnjem uređenju zemlje, razlikovalo od ostalih evropskih i hrišćanskih zemalja ne samo po svom specifičnom vojno-feudalnom sistemu već je ono bilo i teokratska imperija. U njemu su se ljudi dijelili po vjeri, a ne po etničkom porijeklu. U osvojenim zemljama položaj i uloga pojedinih vjera bili su različiti. Islam je bio državna vjera.

U islam po privilegije

Pad Bosne uslijedio je poslije 75 godina sistematskog uplitanja turskih starješina i sultana u odnose između oblasnih gospodara i kraljeva poslije smrti Tvrtka I i razaranja volje za otporom stanovništva u odbrani svoje zemlje. Njima je u ovom, ne htijući, najviše pomogla katolička crkva i njena nastojanja da silom prevede bogumile »bosanske crkve« pod svoje okrilje.

Osvajanjem Bosne sve su crkve u početku – i bogumilska i katolička i pravoslavna – bile izjednačene. Širenje islama nije forsirano niti mu je Osmanska carevina pridavala primaran značaj na Balkanu. Ali, kako je sva zemlja postala carska, vlastela da bi je zadržala, morala se dokazivati u ratnim pohodima, posebno u napadima koji su neprekidno provođeni prema hrvatskim, kranjskim i ugarskim zemljama. Pod uticajem turskih starješina, među kojima je bio i priličan broj onih koji su ranije zarobljavani sa područja Srbije i Bosne, pripadnici bosanske vlastele su prvi počeli primati islam. Jer, primanjem ove vjere te ako su se još isticali u ratovima ili u nekim drugim sposobnostima, njima je bio zagarantovan spahiluk i svaki napredak u svim službama. Bilo je u 15. i 16. vijeku dosta i hrišćanskih spahija, posebno u Hercegovini i među Vlasima-stočarima, koji nisu prelazili u islam.

O bosanskom bogumilskom stanovništvu, koje je činilo pretežni sastav stare bosanske države, u turskim izvorima malo ima podataka. Zna se jedino da njihovi velikodostojnici »dobri Bošnjani« nisu prelazili na islam niti ih je ko na to prisiljavao. Ali, za duše njihovih običnih sljedbenika borili su se prvo pravoslavni i katolički svećenici i franjevci, a dolaskom muslimanskih derviških redova i obrazovanih hodža, i ovi. Pred takvim pritiscima oni se nisu mogli dugo održati, jer, što je ranije bilo presudno za njihov opstanak – nestajalo je bosanske vlastele koja je do pada Bosne predstavljala njihov politički i

OSLOBOĐENJE ● 28. 29. i 30. NOVEMBAR 1990.

[redacted] PIŠE: MEHMEDALIJA BOJIĆ

Iz vjere u vjeru

Borba za bogumile i »dobre Bošnjane« – Širenje islama – Katolici između islama i pravoslavlja

materijalni oslonac, a sada sve više primala islam ili pravoslavlje, zatim, što je isto tako bilo od presudne važnosti, bogumili nisu nikad imali svoje crkvene organizacije koje bi ih čvršće vezivala i po horizontali i po vertikali. U 16. vijeku, kada je islamizacija zahvatila i sela, bogumila je pretežno nestalo. No, na njihove ostatke nailaziće se sve do 19. vijeka.

Islamizacija gradova pa sela

Širenje islama u Bosni i Hercegovini počelo je, prema pisanjima poznatih turkologa dr Hazima Šabanovića i dr Nedima Filipovića, da uzima maha tek onda kada su se počeli snažnije razvijati raniji srednjovjekovni trgovi i od njih nastajati gradovi sa razvijenom gradskom privredom, a posebno zanati i trgovina. U početku je te gradove naseljavalo muslimansko stanovništvo iz raznih krajeva prostranog Osmanskog carstva. Ubrzo je proces primanja islama zahvatio i domaće gradsko i doseljeno stanovništvo. Gradovi su već u drugoj polovini 15. vijeka primili islamsko-orijentalni karakter i bili su naseljeni većinom domaćim islamiziranim žiteljima. U njih sve više dolaze i vjerski obrazovani ljudi koji preuzimaju službu u džamijama, nižim i srednjim školama, u upravi i sudstvu. U njih se sve više doseljavaju i pripadnici raznih muslimanskih sekti koji žive u tekijama i odatle vrše širenje islama. Već u drugoj polovini 15. vijeka postoje kadiluci: sarajevski, neretljanski, blagajski, drinski, bobovački i još neki. Već 60-ih godina 15. vijeka uveliko su bili islamizirani gradovi Novi Pazar i Dmitrovica, a 70-ih gradovi Sarajevo, Blažuj i Trnovo. Tada je počelo širenje islama i u selima. Prvo se to dešavalo oko Sarajeva, a ubrzo je taj proces zahvatio i druge gradove. U Bosanskom sandžaku je 1489. godine na 25.068 svih hrišćanskih kuća bilo 4.485 muslimanskih. U Hercegovini su prelazili na islam prvo domaći feudalci, a zatim i poneki vlaški starješina.

Krajem 15. vijeka islamizacija je zahvatila sada šire i sela. Pomenuti istoričar Nedim Filipović napisao je u **Istoriji naroda Jugoslavije** o tom procesu ovo: »Zasad se ne može ništa reći o tome šta je doprinijelo da na islam pređe dobar dio bosanskog seljaštva, u kome su, bez sumnje, znatan broj predstavljale pristalice bosanske crkve (bogumila), i da, istovremeno, posvećeni redovi te crkve zauzimaju sasvim drukčiji stav...«

Seljaci muslimani imali su u početku prema državi iste obaveze. Od hrišćana ili kršćana razlikovali su se samo po tome što su umjesto ispendže (dažbine hrišćanske raje »gospodaru zemlje«) plaćali resmi čift (dažbinu državi na zemljišni posjed).

No, već u 16. vijeku proces islamizacije se vršio tako brzo da su u starom dijelu Bosne većinu stanovništva činili muslimani. Bosanska muslimanska feudalna vlastela čine većinu spahija u bosanskom sandžaku. Uvećanju broja muslimana sigurno je doprinijelo to što se poslije Mohačke bitke (1526) događao proces pretvaranja slobodnih vlaha-stočara i zemljoradnika u raju pa su htjeli da to izbjegnu, dok je dio katolika prešao na islam poslije pada Jajačke banovine (1528), kada je čuvena jajačka katedrala pretvorena u džamiju, a drugi dio katolika je prešao na pravoslavlje. U to vrijeme i katolička crkva samostana u Zvorniku pretvorena je u džamiju.

Vlaha više u hrišćanstvu

U 16. vijeku u velikoj mjeri izvršena je islamizacija vlaha u Hercegovačkom sandžaku, gdje su, izgleda, činili većinu stanovništva, zatim u zvorničkom sandžaku, u dubini bosanskog sandžaka, i u istočnim nahijama kliškog sandžaka (Livno, Glamoč). U graničnim krajevima kliškog i krčkog sandžaka, a ni u sjeverozapadnim krajevima bosanskog sandžaka (Bosanska krajina) nije bilo prelaženja seljaka na islam. Bilo je dosta prelaženja Vlaha u pravoslavlje, a mjestimično i u katoličku vjeru.

Izgleda da ovo prelaženje iz vjere u vjeru nije teško padalo ljudima. Jer, kako piše istoričar Vladimir Ćorović »preveravanja su u Bosni bila česta u srednjem veku, ili ako ne uvek to, a ono sigurno spekulisanja sa verom.... Za primerom velikih išao je onda i puk, tražeći u islamu zaštite ili povoljniji život. Mi imamo više hrišćanskih priznanja da Turci iznajpre nisu nagonili svet da prime njihovu veru ni među Grcima ni kod nas. Jedan naš pisar iz godine 1509. koji nimalo ne voli Turke, ipak savesno priznaje kako u to vreme »mnogi namučeni ni od koga odstupiše od pravoslavlja i pristaše uz njihovu veru...«

Gotovo sva gradska naselja su dobila u čitavom Bosanskom pašaluku, kao i u drugim dijelovima Osmanskog carstva, islamsko-orijentalni karakter, a domaće slovensko stanovništvo prelaženjem na islam ušlo je u islamski kulturni krug. Jer, širenjem islamske vjere širila se i islamska kultura, obrazovanost, nauka i književnost.

● ● ●

Ranije smo kazali da je, zbog početka opadanja osmanske moći krajem 16. vijeka, uloga bosanskih Muslimana, posebno spahija iz njihovih redova, u odbrani Bosanskog pašaluka vremenom postajala sve značajnija pa su ojačale i njihove pozicije i prema pokrajinskoj i prema centralnoj vlasti. Muslimana-Bošnjaka je već sredinom 16. vijeka bilo toliko u Carigradu, oko carskog dvora, u vojsci i upravi da su oni držali gotovo svu vlast u rukama. Toliki su uticaj imali da se tada i njihov jezik uveliko praktikovao kao jedan od važnijih jezika u diplomatskoj službi Porte.

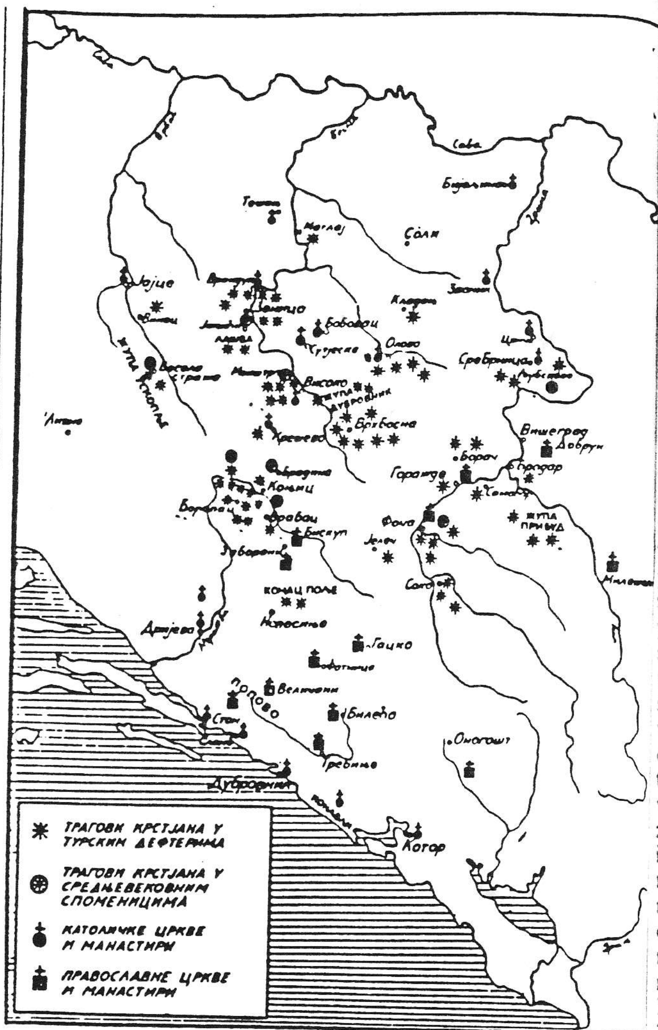
Bosanska muslimanska vlastela je u toku 17. vijeka držala u svojim rukama većinu kapetanija i agaluka u Bosni i Hercegovini i imala znatan uticaj na vojno-upravnu i sudsku vlast. Od 17. vijeka na njih i na muslimanske seoske mase će padati i glavni teret odbrane zapadnih granica Osmanskog carstva i njihovog Bosanskog pašaluka. Sve će to uticati da se u krilu feudalne bosanske muslimanske klase rano začnu klice za autonomijom.

Sutra: Spasilačka uloga franjevaca

PIŠE: MEHMEDALIJA BOJIĆ

Spasiteljska uloga franjevaca

Uprkos teškim i različitim pritiscima franjevci su se znali prilagođavati. Organizovali su škole, njegovali pismenost i književnost. Duboko ukorijenjeni u narodu oni su spasili katoličku crkvu. U poređenju s njom pravoslavna crkva je pod osmanlijskom vladavinom imala povlašćen položaj

Rasprostranjenost crkava u Bosni u 15. vijeku (Prema knjizi Sim Ćirkovića Istorija srednjevekovne Bosne«)

Katolička crkva, u prvim decenijama turskog osvajanja Bosne, nije imala posebnih teškoća. Bosanski franjevci su čak, navodno, dobili od sultana Mehmeda II, već 1463, carsku povelju (ahdnamu) kojom im je bio dozvoljen rad u Bosni, aktima od 1488. godine sultan Bajazit ih je uzeo u zaštitu od nasrtaja pravoslavnih episkopa. Položaj katolika bio je povoljan posebno u dolinama Lašve, Rame i gornjeg toka Vrbasa, gdje ih je bilo mnogo i gdje su živjeli daleko od ratnih područja. Ali, katolička crkva je dosta oslabljena u bosanskom sandžaku kada se od nje 1468. odvojila cijela dalmatinska pokrajina, a posebno bježanjem, krajem 15. i početkom 16. vijeka, katoličkog stanovništva u Slavoniju, Hrvatsku i Dalmaciju. Najviše je stradala katolička crkva 1524. godine, prilikom vođenja teških bojeva na granicama jajačke banovine i oko Jajca. Tada srušeni manastiri u Kreševu, Sutjesci, Fojnici, Visokom, Konjicu.

Poslije osvajanja Srebrničke banovine (1512) franjevci su 1517. osnovali svoju provinciju srebrničku Bosnu (Bosna Argentinea). Nakon Mohačke bitke (1528) bosanski franjevci su preuzeli i bosansku biskupiju u Đakovu. Srebrnička Bosna se dozvolom sultana proširila na sve franjevačke manastire na čitavoj dalmatinskoj, slavonskoj i ugarskoj teritoriji pa su čak dobili prava i u Srbiji i u Bugarskoj. Ostalim biskupima bilo je zabranjeno djelovanje, jer su bili izbjegli u vrijeme ratovanja u austrijsko carstvo.

Mijenjaju boga i zavičaj

Zbog čestih ratova Mletaka i Habzburgovaca protiv Turaka krajem 16. i u 17. vijeku, položaj katolika se u Bosni stalno pogoršavao. Znatan procenat je tada prešao na pravoslavnu vjeru i na islam, pa je njihov broj stalno opadao. Oko 1600. godine bilo je u staroj Bosni oko 80.000 katolika i oko 16 samostana. Krajem 17. vijeka u vrijeme velikog rata, opet je iselio toliki broj katolika da ih je, prema jednom podatku, bilo u staroj Bosni svega 25.000 duša. Naročito se njihov broj smanjio u Pounju i u bosanskoj Posavini. Krajem 60-ih i 70-ih godina toga vijeka osobito je bio veliki pritisak, kako navodi istoričar V. Ćorović, pravoslavnih episkopa da, oslanjajući se na turske vlasti, podlože »sve krstjane na grčki«.

Uprkos teškim i raznovrsnim pritiscima franjevci su spasili katoličku crkvu u Bosni. Oni su se znali prilagođavati i u najtežim prilikama nisu napuštali svoju pastvu. Oni su čak u Slavoniji, za vrijeme Turaka, podigli više crkava, a u Požegi i u Brodu uz crkve i samostane. Oni su jedini organizovali škole, njegovali pismenost i književnost u narodu. Pošto su se zanavljali samo iz domaćih redova, oni su uvijek bili duboko ukorijenjeni u narodu.

Kakav je bio stvarni položaj i uloga Srpskopravoslavne crkve u prva tri stoljeća osmanske vladavine (1459 – 1766) u narodu je gotovo sasvim nepoznat, premda se baš tada, a ne u vrijeme patrijarha Arsenija Crnojevića dogodila najveća seoba Srba u njihovoj čitavoj istoriji. Zašto se o tome ćuti, a drugi period danas veoma potencira? Zar su prve seobe bile od manjeg značaja?

Zbog zanimljivosti ove teme u feljtonu će se prezentirati činjenice i zaključci o položaju i ulozi Srpsko-pravoslavne crkve u navedenom periodu samo na osnovu pisanja istoričara i akademika dr Vladimira Ćorovića, dr Vase Čubrilovića i dr Branislava Đurđeva. Jer, oni su neosporni poznavaoci i objektivni tumači ovog problema, a uz to su uvijek bili i patrioti svoga naroda.

Ranije je prikazano kako su se turske vlasti držale prema pripadnicima Srpsko-pravoslavne crkve prilikom velikih seoba sa istoka i juga na zapad u toku 15. i 16. stoljeća, poslije pada Kraljevine Bosne.

Povlašćeni pravoslavci

U poređenju sa katoličkom crkvom, Srpsko-pravoslavna crkva je imala značajne povlastice i privilegije u prva tri stoljeća osmanske vladavine. Turci su priznavali Pećku patrijaršiju i poslije ukidanja Srpske despotovine (1459). U Srbi-

ji su, pored pretvaranja nekoliko crkava u džamije u Makedoniji i Srbiji, sačuvani i održavani veleljepni manastiri i crkve, kao što su Gračanica, Ravanica, Resava, Ljubostina, Dečani, Mileševa, a i svi manastiri u Crnoj Gori. Pošto je »srpski narod odigrao značajnu ulogu prilikom turskih osvajanja u južnoj Ugarskoj«, kako piše Vladimir Ćorović u svojoj **Istoriji Jugoslavije,** sultan je na podsticaj velikog vezira Mehmed-paše Sokolovića obnovio 1557. godine pećku patrijaršiju (ranije je jedno vrijeme crkva bila podvrgnuta ohridskoj arhiepiskopiji) sa velikim privilegijama. Prvih pet patrijarha bilo je iz porodice Sokolovića. Tada su pećki patrijarsi držali pod svojom jurisdikcijom ogromna prostranstva čije su se granice protezale od sjeverne Makedonije na jugu, do Bugarske na istoku, zatim Srbiju, Crnu Goru, Vojvodinu, Bosnu, osvojene zemlje Hrvatske, Dalmacije i Ugarske. Ona je imala 40 mitropolita i episkopa. Granice pećke patrijaršije su se, dakle, poklapale sa granicama protezanja turske imperije u Evropi – sjeverno od Budima i do blizine Beča i Zagreba.

Turci aminuju crkve

Srpsko-pravoslavna crkva je u 16. vijeku bila najveći hrišćanski zemljoposjednik u osmanskom carstvu. Zato je ona i mogla ne samo obnavljati stare već i podizati nove crkve i manastire, kao i nabavljati, još u ono vrijeme, za njih brojne štamparije.

U staroj srednjovjekovnoj Bosni nije bilo pravoslavnih crkava a kamoli manastira ili episkopija. Oni su počeli podizati tek prilikom prvih doseljavanja srpskog i pravoslavnog stanovništva u drugoj polovini 15. i u 16. vijeku s kojima su dolazili i sveštenici i kaluđeri. Dakle, u vrijeme turske vladavine podignuti su u Bosni ovi manastiri: Ozren, Tamna, Papraća, Vozuća, Moštanica (na Kozari), Gomionica, Liplje, Hrmalj, Žitomislić (1563) i Trebinjski (1508). U Sarajevu i Mostaru su sagrađene saborne crkve.

U Slavoniji za vrijeme Turaka takođe je sagrađeno nekoliko manastira i crkava, među kojima Pakra i Orahovica (Požeška) i u Antinu te više manjih. Glavni duhovni centar u Slavoniji bio je manastir u Orahovici, gdje je 1594. za vrijeme Turaka sagrađena i crkva.

U Dalmaciji je podignuto devet crkava samo od 1524-1537. i nekoliko manastira uz podršku Turaka.

I najveći broj manastira u Fruškoj Gori, što se uopšte ne zna, sagrađen je za vrijeme Turaka. To su: Rakovac, Beočin, Šišatovac, Petkovica, Vrdnik. Čak je u dalekoj budimskoj eparhiji u vrijeme Turaka, sagrađen i manastir Grabovac, a episkopija je bila u Budimu, gdje je bilo i sjedište budimskog pašaluka.

Zašto se prikrivaju i ovakve činjenice?

Kaluđeri su mogli da se kreću slobodno po čitavom Osmanskom Carstvu, a i van njegovih granica. Svetogorskom manastiru Hilandaru sultan je priznavao sva njegova materijalna i duhovna prava.

Turci nisu sprečavali prepisivanje i štampanje crkvenih knjiga i drugih rukopisa kao što se to često danas čuje u javnim sredstvima informisanja. Akademik V. Ćorović je još prije posljednjeg rata zabilježio da je u 16. vijeku prepisano preko 700 rukopisa. Turci su dozvolili da se jedna veća štamparija prenese iz Mletaka u Goražde 1519. godine, dok su male štamparije radile u Gračanici (1539), Mileševu (1544), Beogradu (1552) i mnoge druge.

Srpska pravoslavna crkva je imala svoju potpunu samoupravu u vrijeme Turaka. Ona je birala i postavljala svoje patrijarhe, koje je, istina, sultan samo potvrđivao i episkope. Crkva je imala jurisdikciju u bračnom pravu i u još nekim pravima. Crkvi je, što je bilo izuzetno važno, »i redovne i neredovne prihode garantovala turska država«. Redovni prihodi bili su patrijarsima i episkopima zagarantovani sultanovim beratima (u ispravama o njihovim imenovanjima).

U ponedjeljak: Brisani ili prećutkivani

Brisani ili prećutkivani

I Srbi i Hrvati imali su pravo na svoju prošlost, svoju istoriju, bez obzira na to ko im je i odakle bio vladalac, pod čijom vlašću su živjeli ili se borili. Muslimanima izuzev u posljednje četiri ratne godine sve te »privilegije« su osporavane i uskraćene. Mogli su biti ili jedni ili drugi ili ničiji. Samo ne svoji

Obnovljena srpsko-pravoslavna crkva nije bila samo vjerska, nego u izvjesnom smislu i politička organizacija srpskoga naroda. To ističe i Vladimir Ćorović u svojoj Istoriji Jugoslavije (na strani 312): »**Pod vlašću obnovljene Pećke patrijaršije bio je ujedinjen, prvi put u svojoj istoriji ceo srpski narod**«.

Pošto bi niže citirani redovi kod nacional-romantičara mogli izazvati sumnju u objektivnost autora ovog feljtona, ako bi ih prepričao, zato ću eksplicite navesti riječi jednog od najvećih turkologa u nas i u Evropi dr Branislava Đurđeva o držanju srpsko-pravoslavne crkve i pećkih patrijarha u prva tri vijeka turskog gospstva:

»Posle obnavljanja (Pećke patrijaršije 1557, nap. autora) do pred kraj XVII v. srpska crkva nije čitavo vreme bila vođ srpskog naroda u borbi protiv turske države. Upravo, ona je otvoreno radila protiv turske države **jedino** za vreme patrijarha Jovana (1592-1614) u vreme rata hrišćanske lige protiv Turske, nap. autora feljtona) i **pokušavala nešto da preduzme** u vreme patrijarha Gavrila Rajića (1648-1656) u vreme pregovora o uniji crkava, nap. autora feljtona). Za vreme patrijarha Pajsija vođeni su pregovori s Rimskom kurijom i slati izaslanici ruskom caru, ali se **srpska crkva lojalno držala prema u turskoj državi.** Ostalo vreme, kao u drugoj polovini XVI v. tako i u drugoj polovini XVII v. crkva se koristila svojim položajem u turskoj državi. Radikalan preokret u stavu srpske crkve prema turskoj vlasti predstavljalo je učestvovanje patrijarha Arsenija Crnojevića u zbivanjima poslednjih decenija XVII veka...« (Istorija naroda Jugoslavije, knjiga druga, Prosveta, Beograd, 1960, st. 535).

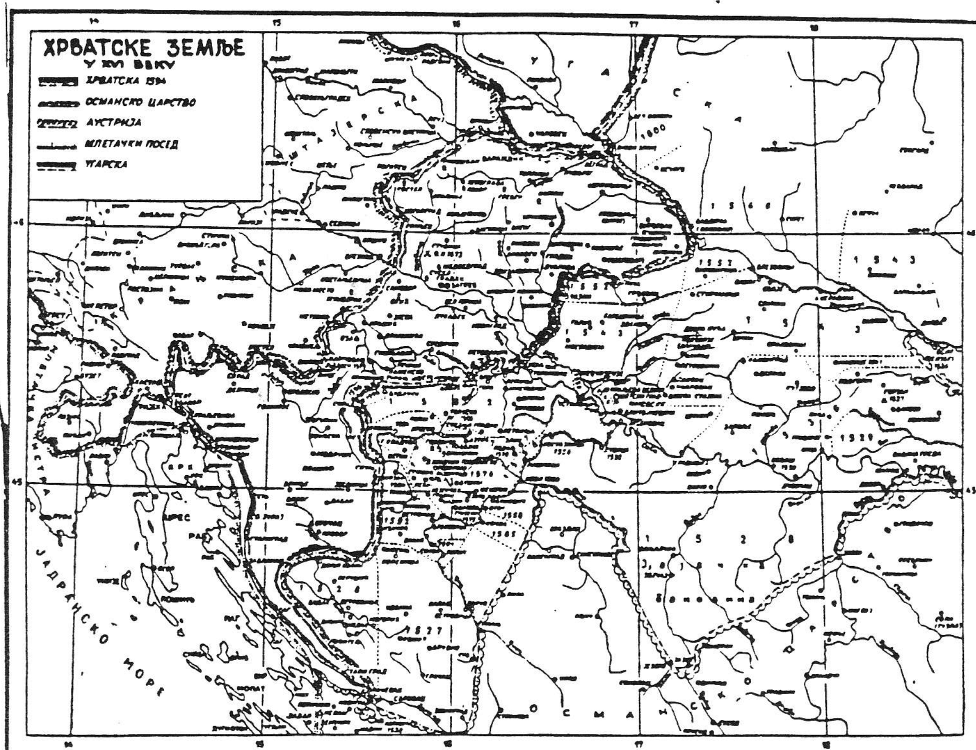
Ali, ni poslije seobe Arsenija Crnojevića Turci se nisu svetili rušenjem manastira i crkava. Naprotiv, oni su priznali za patrijarha u Peći onoga koji je bio njima lojalan i po volji. Ovoga su ubrzo priznali svi sugrađani Pećke patrijaršije, a 1708. godine i karlovačka mitropolija.

Otkazivanje poslušnosti

Odnosi između Pećke patrijaršije i turske države bili su uglavnom korektni sve do 1763. godine kada je pošlo za rukom nakon višedecenijskog nastojanja stanovnicima Fanara (Grka u Carigradu), da ukinu i priključe Pećku patrijaršiju Carigradskoj patrijaršiji. Poslije toga događaja na čelu srpskih episkopa i drugih velikodostojnika u osmanskom carstvu dolazili su po pravilu Grci – fanarioti, koji su, prema pisanju dr Vase Čubrilovića »bili tuđi narodu srpskom zbog svoje grabljivosti i nepoznavanja tradicija«.

Od ovog vremena srpsko-pravoslavna crkva uključiće se i staviti na raspoloženje sva svoja materijalna, organizacijska i duhovna sredstva i snage u os-

[redacted] PIŠE: MEHMEDALIJA BOJIĆ

Hrvatske zemlje u 16. vijeku

lobodilačku borbu svoga naroda. To će posebno doći do izražaja u ustancima srpskog naroda početkom 19. stoljeća.

Nakon sklapanja Karlovačkog mira (1699) Turska je, iscrpljena, prešla privremeno na strategiju odbrane još uvijek velike imperije. Otada će bosanski pašaluk biti izložen čitavo stoljeće, sa izvjesnim prekidima, napadima Austrije i Mletačke Republike kojima će se u ratovima pridruživati i kršćanski narodi pojedinih balkanskih zemalja. Zato su i Porta, a još više sami Bošnjaci Muslimani pregli sve snage da što bolje utvrde i ojačaju nove granice. Išlo se na to, kako je svojevremeno pisao izvrstan poznavalac turske vojske i njenog sistema tvrđavne odbrane akademik dr Hamdija Kreševljaković, da se Bosna pretvori u pravu i neosvojivu tvrđavu. U tu svrhu organizovano je od granice po dubini 38 kapetanija sa 64 tvrda grada i 6 palanki, sa oko 24.000 vojnika, ne računajući ono što je ranije bilo izgrađeno. I oružje i municija su se proizvodili u Bosni.

Bosna se ne da

Još dok su izgrađivani ovi sistemi odbrane, izbio je rat između Turske i Mletačke Republike (1714) kojem se pridružila i Austrija (1716). Princ Eugen Savojski porazio je tursku vojsku u Srijemu, zauzeo Beograd i prodro duboko u unutrašnjost Srbije. Međutim, Bosna se je održala, ali sa izvjesnim pomjeranjima granice. Odbrana Bosne, posebno kod Novoga i Zvornika, dobila je priznanje i u kršćanskoj Evropi. Austrija je u ovom ratu dobila uski pojas od 6–10 km od ušća Drine zatim dolinom Save do ušća Une i odatle do Novog, a Mlečani samo Imotski, ali su zato izgubili Gabelu. Turska je sačuvala izlaz na more uz obje strane dubrovačke Republike.

U ovom ratu Bošnjaci-Muslimani su prenijeli težište borbi dalje od svoje granice, oko Zadra i Sinja, i izvodili akcije po čitavoj Cetinskoj krajini. Njihov napad na Sinj, izveden 4. avgusta (Kolovoza) 1715. nije uspio. Upravo taj dan Sinjani slave kao svoju veliku pobjedu (Sinjska alka).

Narod negirane prošlosti

Neki istoričari – političari upućivali su, poslije izglasanog Ustava iz januara 1946. godine kojim su Muslimani brisani kao narod, i apele da se ne piše povoljno, pa i nikako o prošlosti Muslimana (Južnih Slovena-Bošnjaka) i o njihovim borbenim i ratnim tradicijama. Jer, oni su morali biti Srbi ili Hrvati ili Crnogorci ili neopredijeljeni (ali samo ne ono što jesu), pa se ono što se dešavalo u Bosani za vrijeme osmanske carevine moralo pripisivati samo turskoj (osmanskoj) istoriji ili samo srpskoj odnosno hrvatskoj. S druge strane, ako su Srbi i Hrvati živjeli ili ratovali u sastavu Ugarske, Austrije ili Mletačke Republike sav taj istorijski fond prošlosti pripada, svakako, i istoriji ova dva naroda. A Muslimani-Bošnjaci nisu mogli da traže takvu ravnopravnost.

No, autor ovog feljtona smatra, a vjerovatno i mnogi dobronamjerni čitaoci, da jedan narod ima svoju prošlost bez obzira u sastavu čije države trenutno živi, ali da li ga ko priznaje ili ne ustavima i zakonima, ili da li mu je vladar porijeklom iz ovog ili onog naroda. Ovih nekoliko redaka su opravdanje autora čitaocima zašto piše toliko o ovim dalekim ratovima i događajima, a pogotovo što u srednjim školama niste imali prilike da se podrobnije upoznate sa prošlošću svoga i susjednih naroda.

Dug period mira

Kad je u četvrtoj deceniji 18. vijeka Rusija zaratila s Turskom napala bi je i Austrija, kao saveznica Rusije (1736–1739). Vojska Vojne krajine bila je pod komandom austrijskog princa Josipa Hildburghauzera, a hrvatska vojska pod komandom hrvatskog bana. Nasuprot njima bosansku vojsku predvodio je odličan vojnik i sposoban osmanlijski vojskovođa, a tada vezir u Bosni, Ali-paša Hečimović (Hecimoglu). Austrijska i hrvatska vojska otpočele su operacije 1737. na četiri odvojena pravca. Glavnina na čelu sa princom nastupala je dolinom Vrbasa ka Banjaluci. No, u blizini toga grada, Bošnjaci su 24. jula potpuno razbili glavninu protivnikovih snaga. Ni ostale jedinice nisu bolje prošle.

Dok su ove borbe vođene u Bosni, austrijska vojska je iz Srbije izvodila ofanzivu ka Nišu, Kruševcu i Novom Pazaru. Ali, kada su Austrijanci pretrpjeli još jedan poraz kod Vidina, u Bugarskoj, te bili zahvaćeni krugom, turska vojska ih je gonjenjem sustigla i potpuno razbila kod Grocke (23. jula 1738), u blizini Beograda. Austrija je bila prinuđena da sklopi mir (18. 9. 1738). Tim mirom austrijska Carevina je morala da napusti čitavo područje ispod Save i Dunava, uključujući i Beograd. Bosni su Beogradskim mirom potvrđene granice na Savi i Uni.

Poslije ovoga rata Bosnom je vladao najduži period mira u njenoj viševjekovnoj istoriji – skoro 50 godina. Ali, silni gubici u ratovima, česte epidemije kuge i razne bolesti, tlačenja feudalaca i drugi uzroci izazvali su i među Muslimanima, posebno u selima i nekim gradovima, niz buna i pojava hajdučija tokom čitavog 18. vijeka.

Sutra: Manipulisanje istorijom

ISTORIJA I POLITIKA — ČIJA JE BOSNA? (16)

Manipulisanje istorijom

Zašto se u nekim jugoslovenskim istoriografskim krugovima minimizirao značaj, pa i sam naziv muslimanskog bosanskog pokreta nazvanog bunom, kada je po svim svojim karakteristikama bio ustanak koji je predvodio Husein kapetan Gradaščević (Zmaj od Bosne) protiv Turaka?

Nakon 50 godina spoljnjeg mira, a unutrašnjih nemira, privredne i društvene stagnacije, izbio je rat između Austrije i Turske (1788). Uoči i u toku rata austrijski Generalštab je štampao na osnovu podataka svojih uhoda tri knjige o Bosni. O njima je bilo govora na početku feljtona. Austrija se je obratila i proklamacijama kršćanima **a po prvi put u istoriji i Muslimanima Bosne,** kojima se garantovala potpuna ravnopravnost islamske vjere pa čak i plaćanje vjerskih službenika iz državne blagajne, te da će spahije i janičari »biti jednako zaštićeni i izjednačeni sa ostalim carskim pučanstvom koje živi pod njegovom upravom«.

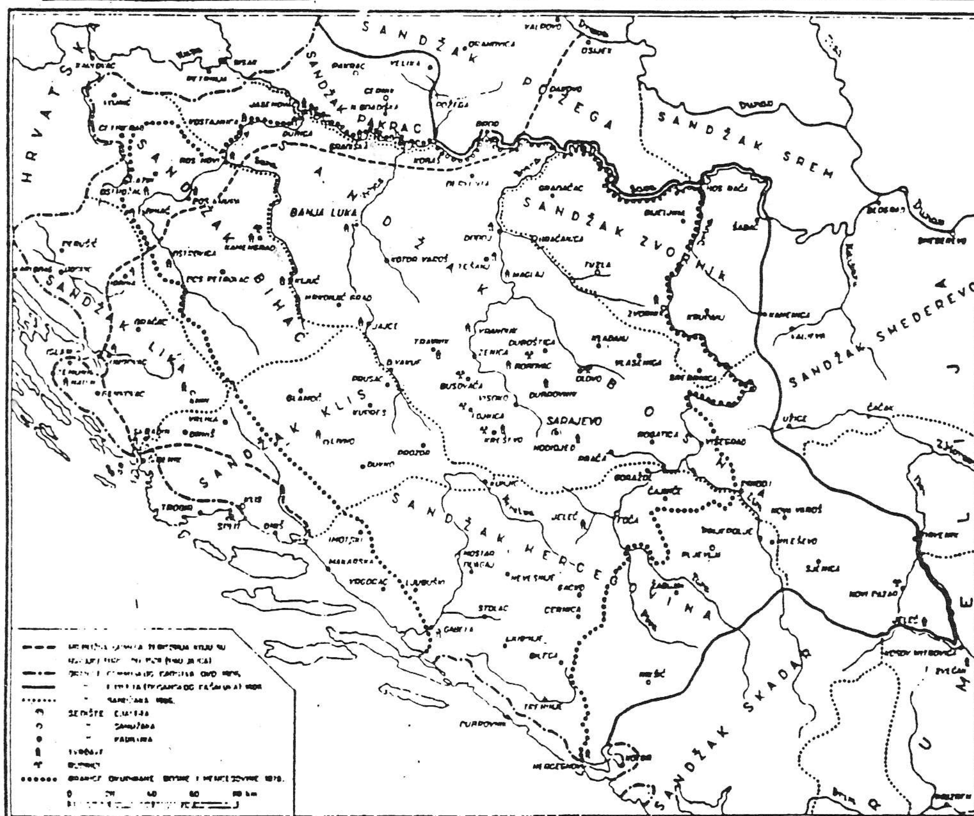
Za osvajanje Bosne bila su određena dva korpusa: hrvatski, jačine 39.000 vojnika (od ličko-dalmatinske granice do Dubice), i slavonski, jačine 12.000 vojnika (od Gradiške do Šapca). Bosansku vojsku, nepoznate jačine, sačinjavali su samo Bošnjaci-Muslimani. Porta, osim nešto novca i ratne opreme, nije poslala nikakvu pomoć.

Za tri godine ratovanja austrijska vojska, premda je njome u početku komandovao čuveni feldmaršal Laudon (Gideon Ernst) uspjela je da zauzme za tri mjeseca teških i neravnopravnih borbi samo tvrđavicu Drežnik, te Dubicu i Novi, u 1789. godini samo Gradišku, u 1790. potpuno od bor-bi srušeni Četingrad. Zbog višegodišnjih bojeva vođenih na prostoru Dubice (Kozare) i neobično ispoljene hrabrosti, vještine i upornosti ovaj rat se u ratnoj istoriji naziva i **Dubički rat.** Sam feldmaršal Laudon, jedan od najvećih austrijskih vojskovođa svih vremena, odao je bosanskim braniocima najviša vojnička priznanja.

Kad je Laudon, do kraja neobavljena posla u Bosni, prešao na srpski front, on je u toku 1789. godine zauzeo Beograd, i sve gradove Beogradskog pašaluka, a zatim i Kruševac. Ali, na pritisak Pruske, Austrija je morala prekinuti operacije i s Turskom sklopiti mir u Svištovu, pod obavezom da se granice uspostave kao što su bile i prije rata (status quo ante bellum). Ipak, ovim Svištovskim mirom iz sastava Bosanskog pašaluka pripojeni su Austriji mjesta Cetin, Lapac, Srb i pojac prostorije ispod Plješevice i Plitvičkih jezera, dok su Dubica, Novi i Gradiška vraćeni Turskoj.

Od tada se granica Bosne prema Austriji nije mijenjala sve do Berlinskog kongresa (jula 1878). Dakle, ove granice Bosne potvrđivane su, kako piše, u svojoj Istoriji Jugoslavije, Srbin iz Bosne i Hercegovine i beogradski akademik Vladimir Ćorović **»osveštane mirovnim ugovorima u Beogradu 1739, u Svištovu**

PIŠE: MEHMEDALIJA BOJIĆ

Bosna i Hercegovina pod turskom vlašću (1528 – 1878)

1791, i u Berlinu 1878. godine«.

Politika falsifikuje istoriju

Prije nego što kažemo nešto o srpsko-turskim i crnogorsko-turskim ratovoima i nastojanjima da se promijene granice Bosne i Hercegovine sa te strane, osvrnućemo se samo na slučaj Husejin-kapetana Gradaščevića ili Zmaja od Bosne i njegov tretman u jugoslovenskoj istoriografiji. Već odavno se ovaj muslimanski bosanski pokret u izvjesnim istoriografskim krugovima neprestano minimizira omalovažava ili mu se negira svaka progresivnost (uz časne izuzetke).

Ovdje nije mjesto da se o tome šire piše, već samo da se javno ukaže, kada je već istorija u drugim republikama izišla na ulice, na neke nedopustive manipulacije s čitaocima, učenicima i studentima. Ovaj pokret se naziva »buna« a pod tim pojmom se podrazumijeva u istoriografiji nešto malo, epizodno i sa relativno malo značaja. Da se u ovom slučaju ne radi o jednom krupnom događaju iz života muslimanskog naroda iz Bosne, vjerovatno bi se ovaj pokret nazivao, kao što je po dimenzijama i trajanju i rezultatima, a najvjerovatnije i po ciljevima, i bio – **ustankom protiv vladavine Osmanskog carstva.** Jer, ako nekome pođe za rukom da podigne i svrsta 25.000 ljudi pod oružje i tom vojskom porazi carsku i vezirsku vojsku, onda ni po kojim mjerilima to se nigdje i nikad nije i ne bi moglo okarakterisati **nazivom buna.** Ali, kako se vidi, može se tako nešto dešavati tamo gdje se isprepliće politika i istoriografija.

Potkupljivi Miloš Obrenović

Gradaščević i njegovi ustanici su oslobodili i vladali teritorijom Bosanskog pašaluka, izuzev s Hercegovinom, više od godinu dana (26. mart 1831 – 4. juni 1832). Dakle, postojala je i slobodna teritorija (država) i organizovana vlast. To se u bunama nikad ne dešava izuzev krajnje efemerno.

Zašto se oko ove ličnosti toliko isplela politika i istoriografija? Ima tome više razloga. Gradaščević je prilikom oslobođenja Bosne i pokreta njegove vojske ka jugu – Kosovu polju pozvao da mu se pridruži knjaz Miloš Obrenović i da zajedno vode rat i bitku na Kosovu polju protiv vojske turskog sultana. No, Miloš je poziv odbio. I ne samo to. Njemu su Turci, plašeći se da će priči Gradaščeviću, obećali ispuniti datu obavezu o ustupanju šest nahija, među njima i nahiju Jadar sa Rađevinom (uz Drinu) koja je bila u sastavu Bosanskog pašaluka. Miloš je to prihvatio i uz to zatražio od Porte saglasnost da s vojskom udari na Bosnu i napadne Gradaščevića. Turci, poznavajući dobro Miloša, nisu njegov predlog prihvatili, jer su znali da će on za svoju uslugu tražiti previsoku cijenu.

Na kraju, carska turska vojska je poslije više bojeva u blizini Sarajeva ipak porazila usamljenog Gradaščevića. On se povukao na austrijsko tle, a zatim produžio, sa svojom pratnjom, među kojom je bilo i 19 starješina Srba, koji su se borili pod njegovom komandom, u Beograd Milošu. Međutim, ovaj ih je predao beogradskom paši, a on dalje uputio u Carigrad i u pustinje Anadolije. Za ove usluge Miloš je dobio traženih šest nahija. Tada je definitivno, osim Malog Zvornika, Drina postala granica između Srbije i Bosne.

Pisanja da je Gradaščević bio tobože samo za autonomiju Bosne (a upravo je samo to Miloš i tražio i dobio tih godina od Turaka) te da je to bio čitavo vrijeme samo feudalni pokret jeste plod vještog domišljanja i poturanja pojedinih uticajnih istoričara. Istina, u prvim mjesecima njegov pokret je imao izrazite crte koje su karakteristične za feudalne pokrete, ali, kad su u njegovu vojsku stupili i srpski, a izgleda i hrvatski, seoski dobrovoljci, a Gradačević imao hrabrosti i iluzija da pozove i Miloša da sa svojom ustaničkom i seljačkom vojskom učestvuje u ustanku, u kojem bi i on davao karakteristike i pravac čitavom pokretu, pada svaka istoriografska kombinatorika pred ovim činjenicama. Kritika da je Gradaščević u svojim tridesetim godinama bio autokrata i osion vrijedila bi kad takav ne bi bio i još gori knjaz Miloš Obrenović.

Osim toga, treba imati u vidu da je u Sarajevu, odakle mu je pristupio veliki broj dobrovoljaca, bilo dosta prebjeglih revolucionara iz Budimpešte, Beča i Milana, a koji su mogli davati izvjestan progresivan tok tom Gradaščevićevom pokretu. U tome gradu tada je, što se izbjegava istaći, bilo 31 trgovačkih i zanatlijskih esnafa sa »najmanje 2000 članova«. Zato je francuski konzul u Travniku, Davil, nazvao još prvih godina 19. vijeka Sarajevo – esnafskom republikom.

Sutra: Muslimani na raspelu

Muslimani na raspelu

Pošto nisu priznavani kao narod, o bunama i ustancima Muslimana u vrijeme Osmanlijskog Carstva gotovo se nije ni znalo, a o njima je američki istoričar Robert Donia kazao da su bili preteče svim uspješnim antiimperijalističkim i antikolonijalnim ratovima u svijetu – Težnje za svojatanjem Muslimana

Skoro čitav devetnaesti vijek u Bosni i Hercegovini ispunjen je bunama i ustancima. U više navrata Srbi su oružanom borbom pokušavali da zbace feudalni poredak i oslobode se od osmanlijske vladavine. Na te pokrete su, bez sumnje uveliko uticali ustanci i drugi događaji u Srbiji i Crnoj Gori, a i ratovi koje su ove zemlje u savezu sa Rusijom vodile protiv oronulog i teškog bolesnika sa Bosfora.

Sve te bune i ustanci od 1809. do 1863 – prva i druga mašićka buna, Pop-Jovičina buna u Posavini, prvi, drugi i treći ustanak u Hercegovini pod vođstvom Luke Vukalovića, seljačke bune u Posavini i Bosanskoj krajini te veliki ustanak u Hercegovini (1875 – 1878) i ustanak u Bosni (1875 – 1878) široko su i temeljno u istoriografiji obrađivani. O ustanku 1875-1878. održan je povodom 100-godišnjice i međunarodni naučni skup.

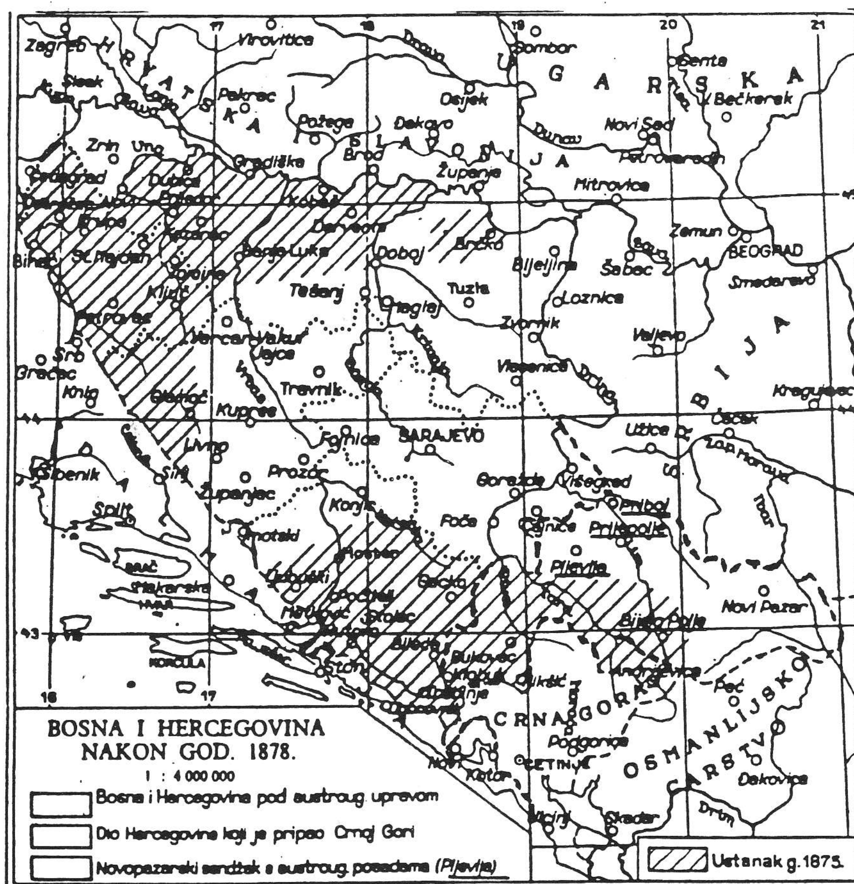
Dopuna istorije

O bunama i ustancima Muslimana u vrijeme Osmanskog Carstva veoma je malo pisano i zato je to malo kome i poznato. Jer, Muslimani kao narod, izuzev u narodnooslobodilačkom ratu (1941-1945.), sve do 1963. godine nisu zvanično priznavani, pa se nije gotovo ni mogla njegovati i izučavati njihova istorija. A bez podrške društva i države u socijalističkim sistemima ne mogu se izvoditi obimniji i ozbiljniji naučni poduhvati.

No, kad su Muslimani postali ponovo Muslimani i narod milošću državnom i partijskom, u Sarajevu je održan prvi put naučni, uz to i međunarodni, skup na temu Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini (u organizaciji Akademije nauka i umjetnosti, u Sarajevu). To je bilo, nažalost, prvi put u proteklih stotinu godina da je jugoslovenska javnost dobila potpunu i fascinantnu sliku o događajima koji su bili dominantni u Evropi u toku proljećnih i ljetnih mjeseci 1878. godine.

Prvi put je javnost šire saznala o tome da su baš Muslimani Bosne i Hercegovine sami digli ustanak i razoružali turske garnizone, organizovali snažnu narodnu vojsku, pozvali sve narode bez obzira na vjeru, da im se pridruže i pruže otpor novom zavojevaču – Austro-Ugarskoj. Oni su zajedno sa Srbima, Hrvatima i Jevrejima obrazovali svoju Narodnu vladu u Sarajevu. To je bila prva zajednička vlada svih naroda Bosne i Hercegovine u njenoj dugoj istoriji. Vlada je kao prvi akt odbacila diktat i odluku velikih evropskih sila na Berlinskom kongresu (13. 6. – 13. 7. 1878) o davanju mandata Austro-Ugarskoj o okupaciji BiH i objavila Evropi da će voditi rat za odbranu svoje zemlje.

Na prijetnje Narodne vlade, austrougarska vlada je odgovorila i uvjeravala vlade velikih sila da će joj biti potrebna svega jedna pleh-glazbena četa za ostvarenje odluke Berlinskog kongresa. Međutim, umjesto čete, Austro-Ugarska Carevina je na kraju morala za slamanje otpora Bošnjaka angažirati armiju jačine čak oko 300.000 vojnika (naprama 93.000 dobrovoljaca Narodne vojske) i da tek nakon tromjesečnih teških borbi i pretrplje-

Granice Bosne i Hercegovine nakon 1878. godine

nih gubitaka od preko 5.000 vojnika i oficira izbačenih iz stroja (a prema nekim podacima oko 20.000) okupira Bosnu i Hercegovinu.

Ocjena američkog istoričara

Austrijski Generalštab je ovaj rat uvrstio u red velikih ratova 19. vijeka. Na naučnom skupu, koji smo pomenuli, američki istoričar Robert Donia (The Ohio State University, Lima Campus) u svom saopštenju (Bitka za Bosnu: Habsburška vojna strategija 1878) kazao je da je odbrambeni rat koji su vodili bosanski Muslimani bio preteča svim uspješnim antiimperijalističkim i antikolonijalnim ratovima u svijetu te da je ovaj narod pokazao primjerom čitavom svijetu da se i male zemlje mogu uspješno oduprijeti savremenim imperijalističkim armijama, što nije bio dotle slučaj.

Ruski istoričar V. I. Freidzon naveo je u svom naučnom radu kolike su velike simpatije bile izražavane u ruskim novinama, političkim krugovima, Carskoj kancelariji i ruskom Generalštabu za otpor koji su pružali Muslimani-Slovenі austrijskoj armiji. Prijatno je bilo tada slušati i ocjenu ondašnje Carske kancelarije: »Da smo znali da se ovako mali narod može nositi sa glavninom austrijske armije, mi nikad ne bismo odstupili i izvršili reviziju San-Stefanskog ugovora«.

A o tom događaju je sarajevski akademik dr Milorad Ekmečić u Istoriji Jugoslavije (Prosveta, Beograd, 1972) napisao samo ovo:

»Kad ulazi u Bosnu 1878, lomeći žilavi narodni otpor muslimanskog i delom srpskog naroda, Austrija je od velikih sila ovlašćena za privremenu okupaciju jedne teritorije koja je pravno ostala pod sultanovim suverenitetom...«

To je sve što studenti mogu naučiti iz toga udžbenika o tako značajnom događaju za sve narode Bosne i Hercegovine, a sadašnji predsjednik Republike Crne Gore dr Branko Kostić, koji ispostavlja račune Bosni i Hercegovini i prijeti nekakvim dobrovoljačkim odredima i revizijama granica i ponovnim ukidanjem Muslimana, zaboravlja da je knjaz Nikola već jednom naplatio taj isti račun, kada je primio od bečkog dvora »paušalni iznos od nekoliko hiljada zlatnih guldena« za 6.750 srpskih ustanika i junaka iz ustanka 1875–1878, koje je odmah poslije pada tvrđave Klobuk, a koju su branili hercegovački Muslimani, na Goričkom polju kod Trebinja početkom oktobra 1878. godine, na prevaru predao austrijskim pukovima i austrijskom feldmaršalu Jovanoviću na milost.

Berlinskim ugovorom velikih evropskih sila Bosna i Hercegovina je predata na upravu Austro-Ugarskoj. Ugovorom su izmijenjene samo jugoistočne granice Bosne i Hercegovine prema Crnoj Gori, a Srbija je dobila Mali Zvornik i formalnu nezavisnost. U novopazarskom sandžaku, koji je razdvajao Srbiju od Crne Gore, ostala je i dalje turska uprava (do 1912, prvog balkanskog rata), s tim što je Austro-Ugarska dobila pravo da u njemu drži garnizone i kontroliše komunikacije. Crnoj Gori je priznata nezavisnost i dodijeljen Nikšić, Vrbica, Krstac, Mratinje, ušće Pive i Tare, Žabljak i Kolašin, koji su dotle bili u sastavu bosanskog vilajeta.

Svojatanje Muslimana

Ulaskom Bosne i Hercegovine u sastav Austro-Ugarske Carevine, ona je definitivno počela izlaziti, nakon 415 g... na, iz islamsko-orijentalno... naglo ulaziti u krug uticaja... ropske i hrišćanske kulture ... vilizacije. Već prvih dece... okupacije pojačano je pita... a počelo je, kao što smo vid... u početku izlaženja feljto... još krajem 18. vijeka, izme... Hrvata i Srba, čija je Bos... Muslimani su zbog pružen... otpora okupaciji, prvih god... živjeli pod snažnom poli... skom i drugom torturom (... koliko hiljada ih je pobije... povješano, odvedeno u logo... dok ih je za sve vrijeme oku... cije izbjeglo u Tursku o... 63.000). Maltretiranja Mu... mana pojačaće se još više ka... se oni budu digli na ustan... zajedno i pod komand... srpskih vođa, u Hercegov... 1881/1882. godine.

Na Muslimane su u prv... godinama okupacije nije u ... litičkim gibanjima mnogo ... računaeo. Za njihove duš... opredjeljenja su se, kao i ... »dobre Bošnjane« u 14. vije... borile sada srpske i hrvat... političke stranke i pokr... Muslimanima je data altern... va – ili u Srbe ili u Hrvate.

Težnje za pridobijanj... Muslimana javile su se ... srpskim kulturnim i politič... krugovima još početkom, a ... hrvatskim tek sredinom 19. ... jeka. Književnik Dositej Ob... dović (1742–1811) je prvi u... zao, artikulišući srpski nac... nalni program i težnje srp... države, na Turke-Bošnja... Prema njemu, »slavenoserb... nacija je u Serbiji, Bosni i D... maciji sa Ercegovinom«. ... njegovom čuvenom »Pis... Haralampiju« Dositej je, ... red ostalog, napisao i ovo ... Muslimanima: »Govoreći ... narode, koji u ovim kralj... stvam i provincijama živu, ... umevam kolike grčke crk... koliko i latinske sledovate... ne isključavajući ni same T... ke Bošnjake i Ercegovce, bu... ći da zakon i vera može se p... meniti, a rod i jezik nika... Bošnjak i Ercegovac Turčin, ... se Turčin po zakonu zove (O... nosi se na vjeru), a po rod... po jeziku, kako god su bili ... govi čukundedovi, tako će bi... njegovi poslednji unuci: B... njaci i Ercegovci dogod B... svet drži... Bošnjaci će ost... Bošnjaci i biće što su njiovi s... ri bili. Za sav dakle srpski ... ja ću prevoditi slavni i premu... ri ljudi misli i sovjete, želeći ... se svi polzuju«.

Sutra: Po zakonu ili po vjeri

ISTORIJA I POLITIKA — ČIJA JE BOSNA? (18)

Po zakonu ili po vjeri

Polemišući sa Hrvatima, Vuk Karadžić je predlagao da jezik bude put nacionalnog opredjeljivanja Hrvata i Srba, a kada ovo nije prihvaćeno, predložio je diobu po vjeri. Ali ta granica nije se mogla povući kada su u pitanju Muslimani ● Tezu Ante Starčevića o hrvatskom porijeklu Muslimana podržavao je i biskup Josip Juraj Štrosmajer

Shvatanje Vuka Stefanovića Karadžića nije se, u pogledu nacionalnog pitanja, razlikovao od Dositejevih shvatanja. U poznatom članku »Srbi svi i svuda« (»Kovčežić« 1847) Vuk je izrazio ubjeđenje da će prosvjeta učiniti da Srbi-muslimani shvate da oni »nijesu Turci nego Srbi«.

Vuk je u polemici sa Hrvatima predložio jezik kao osnovnu karakteristiku u nacionalnom opredjeljivanju Srba i Hrvata pa kad to nije bilo prihvaćeno predložio je diobu na Srbe i Hrvate pomoću vjere. Evo šta je Vuk o tome pisao:

»Ako hrvatski rodoljupci« ne pristaju na ovu razumnu osnovnu diobu, onda se za sad u ovome ništa drugo ne može učiniti nego da se podijelimo po zakonu ili vjeri: koje god zakonu Grčkoga ili istočnoga onaj se makar gdje stanovao neće odreći srpskoga imena, a od onijeh koji su zakona Rimskoga, neka kaže da je Hrvat koji god hoće... Ako li ko nađe što bolje i pravilnije i za obje strane povoljnije, meni će biti još milije«.

Za Vuka je, dakle, vjera bila međa između Srba i Hrvata, ali takva međa nije mogla da bude kada su u pitanju bili Muslimani, jer je očito bilo u pitanju čija bi onda bila Bosna. Vukovo shvatanje o nacionalnom pitanju, Bosni i Hercegovini i odnosima srpskog nacionalnog pokreta prema Muslimanima zacrtano je i u čuvenom **»Načertaniju«** (iz 1844) Ilije Garašanina. On je u njemu (više ga je puta dopunjavao) preporučivao i vođenje nacionalnih akcija među Muslimanima. U jednom od njih postavljen je i zadatak **»štampati kratku i opštu narodnu istoriju Bosne** u kojoj ne bi se smela izostaviti slava i imena nekih u muhamedanskoj veri prešavlji Bošnjaka«. On je preporučivao još 1858. godine da se u hajdučke čete za borbu protiv Turaka primaju i bosanski Muslimani. Jedan od takvih biće i čuveni Hadži Lojo (hajduk Salih Vilajetović).

Da se Muslimani prikažu ili pridobiju da budu Srbi na tome je radio veliki broj političara, književnika, kulturnih i javnih radnika. Svi njihovi napisi, premda inspirisani težnjom ka pridobijanju Muslimana da se izjašnjavaju kao Srbi, a u doba nacionalnog romantizma i u želji da im se srpski narod brojno ojača, mogu se razumjeti. A u tome su imali i uspjeha. Mnogi ugledniji Muslimani su se pod njihovim uticajem opredjeljivali pa i osjećali Srbima. Takvih opredjeljenja biće i ubuduće. Jer, čovjek je u nacionalnom pogledu ono što se osjeća. Nacionalna svijest se, u modernom smislu, javlja uglavnom, tek uoči i poslije francuske revolucije. U srednjem vijeku, vidjeli smo iz ovog feljtona, takve svijesti uopće nije bilo. U Bosni se, pod

[redacted]

PIŠE: MEHMEDALIJA BOJIĆ

Vuk Karadžić: Isticao je dvije mogućnosti za nacionalnu identifikaciju, a »ako li ko nađe što bolje i za obje strane poboljnije, meni će biti još milije«.

kod pravoslavnog stanovništva počela uzdizati nacionalna svijest u prvoj polovini, a kod katolika i muslimana u drugoj polovini 19. vijeka.

Teze Ante Starčevića

Pretenzije Hrvatske prema Bosni javile su se, kako smo ranije vidjeli, još početkom 18. vijeka. Ali, težnje ka pridobijanju muslimanskog stanovništva u Bosni, od hrvatskih historičara, književnika i političara, da se opredijele kao Hrvati, pojavile su se dosta kasno. Tek početkom druge polovine 19. vijeka. Prvi koji je shvatio da se Bosna ne može priključiti Hrvatskoj ako se muslimansko stanovništvo ne opredijeli u Hrvate bio je političar, književ- i filozof Ante Starčević (1823 – 1896). On je bio i prvi političar koji je u Hrvatskoj artikulisao hrvatski nacionalni program. Pošto je on bio glavni pobornik teze o hrvatskoj nacionalnosti Muslimana, njegova stranka prava je u Sarajevu bila glavni nosilac svih akcija za razvijanje hrvatske nacionalne svijesti u Bosni i Hercegovini u toku čitave austrougarske okupacije.

Starčevićevu tezu o hrvatskom porijeklu Muslimana izgleda da je podržavao i biskup Josip Juraj Štrosmajer. Biskup je dosta često primao u posjete, održavao i njegovao prijateljske veze sa više uglednih Muslimana iz Bosne. On je preko svoga svećenstva radio na širenju hrvatske svijesti među katoličkim stanovništvom, a koje se tada osjećalo samo Bošnjacima-katolicima. Starčević je probudio veliki interes prema Bosni i Muslimanima i kod hrvatskih književnika koji su sa dosta topline i objektivnosti pisali o Muslimanima. Među njima su se isticali Luka Botić, Milan Ogrizović (autor drame »Hasanaginica«), Eugen Tomić (romani »Zmaj od Bosne« i »Emin-agina ljuba«), Eugen Kumičić i drugi.

Hrvatski mamci

Akcije iz Hrvatske radi hrvatskog naiconalnog usmjeravanja Muslimana vođene su pretežno preko sredstava kulture književnosti, štampe. Matica Hrvatska je još od 1886. počela prikupljati i publikovati narodne pjesme iz Bosne. Njeni pregaoci su prikupili i sačuvali od zaborava 320 muslimanskih pjesama sa 255.000 stihova. Ona ih je publikovala (1898) u dvije knjige pod nazivom **»Hrvatske narodne pjesme. Junačke pjesme muhamedanske«.**

Ova djelatnost na kulturnom planu, a opisana samo parcijalno, uticala je, takođe, da se dosta rano izvjestan broj muslimanskih intelektualaca opredijeli za hrvatsku nacionalnost. Ovim opredjeljivanjem muslimanskih intelektualaca, (selo nije nikada zahvatilo) i jednog broja njihovih političkih prvaka znatno će usporiti proces nacionalnog osvješćivanja širokih slojeva muslimanskog slovenskog stanovništva. Zato će se Muslimani od vremena okupacije naći u teškom procijepu.

O sukobu Srba i Hrvata i njihovom nastojanju da pridobiju Muslimane, nedavno je i istoričarka Branka Prpa-Jovanović prilično tačno zapazila:

»...Na području Bosne i Hercegovine su se poslije okupacije sudarile dvije oprečne koncepcije: da su Bosna i Hercegovina isključivo srpske, odnosno hrvatske zemlje. Muslimane su, shodno takvom polazištu, pomoću religiozne tolerancije, uz satanizaciju konkurentske strane, pokušavalo pridobiti za srpsku ili hrvatsku opciju. S druge strane, kao što se 20-godišnji Kuenov režim u Hrvatskoj u svojoj protuhrvatskoj politici – po načelu 'divide et impera' – oslanjao na predstavnike srpskih elita, tako se i režim Benjamina Kalaja u Bosni, u borbi protiv bosanskih Srba i Muslimana koji su pružali otpor austrijskoj okupaciji, oslanjao na predstavnike hrvatskih elita i katoličku crkvu, predvođenu militantnim klerikalcem, sarajevskim nadbiskupom Josipom Štadlerom«.

Vrijeme nacionalnog osvješćivanja

Čitav 19. i početak 20. vijeka u Bosni i Hercegovini ispunjen je neprekidnim etničkim seobama naroda i migracijama stanovništva. To je bio vijek i definitivnog formiranja nacionalne svijesti i kod Srba i kod Hrvata i kod Muslimana. Tada će, u 19. vijeku, konačno nestati i Vlaha čiji će se ostaci pretopiti većim dijelom u Srbe i Muslimane, a djelimično i u Hrvate.

Poslije nekoliko velikih i iscrpljujućih ratova, epidemija kuge u više navrata i drugih zaraznih bolesti, koje su naročito zahvatale gradove, sredinom 18. vijeka etnički sastav stanovništva znatno se izmijenio. Tada se je broj Muslimana u Bosni i Hercegovini sveo sa 900.000 (koliko ih je bilo u 17. vijeku) na oko 400.000.

I u 19. vijeku unutar granica BiH najviše se preseljavalo stanovništvo iz Hercegovine (bez razlike na vjeru – narodnost) i to u plodnije krajeve, u posavsku i srednju Bosnu. Nakon velikog pomora od kuge (1813–1817) iz Hercegovine se doselilo u »donju Bosnu preko 10.000 duša«. Veliki broj Srba iz Hercegovine se doselio u Bosansku krajinu nakon rata Omer-paše Latasa (1850–1853) protiv bosanskog begovata i prvih godina austrougarske okupacije. Milan Karanović je u svojoj knjizi Pounje naveo je da se zadnjih 80 do 100 godina (on je to napisao 1925) u Bosansku krajinu doselilo preko 60 posto od svih Srba u Pounju. Ovdje je bilo doseljavanja i iz Like i Dalmacije.

U ovo vrijeme su se u znatnom broju doseljavali i Hrvati, posebno iz dalmatinske Zagore, Like i Slavonije. U vrijeme turske vlasti najviše se naselilo u pograničnim krajevima **Hlivna, Duvna, Ljubuškog, Stoca i Ljubinja.**

U vrijeme prvih godina okupacije osnovane su i jake kolonije Nijemaca, Talijana, Poljaka, Čeha, Ukrajinaca, Slovaka – uglavnom katolika.

Prilikom prvog popisa stanovništva koji je izvršila Austro-Ugarska već u 1879. godini stanje je izgledalo ovako: pravoslavnih (Srba) 496.485 ili 42,9 odsto muslimana (Bošnjaka-Muslimana) 448.613 ili 38,7 odsto, katolika (Hrvata) 209.391 ili 18.1 odsto i Jevreja 3.951 ili 0,03 odsto. Godine 1885. bilo je pravoslavnih 571.250, muslimana 492.710, i katolika 285.788. Godine 1910. bilo je pravoslavnih 825.418, muslimana 612.137 i katolika 434.061.

A prilikom prvog popisa u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, stanje u Bosni i Hercegovini bilo je ovako: pravoslavnih 829.360, muslimana 588.173 i katolika 453.617.

Sutra: Prva zajednička država

PIŠE: MEHMEDALIJA B

Prva zajednička država

Na Bledu 26. avgusta 1939. predsjednik vlade Kraljevine Jugo vije Dragiša Cvetković (sjedi, prvi zdesna) i (do njega) potp sjednik dr Vladimir Maček, vođa Hrvatske seljačke stranke o zovali su takozvanu vladu sporazuma

Unitarističko uređenje, negiranje postojanja različitih nacija i njihovih interesa, shvatanje da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod sa tri imena ali i neuvažavanje veoma različitih puteva razvitka svakog naroda iz južnoslovenskih zemalja kroz čitavu proteklu istoriju – dovode mladu Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, već na samom njenom početku, u veoma težak položaj

Prvi svjetski rat, najveća klanica u dotadanjoj istoriji čovječanstva, **počeo je na Drini**, toj sudbonosnoj rijeci razmeđa Istoka i Zapada. Treba imati u vidu da bi do toga rata došlo i da nije naš Mladobosanac Gavrilo Princip pucao u simbol moći Austro-Ugarskog Carstva. Jer, ona je već odavno imala pripremljene planove za prodiranje na Istok – Drang nach Osten. Povod bi se uvijek lako našao.

Značaj ovoga rata za jugoslovenske narode je bio u tome što su oni sami učestvovali u rušenju dva bolesna carstva – Bosforskog i Podunavskog, i umjesto njih stvorili **po prvi put u istoriji Južnih Slovena** ako izuzmemo efemerne periode bugarskog cara Simeona i makedonskog cara Samuila u dalekom 10. odnosno 11. vijeku (svoju zajedničku državu. Treba podvući i ovom prilikom da je srpski narod i njegova Kraljevina Srbija dala tome najveći doprinos, posebno u ljudskim i materijalnim žrtvama. I narodi Bosne i Hercegovine dali su za to ostvarenje svoj udio. I oni su se putem svog Narodnog vijeća Bosne i Hercegovine dobrovoljno udružili sa Srbijom i to 1. novembra 1918, a ne 1. decembra te godine. Tako su postupile i u toku novembra i druge zemlje koje su bile dotle u sastavu Austro-Ugarske Dalmacija, Hrvatska, Slovenija i Vojvodina.

Negiranje različitosti

Kako je došlo do obrazovanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca poznato je. Bitno je istaći pri ovome da su zaista postojale u svim narodima, **više od stoljeća**, snage i težnje ka stvaranju jedne zajedničke države. Ali, kao što to često biva u životu država, teško je bilo složiti se i pronaći spasonosno rješenje da se zadovolje svi narodi i brzo i skladno ukomponuju različite nacionalnosti, vjere, kulture i civilizacije. Izabrani put unitarističkog uređenja, negiranje postojanja različitih nacija i njihovih interesa, shvatanje da su Srbi, Hrvati i Slovenci samo jedan narod sa tri imena, neuvažavanje veoma različitih puteva razvitka svakog naroda iz južnoslovenskih zemalja kroz čitavu proteklu istoriju – dovešće mladu Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, od samog početka, u vrlo težak položaj.

Tražeći spasonosni izlaz za svoju kraljevinu Aleksandar Karađorđević je 1929. godine do kraja zaoštrio odnose u njoj. Ukinuo je Ustav, zabranio sve političke partije i stranke, a KPJ izložio strahovitom progonu, proglasio princip »jedan kralj, jedan narod, jedna država«, ukinuo dotadašnji naziv zemlje, podijelio je na banovine (vjerovatno je namjeravao da zatre istorijske korijene svakoj pridruženoj zemlji), proglasio ličnu diktaturu. Njegova Kraljevina Jugoslavija umjesto na 33 oblasti sada je bila podijeljena na devet banovina. Ona je preživljavala teške dane. Nijednom narodu nije bilo lako, niti je bio privilegovan. Ni srpskom. On je kao narod imao jedinu prednost nad drugim prilikom izbora zanimanja za žandarmeriju, vojne škole, financijsku službu, lugare.

Muslimani kao narod bili su od početka zapostavljeni, a uz to nisu ni priznavani. Oni su imali da se p stepeno asimiliraju u Srb Hrvate. Agrarna refor koju je država sprovod radi ukidanja feudalnih a rarnih odnosa, a što je b prirodno, strahovito je o romašila muslimanske ze ljoposjednike. Često je zemljoradnicima – selja ma oduzimana zemlja, obeštećivani su putem no čanih obligacija koje praktično nikad nisu mog ni realizovati. Ogorčenje bilo tim veće što tako n postupano sa veleposjedn cima i zemljoporadnicin priznatih naroda pa i naci nalnih manjina (Nijemcin i Mađarima u Vojvodini Slavoniji, na primjer). T mo su zadržavane čitave l tifundije. U početku živo Kraljevine bilo je pren Muslimanima i represali koje nisu bile zasnivane n postojećim zakonima.

No, bez obzira na to uporedujući neka drug vremena, Muslimani su Kraljevini Jugoslaviji ima kulturnu i vjersku auton miju. Njihova vjera se ubr jala među tri priznate vjer Muslimani su mogli, kao svi drugi, da imaju svo posebne političke organiz cije, partije i stranke. Pa kulturna i sportska društv

Svjesno slabljenje Bosne

U Kraljevini Jugosla viji, izuzimajući teško so cijalno stanje, glavr problem bili su odnos

OSLOBOĐENJE ● PETAK, 7. DECEMBAR 1990.

između hrvatske opozicije sa Mačekom na čelu i vladajućih stranaka i krugova oko princa Pavla Karađorđevića. Izgledalo je da je tzv. hrvatsko pitanje – čvorište svih pitanja i problema u zemlji. Na kraju ono je pokušano da se riješi na račun teritorija Bosne i Hercegovine i podjelom vlasti.

Bosna i Hercegovina, zemlja sa istorijskim i državnim tradicijama i omeđivana granicama koje su više puta međunarodno priznavane ili kako u svojoj, Istoriji Jugoslaviji kaže istoričar dr Vladimir Ćorović **»više puta osveštavane«** od velikih sila, podjelom na banovine **najgore je prošla.** Iscjepkana je na četiri banovine – primorsku, vrbasku, zetsku i drinsku. Muslimani su ovim bili svjesno izdijeljeni i usmjereni ka teritorijama van Bosne i Hercegovine, kako bi se u njima zatrla svijest o sopstvenoj posebnosti kao naroda, pa i o tradicijama eventualne bosanske državnosti i autonomnosti. Znalo se dobro za njihove ustanke i protiv Osmanskog Carstva radi ostvarenja autonomnosti BiH.

Licemjerni »prijatelj« Muslimana

Novoformiranoj banovini Hrvatskoj dodijeljene su, na osnovu sporazuma Cvetković – Maček (26. avgusta 1939), teritorije i bosanske zemlje u bosanskoj Posavini – općine i kotarevi (srezovi) Brčko, Gradačac, Bosanski Šamac, Bosanski Brod i Derventa, a u jugozapadnoj Bosni i u Hercegovini – Stolac, Čapljina, Ljubuški, Mostar, Konjic, Prozor, Fojnica, Travnik, Bugojno, Tomislavgrad, i Livno. Iz sastava Srijema (dunavske banovine) priključeni su, takođe na osnovu ovog sporazuma, Šid, Ilok i Vukovar.

Dr Vladko Maček je volio da izigrava prijatelja Muslimana. O njegovom dvostranom licu prema njima dovoljno ga je osvijetliti sa dva podatka. U jednom letku od 23. rujna 1935. godine on je o njima naveo: »O braći Muslimanima ja sam uvijek imao najbolje mišljenje kao o vjernim drugovima i ljudima od riječi i obraza, a to sam mišljenje još bolje utvrdio svojim iskustvom, kada sam ono nekoliko mjeseci bio zatočen u Bosni...«

A u Parizu, u emigraciji, prisjećajući se svog sporazuma sa Dragišom Cvetkovićem, rekao je 1946. godine o Muslimanima: »Kada sam sa Dragišom pravio sporazum 1939., **mi smo se sporazumjeli** kada smo došli na Bosnu i Muslimane, **da smatramo da Muslimani ne postoje.** I tako smo radili...« (podvukao MB).

Sa podjelom Bosne i Hercegovine Muslimani su bili ogorčeni, a nisu bili zadovoljni ni Srbi koji su ušli u sastav nove banovine, a ni mnogi bosanski Hrvati.

Sporazum između predsjednika vlade Kraljevine Jugoslavije D. Cvetkovića i vođe Hrvatske seljačke stranke V. Mačeka potpisan je 26. avgusta, a drugi svjetski rat otpočeo je nakon pet dana, 1. septembra 1939. Sporazum nije razriješio nikakve ni političke ni socijalne ni nacionalne probleme u zemlji. Naprotiv. On ih je samo zaoštrio i, u stvari, sveo sporazum na preraspodjelu vlasti između dijelova srpskih (bolje reći srbijanskih) i hrvatskih građanskih krugova. Ovaj sporazum će uveliko doprinijeti zaoštravanju međunacionalnih, socijalnih i konfesionalnih odnosa, brzoj katastrofi zemlje u aprilskom ratu 1941. godine i prouzrokovati golgotu svih naroda, a posebno naroda Bosne i Hercegovine kakvu do tada u svojoj prošlosti nikada nisu doživjeli.

Sutra: Hrvati, bez privole

ISTORIJA I POLITIKA – ČIJA JE BOSNA?

Hrvati, s prisilom

Stvaranjem Nezavisne Države Hrvatske, u čiji je sastav ušla čitava Bosna i Hercegovina i dio Sandžaka, Muslimani, koji ni u Kraljevini Jugoslaviji nisu priznavani kao narod, u ovoj novostvorenoj državi prinudno gube i svoj kulturni identitet – Progoni Srba i Jevreja – Egzistencijalno ugrožen, srpski narod diže oružani ustanak, kome se pridružuju i ostale nacionalnosti

Agresija nacističke Njemačke na Jugoslaviju otpočela je bez objave rata 6. aprila 1941. godine, nadiranjem njemačkih armija iz Austrije, Mađarske, Rumunije i Bugarske. Kroz nekoliko dana su im se pridružile talijanske, mađarske i bugarske trupe. Jugoslovenska vojska, razrivena iznutra kapitulantskim duhom vladajućih krugova i generaliteta, slomljena je za desetak dana. Potpisivanjem bezuslovne kapitulacije (17. aprila) i bjekstvom vlade u inostranstvo, prestala je da postoji Kraljevina Jugoslavija.

Još u toku rata nastalo je komadanje i rasparčavanje zemlje. Njemačka i Italija su, kao vodeće fašističke sile, podijelile jugoslovensku državnu teritoriju na dva dijela: njemačko i talijansko interesno područje, s tim što su Mađarskoj prepustili Baranju i Bačku a Bugarskoj dijelove Srbije i Makedonije.

Pod okriljem Nijemaca u Zagrebu je 10. aprila proglašena tzv. Nezavisna Država Hrvatska, u čiji je sastav ušla, uz saglasnost Njemačke i Italije, čitava Bosna i Hercegovina i dio Sandžaka, istočno od rijeke Lima (izuzev Novog Pazara i deževskog sreza). Demarkaciona linija između Njemačke i Italije kroz NDH protezala se pravcem Samobor – Petrinja – Glina – Bosanski Novi – Sanski Most – Mrkonjić-Grad – Donji Vakuf – Sarajevo – Ustiprača – Priboj – Novi Pazar.

U NDH su dovedene ustaše, najekstremnije krilo hrvatskog separatističkog pokreta, sa poglavnikom Antom Pavelićem na čelu. Oni su od prvih dana dolaska na vlast počeli sa masovnim hapšenjima, strijeljanjima i internacijama Srba i Jevreja. Ovi su praktično stavljeni van ikakvog zakona.

Drina, granica Hrvatske

Ulaskom Bosne i Hercegovine u sastav NDH, granica ove okupatorove tvorevine na istoku je postala Drina, zatim dijelovi Sandžaka istočno od Lima, a prema Crnoj Gori, kakva je bila u 1878. godini. Drina je tako postala granica Hrvatske pa makar i pod okriljem njemačkog okupatora nakon 970 godina od kako je kralj Krešimir II, navod

PIŠE: MEHMEDALIJA BOJIĆ

no, imao kratko vrijeme granicu na Drini.

Muslimani su, bez njihove ikakve saglasnosti, proglašeni Hrvatima i tako preko noći »zakonskim aktom« nasilno asimilirani. Ustaškim vrhovima je pošlo za rukom da pridobiju jedan dio bivšeg vodstva Jugoslovenske muslimanske organizacije. Tako su Muslimani, ostavši bez ikakve organizacije, a nepriznavani ni u vrijeme Kraljevine Jugoslavije kao poseban narod, postali objekat za svakojaka manipulisanja. Nad njima je u stvari, izvršen pravi kulturni genocid – totalna i nasilna asimilacija jednog naroda.

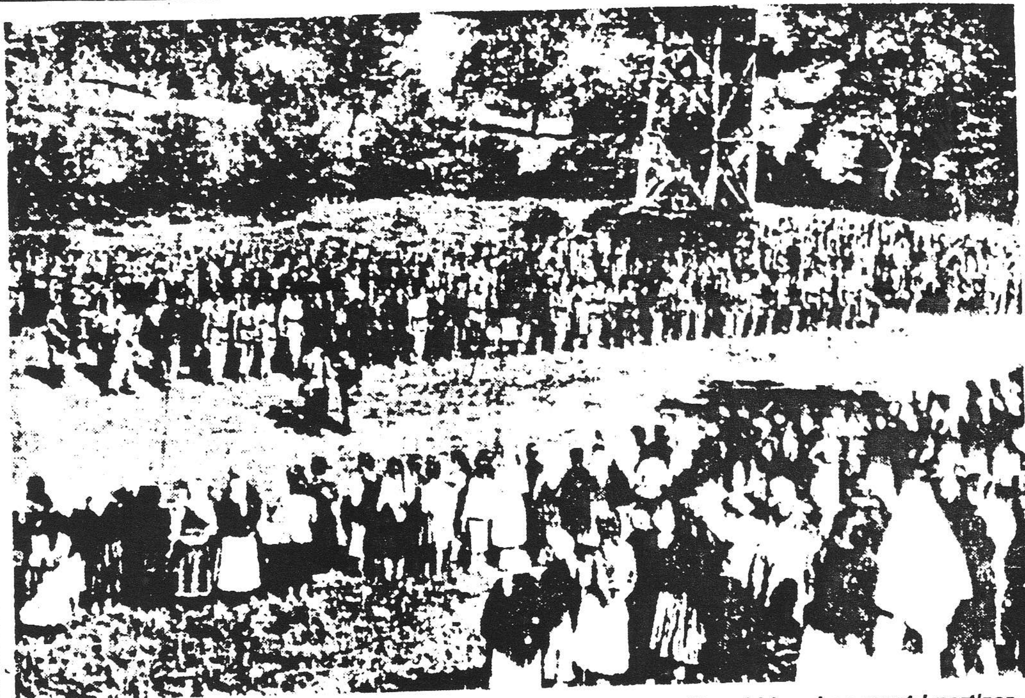
Naziv Bosna i Hercegovina se od jeseni 1941. godine nije smio ni spominjati u javnim sredstvima informisanja, na radiju ili novinama, a Bosanska krajina postala je Hrvatska krajina.

I u NDH kao i u čitavoj zemlji, Jugoslaviji, ukinute su sve političke partije i stranke, a njihova rukovodstva su se dijelom priključili okupatoru ili sasvim pasivizirala. Jedan dio je pobjegao u inostranstvo. Uz narod je ostala jedino Komunistička partija Jugoslavije sa svojim kadrovima i članstvom, kojoj je bio Josip Broz Tito na čelu i koji su do okupacije djelovali iz ilegale.

Partizani jedino utočište

Srpski narod, našavši se u najtežem položaju u svojoj prošlosti, egzistencijalno sasvim ugrožen; spontano se je digao na ustanak gotovo u čitavoj NDH. Ustanicima je prišla i pružila svestranu pomoć KPJ, prenoseći im uz to i svoja organizaciona i borbena iskustva.

No, pod uticajem stihijnosti ustanka i djelovanja pročetničkih elemenata među ustanicima, dolazilo je u pojedinim krajevima do teških i neopravdanih odmazdi, pokolja i pustošenja nad muslimanskim i hrvatskim nedužnim življem i naseljima. Okupatorima i njegovim slugama pošlo je za rukom da sprovedu princip »podijeli pa vladaj« (»did-vide et impera«). U Bosni i Hercegovini se je bratoubilački, a mjestimično i vjerski, rat rasplamsao do neviđenih razmjera. Gorila su i sela mnogi gradovi, a narod je ginuo na sve strane. U gotovo svim krajevima formirane su brojne okupatorske i kvislinške pomoćne vojne formacije. Gotovo niko nije mogao ostati neutralan i nesvrstan.

U NDH najviše ugrožen srpski narod listom se digao na ustanak (Narod i borci na smotri partizanskih jedinica na Kozari)

U ovom bratoubilačkom požaru jedino su partizanske oružane snage, kojima je Tito bio na čelu, pružale utočište i spas svakom onom, bez obzira na vjeru i narodnost i političko ubjeđenje, ko je bio za pomirenje, za parolu »bratstva i jedinstva«, kako na riječima tako i na djelu, protiv bratoubilačkog rata, za slobodu zemlje, za ravnopravnost svih ljudi i naroda, a za borbu protiv okupatora i njegovih pomagača.

Već u toku ljeta 1941. godine ustanak je zahvatio gotovo čitavu Bosnu i Hercegovinu. NDH je imala kontrolu i to uz pomoć okupatorovih snaga, samo nad gradovima i nekim glavnim komunikacijama. U toj godini glavninu partizanskih boraca činili su Srbi, dok su rukovodioci, posebno organizatori ustanka, bili i iz redova Muslimana i Hrvata i Jevreja.

U toku 1942. godine partizanske snage su neprekidno rasle. Krajem te godine postojala je velika slobodna teritorija, prava država u Hitlerovoj evropskoj tvrđavi, zvana »Bihaćka republika« ili »Titova država« kako su je njemački štabovi zvali. Bila je veličine jedne Švajcarske ili Belgije. U toku 1943. godine Tita i njegove partizanske snage su priznavale sve sile antihitlerovske koalicije. On je već tada bio uzor kao vojskovođa i postao legenda za sve oslobodilačke pokrete u Evropi.

U svim jugoslovenskim zemljama i pokrajinama, a naročito u Bosni i Hercegovini, uporedo sa stvaranjem oružanih snaga i vođenjem borbi protiv okupatora stvarala se mreža narodnooslobodilačkih odbora, na čelu kojih su se, sredinom i krajem 1943. godine, nalazila zemaljska antifašistička vijeća narodnog oslobođenja. Takvo vijeće za Bosnu i Hercegovinu obrazovano je 25. novembra 1943. godine u Mrkonjić-Gradu, u blizini Jajca.

U glavnom dokumentu, Rezoluciji, istaknuto je da **narodi Bosne i Hercegovine... stvaraju, u zajednici sa ostalim narodima novu Demokratsku Federativnu Jugoslaviju slobodnih i ravnopravnih naroda, da narodi Bosne i Hercegovine, kroz jedino političko predstavništvo, Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, hoće da njihova zemlja, koja nije ni srpska ni hrvatska ni muslimanska nego i srpska i muslimanska i hrvatska, bude slobodna i zbratimljena Bosna i Hercegovina u kojoj će biti osigurana puna ravnopravnost i jednakost svih Srba, Muslimana i Hrvata...**

U ponedjeljak: Bosna demokratije i tolerancije

Bosna demokratije i tolerancije

Navikla da živi u različitosti, srednjovjekovna Bosna je bila u Evropi najtolerantnija zemlja u kojoj su koegzistirale, bez potresa i svađa različite vjere, kulture i civilizacije. Te svoje tekovine i kasnije je žestoko branila. To je solidna osnova na kojoj današnja Bosna i Hercegovina može da gradi svoju demokratiju

Odluke ZAVNOBiH-a potvrđene su i odlukama Prvog, Drugog i Trećeg zasjedanja AVNOJ-a, najviše političkog i zakonodavnog tijela Nove Jugoslavije. Na njima su potvrđene i istorijske granice Bosne i Hercegovine određene odlukama Berlinskog kongresa 1878. godine. Bosna i Hercegovina je svojom oružanom borbom izvojevala slobodu i ravnopravnost života u okviru drugih federalnih država Demokratske Federativne Jugoslavije. Odlukama AVNOJ-a u Jajcu, toj staroj prijestolnici bosanskih kraljeva, Bosna i Hercegovina je povratila i uspostavila svoju državnost nakon 480 godina od njene propasti (1463-1943).

Bosna i Hercegovina je u toku narodnooslobodilačkog rata imala najveće materijalne i ljudske gubitke u Jugoslaviji. Na njenoj teritoriji odigrale su se i najkrupnije bitke u nas u toku drugog svjetskog rata. Njeni narodi su stekli gorko istorijsko iskustvo šta znači biti pod tuđinom i preživjeti bratoubilački rat, i treba vjerovati da oni neće više nikad dozvoliti da se iko više igra s njihovom sudbinom

Nepoželjni u rukovodstvu

Garantija za to trebalo bi da bude apsolutna ravnopravnost svakog naroda i svakog građanina, zagarantovana ustavom, zakonima, a posebno kontrolnim mehanizmima izvršavanja tih zakona u praksi. Jer, svaka vlast se kad-tad birokratizuje i ne vidi ni čovjeka ni narod. Tako je bilo i sa ravnopravnošću Muslimana neposredno poslije oslobođenja, kada su oni Ustavom iz januara 1946. godine izbrisani iz redova jednog od južnoslovenskih ravnopravnih naroda. Zahvaljujući pritiscima rukovodstava iz Srbije (Blagoja Neškovića, Petra Stambolića i drugih) i Hrvatske (Vladimira Bakarića, Andrije Hebranga, Vjećeslava Holjevca i drugih) kojima su se pridružili i uticajni članovi Politbiroa CK KPJ Edvard Kardelj, Sreten Žujović, Milovan Đilas i Moša Pijade, Muslimani (Sloveni-Bošnjaci) nisu bili priznavani kao poseban narod sve do izglasavanja Ustava 1963. godine. A njih je uvijek bilo više negoli Makedonaca i Crnogoraca zajedno, a približno kao Slovenaca i Crnogoraca zajedno. A kakva je njihova zastupljenost bila na saveznom nivou – zna se! Da ima još uvijek recidiva iz prvobitnog ustava vidi se i sada u novembru 1990. godine, kada od osam članova (odnosno 16 sa republikama i pokrajinama) Predsjedništva SFRJ nema niti jednog Muslimana; od 19 članova Saveznog izvršnog vijeća (vlade) samo jedan. A na svim položajima u saveznoj upravi, uključujući tu i generalitet JNA, Muslimana ima samo toliko da ih se može naprste izbrojiti!

Zašto o tome tako značajnom događaju ne samo za Muslimane ništa nisu pisali ili ne pišu akteri tih zbivanja, posebno oni čijom inicijativom (Uglješa Danilovićš, Avdo Humo, Osman Karabegović, Đuro Pucar, Hajro Kapetanović, Šefket Maglajlić, Nijaz Dizdarević, Boško Šiljegović i drugi) je državno rukovodstvo Jugoslavije i ispravilo svoju grešku.

Tuđi snovi o Bosni

U čitavoj prošlosti Bosne i Hercegovine ovo je najduži period mira – punih 45 godina (1945-1990). U njemu nije bilo ni ratova ni buna ni ustanaka. Ni kuga kao nekada, ni opakih epidemija kao u 18. vijeku. Ali, bilo je velikih potresa i promjena u društvenim odnosima. Bosna je sa razmeđa feudalno-kapitalističkih društvenih odnosa uskočila u socijalističko društvo. Ona je u ovom periodu mira ostvarila, i pored lutanja i činjena svakojakih promašaja i nedemokratskih postupaka, izuzetan materijalni i duhovni napredak i društveni preobražaj.

OSLOBOĐENJE ● PONEDJELJAK, 10. DECEMBAR 1990.

PIŠE: MEHMEDALIJA BOJIĆ

Načela ZAVNOBIH-a da Bosna nije ni srpska ni hrvatska ni muslimanska, već i srpska i muslimanska i hrvatska i svih građana koji u njoj žive trebalo bi da važe i za buduća vremena (Vojislav Kecmanović – Đedo, predsjednik I zasjedanja ZAVNOBIH-a u Mrkonjić-Gradu).

Bosna je bila, kao što se vidjelo iz feljtona, u 13. i 14. vijeku najtolerantnija zemlja u Evropi. U njoj su zaista cvjetale razne vjere, kulture i civilizacije. Bila je otvorena zemlja, poput današnje Evrope, za kretanje i ljudi i ideja i materijalnih i duhovnih dobara. U njoj je mogao naći utočišta svako onaj kome su prijetile vjerske i druge inkvizicije i progoni.

Banovina i kraljevina Bosna je znala da čuva i žestoko brani te svoje tekovine. Desetine krstaških i drugih pohoda ona je uspješno odbila i sačuvala svoju samostalnost. I sve dotle dok se oblasni gospodari nisu međusobno zakrvili toliko da su svaki, za svoj spas i vlast, potražili oslonac i pomoć tuđina. Ta unutrašnja i međusobna trvenja koštala su zemlju preko 450 godina ropstva, stagnacije i vjerske netolerancije.

U ovom vremenu u Bosni i Hercegovini potpuno je izmijenjena etnička struktura stanovništva. U njoj su stoljećima živjeli bogumili, a poslije njih muslimani, pravoslavni i katolici. Od pripadnika tih vjera, zatim velikim seobama i međusobnim miješanjima nastale su tri odvojene nacije – Muslimani, Srbi i Hrvati – etnički veoma srodni narodi.

»Stručnjaci« za bosanske granice

Još u početku ovog feljtona moglo se vidjeti koji su sve narodi nastojali da zavladaju ovom zemljom koja se zvala i zove Bosna i Hercegovina. I njeni susjedi su priželjkivali da je imaju u svome okviru. A istoriografi i kartografi njenih granica, oni izvan Bosne, opisivali su je i ucrtavali kao da je ona njihova bila još od doseljenja Južnih Slovena. Na žalost, ti »stručnjaci«, a pogotovo istoričari-političari, izgleda, su, samo prethodnica (akindžije) onim snagama koje bi zaista, ako im se pruži prilika, i pokušali ostvariti san o granici na Drini ili na Uni.

Treba se nadati da će gorko istorijsko iskustvo, stečeno naročito u drugom svjetskom ratu, pomoći narodima Bosne i Hercegovine da se ne uvuku u novi bratoubilački rat. Načela Zavnobih-a, usvojena još u toku narodnooslobodilačkog rata i kada je sav narod bio pod oružjem, da Bosna i Hercegovina nije ni srpska ni muslimanska ni hrvatska, već i muslimanska i srpska i hrvatska (uz dodatak i svih građana koji u njoj žive) mogu važiti i za buduća vremena. Bosanske granice na Uni, Savi i Drini biće, treba se nadati, mostovi spajanja, a ne razdvajana, mostovi preko kojih će strujati sve ideje, vjere i duhovna i materijalna dobra i saobraćati ljudi dobre volje čitavog svijeta.

Kraj

Od sutra novi feljton: Agonija SKJ – godine razdora